

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier Anzegem (Tiegem)

Sint-Arnolduspark en Tiegemberg, neogotische
'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en
cementrustieke 'Belvédère'
Cultuurhistorisch landschap met 3 monumenten

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', Warandedreef 2, 3, 4, 6, 10, 12 en zonder nummer, Kapellestraat 87, Tiegemberg 22, 24 en zonder nummer, Meuleberg 2, Anzegem (Tiegem), cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', Warandedreef 2, pittoreske 'Villa Albert', Warandedreef 3 en cementrustieke 'Belvédère', Meuleberg 2, Anzegem (Tiegem), monumenten

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/34002/103.1

Koen Himpe en Pol Vanneste

16/01/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	5
1.1.	Situering	5
1.2.	Genese en fysische beschrijving	5
1.3.	Historisch overzicht	6
1.3.1.	Figuur Sint-Arnoldus.....	8
1.3.2.	Oorspronkelijke devotieplaats	9
1.3.3.	Intenties voor een neogotische bedevaartkapel	10
1.3.4.	Uitbouw als bedevaartoord	11
1.3.5.	Kunstmatige grotten, brugjes en vijvercascade	12
1.3.6.	Toegevoegd landbouwexperiment	13
1.3.7.	Pittoreske 'Villa Albert'	14
1.3.8.	Succesvolle pelgrimsbestemming	14
1.3.9.	Cementrustieke 'Belvédère'	15
1.3.10.	Stoeten, processies en openluchtspelen	16
1.3.11.	'Villa 't Vossenhol' als trekpleister	17
1.3.12.	Recente ontwikkelingen	18
1.4.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	20
1.4.1.	Heuveltop Tiegemberg	20
1.4.2.	Sint-Arnolduspark en restanten Holdenbroekbos	20
1.4.3.	Neogotische 'Sint-Arnolduskapel'	21
1.4.4.	Bedevaartweg.....	23
1.4.5.	Cementrustieke constructies.....	23
1.4.6.	Pittoreske 'Villa Albert' met tuin	27
1.4.7.	Warandedreef.....	28
1.4.8.	Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met steektrap.....	28
1.4.9.	Cementrustieke 'Belvédère'	29
1.4.10.	Voormalige herberg 'Boskant' met tuin	30
1.4.11.	'Villa 't Vossenhol' met terraszone en tuin	30
1.5.	Fysieke toestand van het onroerend goed	31
1.5.1.	Bedevaartpark met 'Sint-Arnolduskapel', bedevaartweg en cementrustieke constructies.....	31
1.5.2.	Pittoreske 'Villa Albert' met tuinperceel	33
1.5.3.	Warandedreef.....	33
1.5.4.	Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met steektrap.....	33
1.5.5.	Meuleberg (weg)	34
1.5.6.	Cementrustieke 'Belvédère'	34
1.5.7.	Voormalige herberg 'Boskant' met tuin	34
1.5.8.	'Villa 't Vossenhol' met terras- en tuinzone	35
2.	Evaluerend gedeelte	35
2.1.	thematisch-typologische situering	35
2.1.1.	Bedevaartparken.....	35
2.1.2.	Parken met cementrustiek.....	36
2.1.3.	Neogotische bedevaartkapel met Sint-Arnoldusaltaar, architecten Croquison en Verbeke	37
2.1.4.	Pittoreske 'Villa Albert'	38
2.1.5.	Cementrustieke 'Belvédère'	39
2.2.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	39
2.2.1.	Erfgoedwaarden voor het Sint-Arnolduspark en de Tiegemberg als cultuurhistorisch landschap	39

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

2.2.2.	Erfgoedwaarden voor de neogotische 'Sint-Arnolduskapel' als monument..	45
2.2.3.	Erfgoedwaarden voor de pittoreske 'Villa Albert' als monument.....	46
2.2.4.	Erfgoedwaarden voor de cementrustieke 'Belvédère' als monument.....	48
2.3.	Motivering van het type bescherming.....	49
2.3.1.	Motivering bescherming als cultuurhistorisch landschap	49
2.3.2.	Motivering beschermingen als monument.....	50
2.4.	Motivering van de afbakening van de bescherming	50
2.4.1.	Afbakening beschermd cultuurhistorisch landschap.....	50
2.4.2.	Afbakening beschermde monumenten	51
2.5.	Juridische toestand.....	51
2.5.1.	Onroerend Erfgoed:	51
2.5.2.	Ruimtelijke Ordening:	52
2.5.3.	Natuur en Bos:	52
2.5.4.	Landbouw en Visserij:.....	52
2.5.5.	Landinrichting / andere projecten:.....	52
3.	Beheersvisie	53
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	53
3.1.1.	Beheersdoelstellingen beschermd cultuurhistorisch landschap.....	53
3.1.2.	Beheersdoelstellingen beschermde monumenten.....	59
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	61
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	62
4.	Bronnen	62
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	64
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	64
5.2.	Fotobijlage	64
5.3.	Situering bouwkundige erfgoedelementen	65
5.4.	Documentatie	65

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De bescherming omvat het Sint-Arnolduspark met de neogotische 'Sint-Arnolduskapel', de nabijgelegen pittoreske 'Villa Albert' en de cementrustieke 'Belvédère' of uitkijktoren. Dit ensemble is gelegen ten noordwesten van de dorpskern van Tiegem, deelgemeente van Anzegem, en is gesitueerd in het Schelde-Leie-interfluvium, meer bepaald bij de kamlijn ter hoogte van de Tiegemberg. Het bedevaartpark en de aansluitende 'Villa Albert' langs de Warandedreef zijn gelegen op de zuidelijke flank gericht naar de Scheldevallei. De uitkijktoren bevindt zich bovenop de heuveltop van de Tiegemberg, tussen de Hellestraat en de Meuleberg, in een tuinperceel naast de als monument beschermde Berg- of Stampersmolen. De deels ingesneden, deels opgehoogde N494-gewestweg Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met opgaande wegbeplanting zoomt het bedevaartpark aan noordelijke en oostelijke zijde af.

Het Sint-Arnolduspark is gelegen in een amfiteatervormig brondal onder de heuveltop van de Tiegemberg en draagt sporen van de oud bos-vegetatie van het vroegere Holdenbroekbos. Midden in het bosrijke domein ontspringt de Sint-Arnoldusbeek. De bron, die ontspringt nabij een klein pijlerkappelletje, is afgeleid naar een kunstmatige, zogenaamde miraculeuze fontein. De bronbeek vloeit verder uit in een vierledige vijvercascade. In het bedevaartpark komen meerdere cementrustieke constructies voor, waaronder een kaarsengrot met kluiskamer, een openluchtpreekstoel, een Calvariekruis, een aquariumgrot, een aantal sierbrugjes en een toegangspoort.

Het integrale Sint-Arnolduspark, de rondgaande Warandedreef en een deel van de Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met enkele aansluitende percelen en bijhorende erfgoedelementen waaronder diverse cementrustieke constructies, voormalige melkerijgebouwen en de voormalige 'Villa 't Vossenhol' met terras- en tuinzone en een voormalig openluchttheater worden voorgedragen als cultuurhistorisch landschap. Daarbinnen worden de grote neogotische 'Sint-Arnolduskapel', de pittoreske 'Villa Albert' en de cementrustieke 'Belvédère' of uitkijktoren op Tiegemberg voorgedragen als monument. Voor de motivering van de erfgoedwaarden, het type bescherming en de afbakening wordt verwezen naar hoofdstuk 2. Voor het omgevingsplan van de voorgestelde beschermingen wordt verwezen naar bijlage 5.1.

In de grote neogotische 'Sint-Arnolduskapel' bevinden zich cultuurgoederen die deel uitmaken van de bescherming. Het betreft een Sint-Arnoldusbeeld voorzien van traditionele bisschopsattributen, opgesteld in het neogotisch altaar en de relikwie van het gebeente van de Heilige Sint-Arnoldus. Voor de verdere bespreking en motivering van deze cultuurgoederen wordt verwezen naar de bijlage van het ministerieel besluit.

Voor een ruimtelijke situering van de diverse bouwkundige erfgoedelementen wordt verwezen naar bijlage 5.3.

1.2. Genese en fysische beschrijving

De Tiegemberg, met een hoogte van circa 80 m boven zeespiegelniveau, vormt één van de heuveltoppen van het Schelde-Leie-interfluvium en is in hoofdzaak tot stand gekomen vanaf het einde van het Mioceen (circa 7 miljoen jaar geleden), toen de Diestiaan-zee zich in deze streken naar het noord-noordoosten heeft teruggetrokken. De vorming ervan is ontstaan uit een langdurig erosieproces waarbij eerder door de zee afgezette en zacht naar

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

het noorden hellende lagen, afhankelijk van hun bestendigheid ten aanzien van weers- en afspoelingsfactoren, in reliëf werden geplaatst.

Achtereenvolgens worden voor het cultuurhistorisch landschap volgende tertiaire lagen uit het Eoceen (circa 55 tot 34 miljoen jaar geleden) onderscheiden:

- Formatie van Kortrijk; Lid van Aalbeke, Lid van Moen (10 tot 40m klei en zandhoudende klei)
- Formatie van Tielt (tot 30m fijn, glauconiethoudend zand met kleilenzen)

De jongste formatie die kort bij het bovenvlak van de afzettingen (< 10m) onder het quartaire dek ontsluit, is de zandhoudende kleiige Formatie van Tielt.

Bovenop het reliëf dat ingesneden is in de afwisselend zandige en kleiige ondergrond, is tijdens de ijstijden van het quartair (vooral tijdens de laatste ijstijd, ca. 50.000 tot 10.000 jaar geleden) en onder invloed van belangrijke stofstormen met aanvoer van grote hoeveelheden löss, zandige löss en fijn zand, een gevarieerde bodemtextuur tot ontwikkeling gekomen. De zandige heuveltop van de Tiegemberg is gedeeltelijk vergraven door vroegere ontginning van zavel. Het onderliggende bronamfitheater, opgenomen in de aanleg van het Sint-Arnolduspark, sluit aan op het smal en vrij diep ingesneden, spleetvormig dal van de Sint-Arnoldusbeek. Deze waterloop ontspringt op een hoogte van circa 60 m boven zeespiegelniveau en behoort tot het Scheldebekken. De Sint-Arnoldusbeek is een zijbeek van de Scheebeek, die in zuidelijke richting via de Rijtgracht uitmondt in de Schelde.

Het bedevaartpark, waarvan het bodemgebruik overwegend bestaat uit loofbos, wordt verder afgewisseld door enkele gemaaide en lokaal gehooide graslanden en een cascade met een viertal kunstmatig opgestuwde vijvertjes. Het bedevaartpark bezit enkele overgangen van elzenbroekbos naar fragmentair elzenbronbos en eiken-haagbeukbos met voorjaarsaspect en vormt bijgevolg een gevarieerd biotoop voor talrijke planten en dieren (Cooman, Dewaele, Nachtergaele en Hanssens 1999 en Anoniem 2015).

1.3. Historisch overzicht

Het bedevaartpark zoals we het vandaag de dag kennen, is in essentie uitgebouwd tussen 1865 en 1895 rond de resterende kern van het historische Holdenbroekbos. Verschillende initiatieven daartoe werden aangestuurd door de Tiegemse handelaar en latere lokale politicus Vital Moreels (1828-1908) die, als invoerder en verkoper van guano-meststoffen, fortuin en aanzien in de streek had weten te verwerven. In het bronbos was sinds 1817 een klein pijlerkapelletje opgericht ter herinnering aan enkele miraculeuze genezingen. Deze locatie werd vanaf omstreeks 1860, onder impuls van de Tiegemse pastoor Guillielmus Franciscus Van Calbergh (1839-1879) en Vital Moreels, toen nog kerkbaljuw, aangegrepen voor de bouw van een grote neogotische bedevaartkapel. Deze kapel, waarvan het ontwerp in literatuur wordt toegewezen aan de Kortrijkse architect Pierre Nicolas Croquison (1806-1887) werd uiteindelijk gebouwd tussen 1864 en 1866. Vanaf de inhuldiging van de kapel op ommegangsmaandag 20 augustus 1866 werd de verering van de in Tiegem geboren Heilige Arnoldus (circa 1040-1087), patroon van de bierbrouwers, verlegd van de dorpskerk en mogelijk ook van de toenmalige Sint-Arnolduskapel ter hoogte van de Hofdries, naar het brongebied rond de Tiegemberg. Samen met zijn achterneef Gustaaf Moreels had Vital Moreels ondertussen flink gestalte gegeven aan het dorp Tiegem, door de bouw van kastelen, villa's en huizen en door de verbouwing van de Sint-Arnolduskerk. Priester-dichter Guido Gezelle (1830-1899) leverde rond 1882 met enkele gelegenhedenverzen een bijdrage aan de bloeiende Sint-Arnoldusverering.

Onder mecenaat van Vital Moreels, daarin geholpen door ridder Amaury de Ghellinck d'Elseghem (1851-1919), werd het bronbos vanaf circa 1882 verder omgevormd tot een

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

groot aaneengesloten bedevaart- en ontspanningsoord met kapellen, badhuis, souvenirwinkeltjes, ligweide, wandelpaden en vijvercascade. Bij de parkaanleg werd beroep gedaan op de toonaangevende Gentse landschapsarchitect en tuinbouwkundige Hubert Van Hulle (1827-1900). Op de heuvelflank en in het brondal werden toen talrijke cementrustieke constructies opgetrokken, waaronder een openluchtpreekstoel in de vorm van een oude, holle boomstam, een Calvariekruis, meerdere fantasierijke grotten en brugjes en een toegangspoort. Een bestaand boswachtershuisje werd aangepast als kapelwachterswoning bij de neogotische bedevaartkapel. In het domein werd omstreeks 1888 ook een modelmelkerij met kaasfabriek opgericht, die kort nadien tot zomercafé voor dagjesmensen werd omgevormd. Omstreeks 1891 liet Vital Moreels vervolgens de pittoreske 'Villa Albert' optrekken als huurwoning, attractief uitkijkend over de bronweide van het bedevaartpark.

Als bijkomende attractie werd buiten het bedevaartpark, op de top van de Tiegemberg, een houten uitkijktoren of 'Belvédère' gebouwd van waarop minstens 80 kerktorens in de wijde omgeving zichtbaar waren (zeker reeds aanwezig in 1890). Vermoedelijk omstreeks 1908 werd deze houten constructie vervangen door een cementrustiek exemplaar met toepassingen van gewapend beton. Dit uitkijkpunt, met bijzondere panorama's over de omgevende Schelde- en Leievallei, werd vanuit het bedevaartpark bereikbaar gemaakt via voetwegen en een steektrap in het talud tussen de Tiegemberg (weg) en de Meuleberg (weg).

De oorspronkelijke smalle Kapellestraat tussen de Tiegemse dorpskom en de Tiegemberg werd eveneens omstreeks 1908 aangepast en verbreed tot een kasseiweg met fietspaden, waarlangs ook de pelgrims een vlottere toegang tot het park konden nemen. Langs de nieuwe omgaande verbindingsweg werd langs beide zijden een rij opgaande lindebomen aangeplant. Via doelgerichte campagnes werden bezoeken aan het bedevaartsoord gepromoot.

Nog omstreeks 1908 schreef Stijn Streuvels (1871-1969), woonachtig in het nabijgelegen Ingoigem, in opdracht van Vital Moreels, een toeristisch-literaire dorpsmonografie, getiteld 'Tiegheem, het Vlaamsche lustoord'. De figuur van Sint-Arnoldus, het bedevaartpark en het Tiegemse landschap met zijn bijzondere vergezichten staan hierin centraal.

Tijdens het interbellum werden in het Sint-Arnolduspark enkele openluchtspelen opgevoerd, waarbij het bedevaartpark en de 'Villa Albert' expliciet als decor zijn benut. Toondichter Alfons Moortgat (1881-1962), vernieuwer van kerkmuziek, was onder meer componist van de opvoeringen 'De Passie van ons Heer' uit 1933 en 'Arnoldusspel' uit 1935. Hij betrok de 'Villa Albert' als huurwoning tussen 1919 en 1962 en beschouwde het bedevaartsoord als een 'klein Halle'. Stijn Streuvels legde de opvoeringen en andere devoties rond het Sint-Arnolduspark fotografisch vast.

Nog tijdens het interbellum en ook na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde de omgeving van het Sint-Arnolduspark zich tot een uitzonderlijke toeristische site met talrijke landelijke herbergen, nieuwe spijshuizen en hotels. De omgeving oefende een zekere aantrekkingskracht uit op kunstenaars die er soms hun (tijdelijke) verblijfplaats kozen. Een sprekend voorbeeld is de bekende 'Villa 't Vossenhol', omstreeks 1926 opgetrokken als woning en atelier van de lokale schilder Staf Stientjes, pseudoniem voor Gustaaf D'Haluin (1883-1974). Vanaf 1931 baatte deze door Emile Claus en Valerius De Saedeleer geïnspireerde kunstenaar het pand ook uit als café met toeristische attracties, waaronder een openluchttheater.

Na verkopen, eerst in 1919 aan Arnold van Wassenhove (1879-1947), burgemeester van het naburige Kerkhove, en vervolgens in 1924 aan de Avelgemse decanale Sint-Martinusgilde, bleef het park zijn bedevaartfunctie behouden, weliswaar met weinig tot geen innovatie. Pas in 1962 kwam het bedevaartpark in handen van de paters

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Redemptoristen die de voormalige melkerijgebouwen en het zomercafé tot klooster omvormden en er in 1965 een nieuw spijshuis lieten bouwen ter bevordering van het godsdienstig toerisme.

Vanaf 1998 is het Bisdom Brugge eigenaar van het bedevaartpark en wordt het door vzw Domein Sint-Arnoldus als een bezinningscentrum uitgebaat. Het domein is dagelijks toegankelijk en wordt sinds 1999, via een beheersovereenkomst met de Gemeente Anzegem, deels als recreatiegebied en deels als natuurgebied beheerd. Aan het bedevaartpark is nog steeds de verering gelinkt van de Heilige Arnoldus, van wie een relikwie in de neogotische bedevaartkapel wordt bewaard. Jaarlijks wordt tussen 15 en 23 augustus een novene gehouden ter ere van de Heilige Sint-Arnoldus.

1.3.1. Figuur Sint-Arnoldus

Sint-Arnoldus werd volgens moeilijk te controleren bronnen in *Tideghem* (Tiegem) geboren omstreeks 1040 als Arnulf, zoon van dorpsheer Volbrecht van Petegem, telg uit een invloedrijke adellijke familie. De ouders zouden voor Arnulf een opleiding voorzien tot priester, maar onder druk van zijn peter, Arnulf van Oudenaarde, zou hij toch ridder geworden zijn. Na de dood van zijn vader besliste Arnulf alsnog geestelijke te worden en allicht reeds in 1070 zou hij kluizenaar-monnik geworden zijn in de Sint-Medardusabdij van Soissons. Omstreeks 1077 werd hij abt van deze Franse abdij en in 1081 zelfs bisschop van het Bisdom Soissons. In 1083 werd hij door paus Gregorius VII als vredestitelier terug naar Vlaanderen gestuurd, waarna hij opnieuw naar Soissons terugkeerde. Tijdens een tweede pacificatieopdracht in Vlaanderen overleed hij in 1087 in Oudenburg bij Oostende. Daar had hij tijdens zijn vredesmissies in 1084 reeds een Benedictijnenabdij gesticht, hoogstwaarschijnlijk omwille van zijn verwantschap met Cono van Eine, toenmalig Heer van Oudenburg en eveneens behorend tot het geslacht van Petegem. Arnulf II, zoon van Oda, zuster van Arnulf van Tiegem, werd de eerste abt van de Oudenburgse abdij (Demeulemeester (red.), naar Vandemeulebroeke 2003).

Arnulf van Tiegem, ook *Arnou(l)d* of *Arnold(us)*, was reeds bij leven erg vermaard als weldoener en werd reeds 34 jaar na zijn dood, op 1 mei 1121 heilig verklaard. Hij werd snel een bekende volkshelige en zijn verering kende eeuwenlang, zowel in Oudenburg als in Tiegem, periodes van bloei. Het is niet bekend vanaf wanneer de devotie rond Sint-Arnoldus ook in zijn geboortedorp meer dan een plaatselijke betekenis kreeg. Deze devotie moet zeker zijn aangegroeid vermits de lokale gemeenschap in 1457, na aandringen bij de Doornikse bisschop Willem van Sarepta, de toelating verkreeg om een relikwie (een stuk van het been van de Heilige) naar de kerk van Tiegem over te brengen. De schenkingsakte, bewaard in het kerkarchief van Tiegem (RA Kortrijk, KA Tiegem nr. 2), vermeldt dat de met goud en zilver beklede relikwie op een waardige manier werd overgedragen, zodat het op een vurige en vrome wijze vereerd zou kunnen worden. De heilige werd er van toen af aan aangeroepen tegen oogkwalen en keelziekten. Hij trad ook op als beschermer van de jonge moeders en zijn verering stond nauw in verband met de vele bron- en watercultussen (Despriet 1980). Ook aanroeping van de Heilige voor breuken, lamheid en kreupelheid is bekend. Sint-Arnoldus is tevens patroonheilige van de bierbrouwers, bierstekers en herbergiers, waarmee hij ook in verband wordt gebracht met besmet water dat bij mirakel als bier werd gezuiverd (Maes 1977)¹. In 1737, in 1887 en laatst in 1963, werden nog relikwieën van Sint-Arnoldus vanuit Oudenburg naar Tiegem overgebracht (Demeulemeester (red.), naar Vandemeulebroeke 1992). Het in 1887 door Brugse bisschop Johan Joseph Faict toevertrouwde relikwie betreft een stuk van de bovenarm van de Heilige en wordt nog steeds bewaard in de bedevaartkapel. De bewaarplaats van de andere relikwieën is niet bekend. Volgens Streuvels was Vital Moreels in 1887 aanwezig bij

¹ De literatuur hieromtrent is niet eenduidig: de ene keer wordt de patroonheilige van de brouwers toegewezen aan de Heilige Arnoldus van Soissons, de andere keer aan de Heilige Arnoldus van Metz (zie onder meer Meulemeester 1987).

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

de verheffing van de relikwieën van Sint-Arnoldus in Oudenburg. Moreels luisterde met parochianen en de muziekmaatschappij van Tiegem de historische stoet in Tiegem op. Moreels schonk twee glasramen aan de kerk van Oudenburg en hij "*verkreeg van Mgr. Faict als kostelijke gift voor Tieghem: eene voorname reliquie te weten, een bovenarmbeen van Sint-Aernout*" (Streuvels 1908, 128, 132-133). Vermoedelijk betreft het de glasramen met de afbeelding van het leven van Sint-Arnoldus in het koor van de als monument beschermde Onze-Lieve-Vrouwekerk. De Tiegemse parochianen schonken in 1887 ook een reliekschrijn waarin de relikwieën in de Oudenburgse kerk zouden bewaard worden (ID: 45578).

De verering leidde tevens tot het ontstaan van een hele reeks heiligenlevens en beschrijvingen van Tiegem, die bij de bedevaarders gretige kopers vonden (Despriet 1980). Specifieke publicaties zijn deze door priester Guillaume-François Tanghe over "*Leven van S. Arnoldus of Arnulfus*" (1859), door priester Jules Ferrant over "*Vie de St. Arnould, patron de Tieghem*" (1872)², door priester Edmond Devos over "*het Wonderbare leven van Sinte Arnoldus, patroon van Tieghem*" (1885) en door priester Hector Claeys over "*Sint-Arnold, Bisschop van Soissons, apostel van Vlaanderen, stichter der abdij van Oudenburg*" (1887). Priester-dichter Guido Gezelle, die in 1865 – via het tijdschrift 'Rond den Heerd' – reeds een niet onbelangrijke bijdrage leverde tot de volkse studie van Vlaamse Heiligen, droeg ook bij aan de Arnoldusliteratuur. Elf Arnoldusgedichten van Gezelle, die dateren van voor 1882, worden beschouwd als onderdeel van zijn omvangrijk gelegenheidsrijmwerk (Muylaert, 1987). Zij werden onder meer tijdens de gedenkfeesten van 1887 opgehangen boven een van de aanwezige kapellen, aan de miraculeuze fontein en aan het badhuis waar bedevaarders zich met bronwater konden wassen.

1.3.2. Oorspronkelijke devotieplaats

Volgens historische bronnen is het centrum van de Sint-Arnoldusdevotie in het huidige park verschoven ten opzichte van een of meerdere oorspronkelijke devotieplaatsen elders in het dorp. Toch wordt niet uitgesloten dat de huidige bronomgeving ook al sporadisch tot de vroegste verering teruggaat. Zowel de parochiekerk, waarvan de oudste gekende bouwsporen teruggaan tot het tweede kwart van de 13de eeuw, als de kapelomgeving aan de Hofdries worden aangehaald als oorspronkelijke devotieplaatsen (Despriet 1980). De Hofdries wordt zelfs geassocieerd met de inplantingsplaats van de vroegere (versterkte) woning van de heren van Tiegem en dus ook van Arnulf van Tiegem. Ter hoogte van de Hofdries is effectief een archeologische vindplaats bekend met Romeinse bouwsporen (CAI ID: 73996). De vondsten, met een houtbouw- en een steenbouwfase, overspannen een periode van de 2de tot en met de eerste helft van de 3de eeuw enerzijds en aardewerkreeksen uit de volle middeleeuwen, die lopen tot in de 14de eeuw anderzijds.

De verschuiving van de oorspronkelijke devotieplaats(en) naar het brongebied in het vroegere Holdenbroekbos zou ingegeven zijn vanuit een 19de-eeuwse romantische beweging, gepaard gaand met een terug-naar-de-natuur-trend. Het pijlerkapelletje nabij de bron van de Sint-Arnoldusbeek, zou in dit verband in 1817 zijn opgetrokken, naar verluidt door weduwe Vanderschelden (naar Vandemeulebroeke 1992).

De bron zelf is minstens reeds sinds de 18de eeuw bekend als *St.-Arnouldsfonteyne*, zoals blijkt uit het landboek van Tiegem uit 1785 (RA Kortrijk). In de literatuur wordt verder vermeld dat de bewuste bron aanvankelijk door stenen buizen was afgeleid naar de Hofdries. Een Kortrijkse verzamelaar zou omstreeks 1825 in het bezit geweest zijn van "*eenige aerde pypen omtrent deze fonteyne ontgraven*" (Viaene 1959). Er is evenwel een duidelijker verband met de overgeleverde miraculeuze genezing van één of meerdere

² De Tiegemse pastoor Jules Ferrant schreef in 1887 ook nog een uitgebreider, tweedelig werk over "*Un saint de la Flandre au XI siècle. Vie de Saint Arnould ou Arnulphe, Evêque de Soissons*".

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

personen, waaronder Francisca D'Hulst, die omstreeks 1816 naar verluidt genas van verscheidene breuken onder invloed van het gebruik van zuiver water uit de Tiegemse bron³. Deze overlevering leidde tot het ontluiken van het bronbosgebied als nieuwe bedevaartplaats. Hoe dan ook is de voorstelling van de Heilige Arnoldus als kluzenaar in de natuur reeds bekend van een gravure van Raphaël Saedler uit eind 16de eeuw (Dewicke 1987).

1.3.3. Intenties voor een neogotische bedevaartkapel

Onder impuls van pastoor Guilielmus Franciscus Van Calbergh (1793-1870) en de toen nog jonge kerkbaljuw Vital Moreels werd de Brugse bisschop Joannes Baptista Malou (1809-1864, bisschop vanaf 1848) omstreeks 1860 overtuigd tot de bouw van een grotere bedevaartkapel, onmiddellijk naast het pijlerkapelletje en de Sint-Arnoldusbron. Deze bisschop was een groot voorstander van de neogotische kerkenbouw. In 1862 werd een stuk van het Holdenbroekbos aangekocht voor de bouw van de kapel. Het ontwerp van de kapel werd toevertrouwd aan de Kortrijkse architect Pierre Nicolas Croquison (1806-1887), die reeds in 1862 een eerste plan maakte. De bisschop vond dit eerste ontwerp niet groots genoeg (Meulemeester 1988, 341-342) waarna nieuwe voorstellen, evenwel zonder bewaarde plannen in het bisschoppelijk archief, werden opgemaakt. Croquison was in de jaren 1850-1860 één van de belangrijke architecten binnen katholieke milieus. Hij was een beschermeling van bisschop Malou en kreeg dankzij hem onder meer verschillende opdrachten voor de bouw van bisschoppelijke colleges en de opvolging van de werf van de basiliek van Dadizele (info Jeroen Cornilly).

Door geldgebrek sleepte de bouw van de Sint-Arnolduskapel aan, maar op ommegangmaandag 20 augustus 1866 werd de grote neogotische kapel op achthoekige plattegrond uiteindelijk ingewijd door de pas benoemde bisschop Johan Joseph Faict (1813-1894). Het jaartal 1866 is aangegeven in de altaarsteen (Meulemeester 1988, 342-343). Bisschop Faict stond bekend als een groot voorstander van de volksdevotie, waarbij hij vooral de Mariale verering ondersteunde. Processies, bedevaarten en volksmissies behoorden tot de activiteiten die hij aanmoedigde ter ondersteuning van het geloof van de gewone man. Talrijke feestelijkheden en vieringen in het nieuwe bedevaartpark volgden elkaar op.

In 1866 was de kapel nog niet betaald, maar toch smeedde bisschop Faict reeds plannen voor een altaar. Het altaar in de bedevaartkapel werd ontworpen door de Brugse tekenaar, beeldhouwer en later architect Antonius Verbeke (1828-1907), en werd pas in 1874 geplaatst. Monseigneur Faict besliste ook dat het kruis in de nis van het altaar moest vervangen worden door een Sint-Arnoldusbeeld (verwijzing naar handelingen van J.J. Faict, 11 december 1866). In 1874 kreeg de kapel ook een nieuwe vloer (Meulemeester 1988, 343).

Volgens in Rond den Heerd van 1868 werd enkele jaren voordien in 1865 "*de nieuwe klokke in de nieuwe capelle van Sint Aernouds bosch, te Tieghem*" geïnstalleerd. Deze klok draagt volgende inscriptie: "*IK, SINT ARNOLDUS KLOK, WORDE IN TIEGHEM KERK GEWIJD, ALS ROEPER VAN HE TVOLK, TOT STIPPEN VAN DEN TIJD, INDIEN IK SPREKEN KON, IK ZOU EN WOORDTJE ZEGGEN: DAT AL WIE SINT ARNOLDUS KENT ZIJN LOF NIET KAN WEERLEGGEN (...) ANNO 1865*" (Rond den Heerd 1868, 256).

³ In diverse bronnen wordt Francisca D'Hulst, afkomstig uit Rollegem, vermeld, soms als Ciska Van Rollegem, soms als Ciska Smedjes of Ciska Van Compernelle (Tanghe 1859, Van Biervliet 1984). Van deze persoon is in elk geval een verslag van een getuigenonderzoek bewaard (BA Brugge, briefwisseling J.B. Malou dossier 286). Een versie van de wonderlijke genezing circuleert ook nog steeds in het thuisdorp Rollegem (Blog Seniorennet Rollegem) <http://blog.seniorennet.be/rollegem/archief.php?ID=134>. In elk geval blijkt dat de Gentse jezuïet P. A. Vandermersch (geboren in Rollegem in 1806) gegevens over de genezing van Francisca D'Hulst in een brief van 25 april 1858 naar het bisdom stuurt, samen met een achttal getuigschriften.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Een artikel van 26 augustus 1882 over 'Een eeuwfeest te Tieghem', verschenen in de 'Gazette Van Kortrijk', beschreef de feestelijkheden met historische stoet ter gelegenheid van de 800ste verjaardag van de wijding van Sint-Arnoldus tot bisschop van Soissons, die op 15 augustus plaatsvonden: "*De schoone kapel in den bosch, en die aan Sint-Arnold is toegewijd, is nu geheel opgemaakt (...) 's Namiddags na de vespers, ging de solemneele processie naar de voltooide kapel in den bosch van Sint-Arnold; daar heeft Monseigneur (...) een sermoen in volle lucht gepreekt voor een ontelbare menigte pelgrims.*" Uit het citaat blijkt dat de bedevaartskapel pas in 1882 volledig afgewerkt was. Wellicht betrof dit het interieur, of de polychromie ervan. Eveneens merkwaardig is dat de bisschop van Brugge toen een preek in open lucht hield. Mogelijk kan dit er op wijzen dat er toen reeds een openluchtpreekstoel was. Priester Edmond Devos haalt over deze gelegenheid in elk geval aan: "*Zijn doorluchtige Hoogwaardigheid (...) beklom den Stoel der waarheid en daar, in de opene lucht, wist hij in verrukkende taal en met helderklinkende stem, zijne ontelbare toehoorders op te wekken tot betrouwen en tot navolging der deugden van Sinte Arnoldus*".

In Rond den Heerd van 1882 werd een discussie gevoerd over Sint-Arnoldus. Deze is "*sedert 1457 patroon zijner geboorteprochie van Tieghem, en sedert onheugelijke tijden, zoo 't schijnt, van de brouwers (...) Met de kenteekenen van 't brouwersambacht staat hij verbeeld (...) op den autaar, welken mijnheer De Bosschere, van Thielt, zaliger, over eenige jaren beitelde voor de nieuwe kapelle van Tieghem.*"⁴

De devotieplaats kende een sterke opbloei zoals ook blijkt in volgend citaat uit 1885: "*De lange en breede straat, die van het dorp naar de Kapelle leidt, de aanpalende en kronkelende voetwegen krielden van pelgrims, die in de uitgestreken bosch rond het vermaarde heiligdom drommende toevloeiden*" (Devos 1885). In 1888 wordt vervolgens een miraculeuze genezing van ene Elisa Miry opgetekend, die leed aan een oogziekte (naar Vandemeulebroeke 1992).

1.3.4. Uitbouw als bedevaartoord

Het historische Holdenbroekbos behoorde tijdens het Ancien Régime nog tot het foncier van de Heerlijkheid Tiegem. In het landboek van de Tiegem uit 1785 wordt het bronbos als volgt omschreven: "*Eene groote partije bosch, genaemd den holden Brouck, eene valeye ofte diepte daer in liggende, in welk te middenwaert van dezen bosch ligd het puttjen, overblijfsel van St.-arnouts fonteyne, daer St.-arnoutsBeke haeren oorsprong uyt neemt*" (RA Kortrijk). Het behoorde toe aan Catherine Delrue uit Doornik (Despriet P., 1980). Bij het begin van de 19de eeuw was het Holdenbroekbos in het bezit van de Heer van Molenbaix, een gehucht, later een gemeente nabij Celles. In 1862 kocht pastoor Guillielmus Franciscus (Van) Calbergh enkele delen uit dit bouseigendom aan, samen goed voor een oppervlakte van 3ha 35a. In de loop van de volgende jaren werden door Vital Moreels of door zijn toedoen, ook andere delen van het Holdenbroekbos die aan verschillende eigenaars toebehoorden, aangekocht. Om het nieuwe geheel veilig te stellen voor eventuele erfgerechtigden, verkocht pastoor (Van) Calbergh zijn bouseigendom aan ridder, later burggraaf Amaury de Ghellinck d'Elseghem Vaernewyck (1851-1919). Deze edelman was burgemeester van het nabijgelegen Elsegem, later senator, maar ook verdienstelijk historicus-archeoloog, genealoog, heraldicus en bibliofiel. Vital Moreels, die inmiddels een schepenambt voerde, liet omstreeks 1890, naast het bedevaartpark, de 'Villa

⁴ Mogelijk gaat het om één van de Tieltsse broers en beeldhouwers Frans en Louis Debosschere die circa 1857 de monumentale preekstoel van de Sint-Pieterskerk in Tielst vervaardigden (ID: 86722). Het citaat stelt dat een De Bosschere het altaar beitelde. In andere literatuur en archiefbronnen wordt echter gesteld dat beeldhouwer en architect Antonius Verbeke het altaar ontwierp. Het is evengoed mogelijk dat Verbeke instond voor het altaar en een De Bosschere voor het beeld, of dat Verbeke en een De Bosschere of beide broers samenwerkten voor het altaar en het beeld.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Sancti Arnoldi' bouwen, waarvan de toegangsweg –thans Warandedreef- als een boog om het amfitheatervormige brongebied heen liep. Bijna gelijktijdig liet hij ook zijn boseigendommen overkopen door de onbaatzuchtige en ruim geïnteresseerde burggraaf. De kapitaalinjectie liet toe om het bosgebied als bedevaartoord uit te bouwen. Amaury de Ghellinck d'Elseghem trad in deze aangelegenheid enkel op als opdrachthouder, die zijn kapitaal en zijn prestige welwillend ter beschikking stelde voor het welslagen van de oprichting van een groot en aangesloten bedevaart- en ontspanningsoord. Hij stelde vervolgens Vital Moreels aan als zijn gevolmachtigde (Demeulemeester (red.), naar Vandemeulebroeke 1992). Het domein was inmiddels gegroeid tot een oppervlakte van 7ha 12a.

In een artikel van 16 juli 1896, verschenen in 'L'Echo de Courtrai', brengt een correspondent verslag uit van een bezoek aan het bedevaartpark, waarbij de site werd vergeleken met 'le Bois de la Cambre en miniature': "*Après une promenade charmante sous l'ombrage des grands arbres de ce bois, dont les divisions, les allées, la modernisation en un mot, sont dues à M. Van Hulle, de Gand, l'architecte des jardins bien connu, nous arrivons à la chapelle, de construction contemporaine, et qui contient, comme on sait, le reliquaire de St-Arnould, le grand apôtre des Flandres. Cette chapelle est entourée de grottes artificielles, d'enrôchements qui contribuent à ajouter du pittoresque à ces sites enchanteurs. Plus loin, des étangs profilent la silhouette des grands arbres dans leurs eaux tranquilles ou l'on voit passer majestueux et mélancoliques de grands cygnes au cou blanc.*" Hieruit blijkt de inbreng van de succesvolle landschapsarchitect en tuinbouwkundige Hubert Van Hulle, die onder meer bekend is van ontwerpen voor het Citadelpark in Gent uit 1875 en van verschillende promenades op segmenten van de Brugge stadsvesten, zoals de Boeverievest, de Kazernevest, de Begijnenvest en een deel van de Smedenvest. In vele van deze projecten, uitgevoerd tussen 1879 en 1893, maakte hij dankbaar gebruik van het bewaarde vestingreliëf om er zijn geprefereerde landschappelijke stijl toe te passen.

1.3.5. Kunstmatige grotten, brugjes en vijvercascade

Voor de verdere inrichting van het bedevaartoord, opteerde Vital Moreels voor een sterk artistieke invalshoek met portlandcement als innovatief materiaal. Vermoedelijk vanaf 1882 werden in de nabijheid van de bedevaartkapel talrijke kunstmatige, zogenaamde cementrustieke constructies opgetrokken, waarvan de basis bestond uit verborgen metselwerkmassieven, partijen grove natuursteen en ijzeren staaf- en netvormige wapeningsconstructies. De eindafwerking was afwisselend grof en fijn in de vorm van rotsen, boomstammen, takken en druipstenen. In het bedevaartpark verschenen imitaties van deze organische vormen in verschillende toepassingen (openluchtpreekstoel, Calvariekruis, toegangspoort, sierbrugjes, grotten, gangen, tunnels, kluizen, stuwen,...). Bomen - zowel stammen en takken - komen opvallend sterk voor als motief.⁵ Heel wat van de organisch vormgegeven constructies, in het bijzonder de overdekte grotgangen en -kamers, roepen het kluizenaarschap van de Heilige Arnoldus op. Hierin schuilt ongetwijfeld een verwijzing naar het eremitisme van de figuur Sint-Arnoldus die zich in zijn leven meermaals in stilte en eenzaamheid terugtrok, één met de natuur. In de natte cementberaping van de constructies werden plaatselijk religieuze opschriften aangebracht, zoals "*PLANTSTOK IS BOOM GEWORDEN*" en "*BEDEWEG TOT DE MIRACULEUSE FONTEIN*".

Uit eigentijdse bronnen blijkt dat de (vroegste) constructies het werk zijn door de Brusselse firma Blaton-Aubert: "*Het diepe bosch is gansch op modernen voet ingericht. Men heeft er rotsen, onderaardsche gangen, alles in plaaster, stelsel Blaton-Aubert. Er is een vijver met*

⁵ Ook in het dorp Tiegem kwam deze vormtotaal nadrukkelijk voor, onder meer in wegkapellen, tuinafsluitingen, een Calvarieberg en een kiosk. Meerdere relictten hiervan zijn nog bewaard, onder meer de tuinafsluiting bij de beschermde kunstenaarswoning Ten Berghe, Meuleberg 3 en de Calvarieberg tegen de zuidzijde van de Sint-Arnolduskerk.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

brugje, eene nieuwe kapel, eene soort van villa – in een woord: alles wat men maar kan uitdenken, om het stoffelijke, het wereldsche met de vereering des heiligen te paren" (Wattez, 1890). Ook de bekende priester-dichter Hugo Verriest (1840-1922), pastoor in het nabijgelegen Ingooigem, haalt de bijzondere constructies aan: *"In mijne eerste wandeling ga ik Tieghem Blaton-Aubert bezien (...). Blaton-Aubert heeft ook zijne schoonheid, bijzonderlijk voor kinderen, en voor gevoelige groote menschen, die geern engelsche hoven zien, met rotsen, en eene brugge over een water. (...) Blaton-Aubert, goed en slecht, lief en lelijk, hebt gij alzoo op Tieghemberg. Blaton-Aubert de rots waaruit de fontein spruit, en het kluiskamerken van St-Arnoldus, onder rotswanden. Blaton-Aubert die rots –aquarium- met al onder doorschijnend water waar goud-roode visschen in zwemmen. Blaton-Aubert de teekening van dat kasteel, van waar, over schoon nedervarende diepte en haastig rijzenden klem, gij dat canon ziet liggen"* (Verriest 1903).

Talrijke, bewaarde en niet bewaarde elementen in het park verwijzen naar Blaton-Aubert. Zo ook de verdwenen vaas in de vijvercascade, als basis van een fontein. De vaas, de openluchtpreekstoel, de grotten en elementen van de uitkijktoren zijn opgenomen, in letterlijke of licht aangepaste vorm, naar de catalogus van Blaton-Aubert, waarvan het exemplaar uit 1888 is bewaard.

Naast de grote firma Blaton-Aubert heeft zeker ook de gespecialiseerde Gentse firma Picha bijgedragen aan de uitbouw van cementrustieke constructies in het bedevaartpark. Op de buitenwand van een inmiddels verdwenen tempeltje langsheen de vijvercascade was tot circa 1990 nog een plaquette bewaard met opschrift "TRAVEAUX EN CIMENT ET FER SYSTÈME BREVETÉ PICHA FRÈRES GAND (BELGIQUE)" (Meulenkamp en Denys 1990).

Hieruit, en uit de publicatie van 'Tieghem, Het Vlaamsche Lustoord' (Streuvels, 1908), mag blijken dat de cementrustieke toepassingen in afzonderlijke creaties, jaar na jaar, werden uitgebouwd en aanleunen bij de laatromantische stijlperiode: *"Of die verfraaiingen van bosch en dorp naar een algemeen groot plan ontworpen en uitgevoerd werden, valt te betwijfelen (...). De bouwplannen en 't aanleggen van hoving en grond zijn dan ook broksgewijs en afzonderlijk ontworpen en aangelegd; elken zomer werd er iets nieuws uitgevoerd (...)"*. Het park werd daarmee een voorbeeld waar het wereldlijke en het geestelijke programma in elkaar overlopen. De combinatie van een laatpittoresk landschapspark en een religieus park is in deze vorm uniek (Meulenkamp 1995, Meulekamp en De Nijs 1998). Een precieze datering van de diverse constructies is evenwel voorlopig niet mogelijk gebleken.⁶

1.3.6. Toegevoegd landbouwexperiment

Omstreeks 1888 liet Vital Moreels een modelmelkerij optrekken binnen het bedevaartpark, voorzien van een stalling, een melkhuis, een kaasfabriek, een duiventoren en een dienstwoning. Dit experiment was bedoeld als uitbating voor zijn pleegdochter Octavie Derache en zijn schoonzoon, landbouwingenieur August Callens (1863-1920), maar kende geen succes. Met behoud van het vruchtgebruik, verkocht Vital Moreels dit eigendom reeds in 1891. Het zuivelbedrijf werd omgevormd tot een minder gespecialiseerd landbouwbedrijf en korte tijd later ook tot zomercafé voor de dagjesmensen.

Bepaalde gebouwonderdelen werden ook verhuurd, zowel particulier - onder meer een tijdlang aan kunstschilder Gustave Van de Woestyne (1881-1947) - als meer publiek, voor

⁶ Toch is het opvallend dat een advertentie van de firma Blaton-Aubert uit 1876, gepubliceerd in de catalogus van de Amsterdamse bloemisterij en kwekerij Groenewegen, een 'rots met druipsteen' afbeeldt zoals later is gerealiseerd in het Sint-Arnolduspark in Tiegem (Meulekamp, 2006). Ook in het Nederlandse tijdschrift Sempervirens werd in 1879 reclame gemaakt voor 'rotsen, grotten, aquariums enz.', aangeboden door 'Maison Blaton-Aubert'.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

conferenties van katholieke jeugdverenigingen en schoolretraites. Tussen 1897 tot omstreeks 1960 werd de uitbating als zomercafé geleid door de familie Lemarcq-Lafosse.

1.3.7. Pittoreske 'Villa Albert'

Omstreeks 1891 liet Vital Moreels aan de Warandedreef, langsheen de toegangsweg naar de gelijktijdig gebouwde maar inmiddels verdwenen kasteelvilla, de pittoreske 'Villa Albert' of 'Villa Alberti' optrekken. Deze woning, op affiches en postkaarten soms omschreven als 'lusthuis' of 'châlet', werd gebouwd als exclusieve huurwoning. De fantasierijke villa met trapgevels en opvallende dakruiter, bedoeld als exclusief uitkijkpunt voor één persoon, is gebouwd op een nagemaakte rots en voorzien van cementrustieke versieringen van de centrale erker. De villa bestond aanvankelijk uit een T-vormig hoofdvolume en een vrijstaand bijgebouw onder lessenaarsdak, eveneens met trapgevels.

In de tuin werden decoratieve parkbomen aangeplant, waaronder een taxus, een treurolm en een solitaire geënte bruine treurbeuk. De voortuin was afgezet met houten sierhekken gevat tussen cementrustieke pijlers, later vervangen door smeedijzeren hekwerk. De naburige 'Villa Sancti Arnoldi', die eveneens verhuurd werd en opgetrokken was in een monumentale eclectische architectuur, bezat uitgesproken kasteelallures met een neomiddeleeuwse traptoren met spitsboograampjes, hoektorentjes en kantelen (Cornilly 2011). Dit 'Groot Kasteel' brandde omstreeks 1915 af en werd nadien, rond 1930 vervangen door een nieuwe villa genaamd 'Kasteelke'.

In een dichtelijke beschrijving uit 1903 wordt vooral de pittoreske 'Villa Albert' bewierookt: *"Blaton-Aubert bovenal dat kijkhuizeke, met roode, blauwe, geluwe vensterruitjes, waar hemel en aarde zoo 'benauwelijk' in kleuren; (...) En toch ligt hier en daar, gelijk een grooten engelschen hof, die samenhang heel lief daar neder voor u en strekt in aangenaam verder zicht tot aan den boschrand. (...) Alzoo ook, van daar hoog den diepen kom, de hofvalleie te zien met helder grastapijt en verder geboomte, waardoor het kruise prijkt van de kappelle, en de watervallen en vijvers schemeren in rooden zonneglans van onder en tusschen de bomen van den bosch"* (Verriest 1903).

De hooggelegen villa wordt aangestipt als *"een broeinest van die merkwaardige ornamenteringswijze: de cementrustiek. (...) Het front van de villa lijkt op te rijzen uit de (namaak-)rotsen, met trapjes die voorzien zijn van nephouten leuning, er zijn onderdoorgangen en er is een klein grotje"* (Meulenkamp en Denys 1990). Deze auteurs stellen dat de versiering in het bedevaartpark geordend is vanuit deze villa. In elk geval ziet de villa uit over de bronweide en op de aquariumgrot.

Na beschadigingen tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt aan het hoofdvolume een tweede bouwphase in modernistische stijl en onder plat dak toegevoegd. De noordelijke inplanting van deze uitbreiding met keuken, respecteert het prominente uitzicht vanaf de villa op de bronweide van het bedevaartpark.

1.3.8. Succesvolle pelgrimsbestemming

De combinatie van pelgrimsbestemming en landschappelijk vormgegeven ontspanningsoord was op korte tijd zeer bekend geworden. Uit een krantenartikel, verschenen in 'l'Echo de Courtrai' uit 1896 vernemen we: *"Tiegghem est un lieu de pèlerinage très fréquenté; tous les ans, au mois d'Août, des milliers de pélerins accourent de tous les coins du pays et viennent offrir au grand Saint, que vénèrent tous nos bons flamands, l'hommage de leur foi sincère"*. De bekendheid werd in de hand gewerkt door actieve promotiecampagnes. In 1897 werd aan alle parochiepriesters van de bisdommen Brugge en Gent een uitnodiging gestuurd om op bedevaart te komen naar Tiegem, "de

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

schoone Bedevaartplaats van de H. Arnoldus". In de tekst werden de stemmige dorpskom, de fraaie parkaanleg en de vrome stemming aangeprezen: "de plechtige stilte, de hooge boomen, het geritsel der bladeren, het gezang der vogelen, het zoete gedruisch der wonderbron: dit alles is frisch en opwekkend, terwijl het tevens stemt tot vroomheid en godsdienstigheid". Met deze wervingscampagne wilde men zoveel mogelijk scholen, kloosters en weeshuizen mobiliseren. Het bedevaartoord bleek een succes te zijn, want in 1896 vonden al ruim 40.000 pelgrims hun weg naar Tiegemberg (Cornilly 2011). Uit affiches, die onder meer in spoorwegstations werden verspreid, blijkt dat de nieuwe halteplaats van de Sterhoek, tussen Anzegem en Ingooigem en het station van Anzegem, beiden op de lijn tussen Kortrijk en Oudenaarde, als geschikte startplaatsen voor de bedevaart werden aanbevolen.

De combinatie van het kunstmatig aangelegde grottenlandschap middenin het spleetvormige, lommerrijke brondal kon op algemene bewondering rekenen, zoals blijkt uit enkele niet geregistreerde krantenartikels: "*Grâce à M. Moreels, un parc a été créé qui par la beauté de ses ombrages, par le parti vraiment artistique tire des accidents de terrain, par les grottes artificielles aménagées dans ses anfractuosités de la montagne, excite à bon droit l'admiration générale*" (1896) en "*les nombreux 'embellissements' don't il [Vital Moreels] défigura le 'Parc', roches artificiels, aquariums et tout ce décor barbare de simili et de pittoresque enfantin qui fait l'admiration des bon villageois, tout ceci marque un recul et nous fait regretter la beauté sauvage native de ce merveilleux coin de terre.*" (Provinciale bibliotheek)

Een courant gebruik tot omstreeks 1960 (?) was dat pelgrims, na het wassen van hun ogen aan de bron, naar de kapel gingen om te bidden. Daarna werd de stoffen voorwerpen (zakdoeken, lapjes,...) waarmee zij zich gewassen hadden aan de muur van de kapel gehangen (Meulemeester 1987). Rondom het pijlerkapelletje werden door pelgrims lange tijd krukken en breukbanden opgehangen.

1.3.9. Cementrustieke 'Belvédère'

Uit literatuur is bekend dat er reeds aan het einde van de 19de eeuw op de Tiegemberg een houten uitkijktoren was, zoals blijkt in een door het Willemsfonds in 1890 uitgegeven boekje over Zuid-Vlaanderen, geschreven door de bekende schrijver en lesgever Omer Wattez (1857-1935) en geïllustreerd door de veelzijdige lithograaf en drukker Armand Heins (1856-1938): "*Een heer der streek heeft het zoo goed begrepen, dat hij daar eene soort van "belvedere" in planken heeft opgetimmerd, voorzien van een goeden verrekijker. Voor vijftien centiemen kunt ge daar gebruik van maken en uwe bewondering lucht geven, bij het aanschouwen van een honderdtal dorpen en steden*" (Wattez 1890). De schrijver stelde onomwonden dat men er kon genieten van "*één der prachtigste panorama's van ons land. (...) Elders moge men hooger, veel hooger staan, nergens kan de benevelde lucht onzer noorderstreken u een brederen gezichtskring ontvouwen.*" Ook in een krantenartikel van 'Nieuws van den Dag' van 1 augustus 1890 wordt ondubbelzinnig naar een "*kijktoren of belveder*" verwezen. De Meuleberg moet vermoedelijk in deze periode reeds via een natuur- en bakstenen steektrap vanaf de Tiegemberg (weg) bereikbaar zijn geweest.

De houten constructie, vermoedelijk ook bestaande uit twee uitkijkplatformen, wordt naar alle waarschijnlijkheid in 1908 vervangen door een cementrustieke 'Belvédère' met toepassingen in gewapend beton.⁷ Deze uitkijktoren wordt gezien als het sluitstuk van de inspanningen van Vital Moreels rond de algemene uitbouw van het bedevaartpark. Stijn Streuvels haalt de uitkijktoren kort aan in zijn werk over 'Tiegem, het Vlaamsche lustoord':

⁷ Deze constructie is kadastraal niet geregistreerd maar de bouw ervan wordt in de literatuur (Vandemeulebroeke 1992) algemeen gesitueerd in 1908, kort voor het overlijden van Vital Moreels. In de sokkel van de constructie lijkt een bouwdatum gesuggereerd met behulp van baksteen.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

"op het uiteinde van den heuvelnegge, al den noordkant is er een "Belvédère" gebouwd waar men door een goeden verre kijker al de torens van de drie, vier omliggende provinciën kan optellen" (Streuvels 1908). De nog steeds bewaarde uitkijktoren werd, net als de vorige constructie, opgetrokken op een geprononceerd talud bovenop de Tiegemberg en bestaat uit een prieelvormig tickethuisje, met een bergruimte onderaan en een wachtersruimte op de verdieping. Aansluitend bevond zich een torenvolume met eveneens twee opeenvolgende uitkijkplatformen opgebouwd tussen vier cementrustieke boomstammen. De sierconsoles verwerkt in het tickethuisje zijn als model terug te vinden in een catalogus van de Brusselse firma Blaton-Aubert uit 1888. De 'Belvédère' was aanvankelijk bereikbaar via een helling, later via een halfgrondgaande trappenconstructie vanaf de Meuleberg. Daar was een afsluitpoortje opgesteld, gevat tussen cementrustieke boomstammen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog fungeerde de uitkijktoren als observatiepost voor de Duitse troepen (Vandemeulebroeke 1992).

De uitkijktoren maakte geen deel uit van de verkoop van het bedevaartpark na het overlijden van Vital Moreels. Tijdens het interbellum ging het eigendom aansluitend bij de molenaarshoeve, over in verschillende particuliere handen. De afzonderlijke uitbating werd lange tijd verzekerd door de familie Haedens, die het publiek bij hun bezoek ook hapklaar fruit te koop aanbood. Om mensen aan te manen om geen inscripties te maken in het bouwwerk, verzon Stijn Streuvels de spreuk: *"t zijn zotten of gekken die hun naam overal opzetten"*. Deze tekst werd op een zinken plaat geschilderd en geplaatst bij de toegang van de uitkijktoren. Het grondniveau rond de 'Belvédère' werd voor de Tweede Wereldoorlog gewijzigd, eerst door afgraving van de heuveltop bij de ontginning van zavel in de zogenaamde 'put van Tobi', later door opvulling van de ontstane groeve.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de uitkijktoren hersteld door de lokale bouwfirmas Van Maercke. Na 1949 werd de toren niet meer permanent uitgebaat. De toren kende wel nog een occasioneel gebruik. Omstreeks 1986 werd de uitkijktoren uiteindelijk geïntegreerd in een groot tuinperceel, horend bij de vervangen molenaarshoeve van de Bergmolen, en definitief afgesloten voor het publiek. Het poortje aan de Meuleberg (weg) verdween.

1.3.10. Stoeten, processies en openluchtspelen

In 1919 kocht Arnold van Wassenhove, burgemeester van het naburige Kerkhove, het gehele bedevaartpark van de overleden Amaury de Ghellinck d'Elseghem en in 1924 kocht de Sint-Martinusgilde van Avelgem het park en de gebouwen van hem over, wellicht met ruime financiële middelen vanuit het Bisdome Brugge.

Uit de toegevoegde nabeschouwing bij de tweede, bijgewerkte uitgave van 'Het Vlaamse Lustoord' van Stijn Streuvels, verschenen in 1931, geeft de auteur aan: *"De algemeene lijn van delling en heuvels is dezelfde gebleven, evenals het bosch, de wegen, de kapel en de algemeene schikking er rond (...), maar de dichterblijvende zwanen en de goudvisschen in het aquarium – zijn er niet meer. Het beeld van Sint Aernout prijkt nog altijd op het altaar in de kapel; het klein, oude, scheefgezakte, oorspronkelijke kapelletje staat er ook nog, en de krukken, breukbanden en ex-voto's hangen er – al zijn het zeer oude; er is ook nog de winkel met geestelijke voorwerpen, de preekstoel in cement staat er nog; er zijn nog langs den kappelweg de vele afspanningen, gasterijen, herbergen en winkels – veel meer dan voortijds! Want er is ook nog de toeloop van volk met den ommegang en de negen dagen daaropvolgend: meer dan vroeger is er leven en beweging de gewone Zondagen en tijdens de week, heel het zomerseizoen: er zijn kramen met sneukel- en speelgoeds gelijk op eene kermis, doch geen bedelaars meer."* Hieruit kan toch een zeker verval van de rijke ornamentering enerzijds en van de devotieele pelgrimage anderzijds worden opgemaakt.

De 'Villa Albert' raakt sinds het interbellum meer bekend als 'Villa Moortgat', nadat Alfons Moortgat er vanaf 1919 zijn intrek nam. Deze toondichter had op dat ogenblik al een stevige reputatie als componist van religieuze vocale muziek, vooral door het erg

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

succesvolle mysteriespel 'Maria's leven', gecomponeerd in 1909-1910 naar aanleiding van de vijfhonderdste verjaardag van de wijding van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek van Halle (Cornilly 2011).

Alfons Moortgat, tussen 1905 en 1919 nog verbonden als kapelmeester aan de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek te Halle zou het verheffen van de eertijds vervallen kerkmuziek als een apostolaat beschouwen. Van 1928 tot 1952 was hij in Tiegem voorzitter van de plaatselijke Davidsfondsafdeling. Onder impuls van deze afdeling en met medewerking van vrijwel het ganse dorp werd in 1933, in het kader van het Sint-Arnolduspark, vlak bij zijn woning het openluchtspel 'De Passie van Ons Heer' opgevoerd, waarvoor hijzelf tekst en muziek schreef. Het afgerond geheel vormde een geestelijke visie op de Vlaamse primitieven, met een levende kruisweg, rituele actie en plastische beelden (naar Moortgat 1966 en Bosmans zonder datum). Voor deze opvoering werd de 'Villa Albert' tijdelijk omgebouwd tot het Paleis van Pilatus, waarbij voor de woning een groot geschilderd doek werd gespannen, met de afbeelding van een antieke tempel met zuilen. Het spektakel werd fotografisch gedocumenteerd door Stijn Streuvels.

In 1935 werd door Alfons Moortgat nog een tweede openluchtspel uitgewerkt, getiteld 'Arnoldusspel'. Ook dit geschiedkundig openluchtspel met apotheose uitgewerkt voor 83 spelers werd nadrukkelijk opgevat met het bedevaartpark als levensgroot decor. Het was de hoop van de auteur dat het spel voor bezoekers "een oprecht genot zou zijn de geschiedenis tot in bijna alle kleine bijzonderheden terug te vinden in zang- en kleurenspeel." (Lannoo 1935). Het was de bedoeling van de toondichter om het ganse dorp bij de opvoering te doen meeleven en om van Tiegem een 'klein Halle' te maken.

Omdat Alfons Moortgat ook sterk begaan was met letterkunde en andere cultuurvormen groeide de 'Villa Albert' ook uit tot een ontmoetingsplaats van vooraanstaande kunstenaars, waaronder Stijn Streuvels, Hugo Verriest en Ernest Claes, maar ook Valerius De Saedeleer, Modest Huys en Gustave Van de Woestyne.

1.3.11. 'Villa 't Vossenhol' als trekpleister

Door het bouwen en soms ook verhuren van woningen had Vital Moreels reeds kunstenaars in de omgeving van Tiegemberg weten aan te trekken, waaronder de schilders Gustave Van de Woestyne en Valerius De Saedeleer. Deze laatste betrok tussen 1908 en 1914 het 'Huis ten Berghe' op de Meuleberg, waar nadien – tussen 1922 en 1926 - ook de lokale schilder Staf Stientjes (1883-1974) ging wonen. Hij hield er contacten met tijdsgenoten Modest Huys en Emile Claus en ook nog met Valerius De Saedeleer, die inmiddels naar de 'Villa Tynlon' in Etikhove was uitgeweken.

Vanaf begin 1927 betrok Staf Stientjes, pseudoniem voor Gustaaf D'Haluin, de in zijn opdracht gebouwde 'Villa 't Vossenhol' aan de Tiegemberg waar hij werkte als kunstschilder. Het ontwerp van de kunstenaarswoning in een beeldbepalend vakwerk, kenmerkend voor de cottigestijl, is van de Waregemse architect Maurice Bovyn (1889-1958).⁸ De vergezichten vanaf de 'Villa 't Vossenhol' op de Scheldevallei nemen een belangrijke plaats in in het oeuvre van Staf Stientjes, zoals blijkt uit een opgetekende mening (Speleers 1991) van kunstcriticus Frans De Vleeschouwer: "Staf Stientjes heeft zijn visuele indrukken nooit fotografisch vastgelegd: hij bouwde steeds zijn onderwerpen op met heterokliete elementen, die men in zijn omgeving bezwaarlijk met vaste zekerheid zou kunnen identificeren. Het landschap leeft in hem met al zijn spontaan opvallende en

⁸ In diverse literatuur wordt ook de inbreng van de Anzegemse architect Remi Delarue (1880-1954), ontwerper van onder meer villa's in cottigestijl, naast religieuze bouwwerken en scholen in meer traditionele stijlen, aangehaald. Deze architect zou ook inbreng hebben gehad in de verdere uitbouw van het Sint-Arnolduspark, maar dit kan voorlopig niet bevestigd worden.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

al zijn verholen en mysterieuze eigenheden, en het is dan ook niet te verwonderen dat hij meer componeert dan interpreteert, dat, hoe moeilijk ook na te speuren in het gewest, zijn onderwerpen nergens anders dan in zijn eigen streek zijn te lokaliseren."

Staf Stientjes bouwde de 'Villa 't Vossenhol' uit tot de grootste toeristische trekpleister van Tiegem en omgeving. Vanaf 1931 maakte hij zijn woning ook als zomercafé bekend in die middens die niet onmiddellijk aan pelgrimage dachten maar eerder eigentijds vermaak voor zichzelf en hun kinderen op het oog hadden. Bovendien liet hij omstreeks 1937, aansluitend bij de villa en nabij het brongebied van de Nederbeek (Zijptedal), een openluchttheater uitgraven waar naast minder bekende gezelschappen ook het toenmalig 'Vlaamsch Volkstoneel' met grote bijval optrad (naar Vandemeulebroeke 1992). In het theater, waar enkele honderden toeschouwers konden plaatsnemen, werden onder andere voorstellingen gehouden, geregisseerd door de Vlaamse theatermakers Staf Bruggen, Jan-Oscar De Gruyter en Marcel Schumacher (Speleers 1991).

1.3.12. Recente ontwikkelingen

In zijn tweede, bijgewerkte uitgave van 'Tiegem, het Vlaamsche Lustoord' uit 1931 geeft Stijn Streuvels aan dat *"veel oude, schoone boomen uit het bosch verdwenen, is er veel cement- en betonwerk in stukken gevallen en blijven liggen"*. Dit verval stemt Streuvels pessimistisch over de toekomst van het Sint-Arnolduspark: *"De bedevaartplaats wacht op de straffe hand en de vastberaden wil van een inrichter die er meester is en orde houdt, strenge waakzaamheid oefent om er alle misbruiken en baldadigheden te beteugelen, die er de stemming doet eerbiedigen welke past aan eene bidplaats. De eenige en beste oplossing ware - en het Kapellebosch is er uitstekend toe geschikt - als er een klooster gebouwd werd, waar de paters het beheer krijgen over heel het domein."*

Dit neemt niet weg dat de omgeving van de Tiegemberg tijdens het interbellum een bijzondere aantrekkingskracht bleef uitoefenen op het grotere publiek. Vele hotels en herbergen, hoofdzakelijk geconcentreerd langsheen de Kapellestraat en de voortgezette Tiegemberg (weg) waren gericht op bedevaarders en andere dagjestoeristen. Bekende voorbeelden naast 'Villa 't Vossenhol' en herberg 'Boskant' waren onder meer het hotel-restaurant 'Verstraete' of afspanning 'St.-Arnold', later 'Het Vogelenkoor' en nog later 'Landouw' annex feestzaal 'Te Lande'.

De toeristische ontsluiting van het bedevaartpark werd na de Tweede Wereldoorlog nog gestimuleerd door de aanleg van parkeerplaatsen voor auto's en autobussen. Maar dit kon blijkbaar niet verhinderen dat de functie als bedevaartpark en ontspanningsoord flink beproefd werd. In de periode 1957-1977 werd in en rond het heuvelrijke brondal zelfs de bekende motorcrosswedstrijd van Tiegemberg gehouden, telkens in het voorjaarsseizoen georganiseerd door de automobielfclub 'AMC De Leiebloem'. De cross, ook voor zijspanmotoren, stond bekend als één van de spectaculairste wedstrijden in België.

Toch verloren het Bisdomein Brugge en de Avelgemse Sint-Martinusgilde in de naoorlogse periode het belang van het bedevaartsoord als ruimte voor bezinning en ontspanning niet uit het oog. Omstreeks 1960 werd gezocht naar nieuwe invullingen. Het domein werd toegewezen aan de congregatie van de Paters Redemptoristen uit Roeselare. In 1962 namen deze geestelijken hun intrek in de voormalige melkerijgebouwen, die toen grondig werden verbouwd en vernieuwd. De melkerijvleugel en de duiventoren gingen daarbij verloren, evenals een cementrustieke trapconstructie. Meer centraal in het park werden twee nieuwe retraitehuizen gebouwd, respectievelijk cafetaria 'Het Bosdal' en bezinningshal 'De Warande'. Aansluitend werd een omvangrijk speelterrein ingericht met glijbanen, schommels en wippen. Hierbij ging een deel van de bronbeekloop verloren. Er werd ook een ruime volière opgetrokken.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Vermoedelijk werd het kapelinterieur herschilderd in het derde kwart van de 20ste eeuw. Een groot deel van de oorspronkelijke polychromie ging hierbij verloren.

Nabij de 'Villa 't Vossenhol' werd omstreeks 1960 door de familie D'Haluin, dicht bij het brongebied van de Nederbeek (Zijptedal), een nieuwe bungalow opgetrokken. In de kelderverdieping werd in 1972 de zogenaamde 'Crypte Malpertuus' ondergebracht, naar verluidt verwijzend naar het lokale toponiem 'Vossenholen' in de nabijheid van Tiegemberg. Deze ruimte werd als private kunstgalerij ingericht, met daarin een museale collectie van werken van Staf Stientjes. De inplanting van de woning respecteert het gerichte vergezicht vanaf de 'Villa 't Vossenhol' op de Scheldevallei. De 'Villa 't Vossenhol' evolueerde na het overlijden van Staf Stientjes in 1974 naar een taverne en restaurant.

In 1998 officialiseerde het Bisdom Brugge het bedevaartpark als eigen eigendom. De paters Redemptoristen verlieten het domein. De voormalige melkerijgebouwen werden toegewezen aan de vzw Domein St.-Arnoldus, deels als conciërgewoning, deels als huuraccommodatie voor bezinningen, onder meer voor scholen en jeugdverenigingen. De dagelijkse werking kwam in handen van de vriendengroep Jericho. Kort na 1998 werden enkele bouwvallige cementrustieke constructies gesloopt, waaronder het badhuis bij de miraculeuze fontein en een tempeltje bij het tweede sierbrugje aan de vijvercascade. Op de plaats van het vroegere badhuis werd een nieuw, rond waterputje gebouwd met een borrelfontein. Verspreid in het domein verrezen nog enkele bouwwerken waaronder een garage nabij de bedevaartkapel en een overdekte picknickplaats met aansluitend toilet. In de bronweide werd op initiatief van de vzw Jericho ook een blok natuursteen geplaatst, gehouwen door zanger en beeldhouwer Willem Vermandere (°1940). In de steen is, gericht naar het brondal, de tekst "*Gij badt op eenen berg alleen*" gegraveerd, verwijzend naar de titel van het gelijknamige gedicht van Guido Gezelle, uitgegeven in 1859.

In het kader van een beheerovereenkomst tussen het gemeentebestuur Anzegem en de vzw Domein Sint-Arnoldus, gesloten in 1999, kreeg de gemeente Anzegem een ruimte ter beschikking in de voormalige kapelwachterswoning, ook 'Het Bronnenhuis' genaamd. Daarin werd door de gemeente een natuureducatief lokaal, genaamd 'De Boomklever' uitgerust en ingericht. Binnen de afgesloten overeenkomst staat de gemeente ook in voor het groen- en afvalbeheer in het domein. In de periode 1999 tot 2001 werd een beheersplan uitgewerkt (Vandenbergh 2001) waarna enkele natuurinrichtingswerken werden uitgevoerd, waaronder een gedeeltelijke uitbaggering van de vijvercascade en de heraanleg van enkele oeververstevingen en wandelpaden. Een voorstel om de grotconstructies af te dichten en in te richten als winterverblijfplaats voor vleermuizen werd ongunstig geadviseerd.

De 'Villa Albert' werd in de periode 2005 tot heden stelselmatig gerestaureerd. Onder meer het dakwerk, het pleisterwerk van de zijgevels en de siermotieven van dakgoten, dakranden en trappen en hun bijhorende afsluitingen werden vernieuwd. Ook de ingestorte centrale dakruiter werd naar origineel model hersteld. Het interieur werd naar hedendaags comfort aangepast.

De publieke ontsluiting van de cementrustieke 'Belvédère' is omstreeks 1986 gestopt. De constructie werd daarna opgenomen in een privaat tuinperceel. Ondanks een beperkte restauratiebeurt raakte de uitkijktoren verder in verval. Een recente slopingsaanvraag in 2015 werd ongunstig beoordeeld.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

1.4. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

1.4.1. Heuveltop Tiegemberg

De Tiegemberg vormt één van de heuveltoppen van het Schelde-Leie-interfluvium en verschaft vanaf de 'Belvédère' of uitkijktoren panoramische vergezichten op de Leievallei in zuidwestelijke tot noordwestelijke richting. Deze openheid is tegelijk bepalend als windvang in de molenbiotoop voor de nabijgelegen Bergmolen of Stampersmolen. De oorspronkelijke zichten op de Scheldevallei in zuidelijke richting en op de Leievallei in noordelijke richting zijn enigszins verstoord door hoge begroeiing en bebouwing.

Vanaf de terraszone van 'Villa 't Vossenhol' is er een gericht vergezicht op de Scheldevallei en de Vlaamse Ardennen in noordoostelijke richting. Het huidige zicht in oostelijke richting, een restant van het oorspronkelijk bredere zicht, is enigszins verstoord door recente hoge begroeiing in een aansluitend grasland en in aanpalende tuinpercelen.

1.4.2. Sint-Arnolduspark en restanten Holdenbroekbos

Het bedevaartpark is een laat 19de-eeuws park aangelegd in pittoreske stijl binnen de bewaarde context van het historische Holdenbroekbos. Kenmerkende onderdelen zijn de hooggelegen bronweide, de omgeving van de voormalige melkerijgebouwen met de huidige retraitehuizen, het bedevaartplein met onder meer de neogotische bedevaartkapel en de voormalige kapelwachterswoning en de vijvercascade. Het bedevaartplein is via een verharde kronkelende bedevaartweg verbonden met de oorspronkelijke toegang van het park ter hoogte van de Kapellestraat-Tiegemberg (weg). In de bosrijke delen en in de meer open bronweide zijn onverharde paden aangelegd. Verspreid in het park zijn meerdere cementrustieke constructies opgetrokken.

Het bedevaartpark, overwegend bestaande uit loofbos en verder afgewisseld met enkele gemaaide en lokaal gehooide graslanden en een cascade met een viertal kunstmatig opgestuwde vijvertjes, vormt een gevarieerd biotoop voor planten en dieren.

Onder de vogelsoorten worden typische bos- en parkvogels aangetroffen waaronder boomklever, boomkruiper, fluiters, bosuil, kleine en grote bonte specht en recent ook de zeldzamere middelste bonte specht. Ook vogels van iets meer open landschappen komen voor, waaronder goudhaan, vuurgoudhaan, appelvink, sijs, en grauwe vliegenvanger.

Onder de zoogdieren komt onder meer rode eekhoorn, vos en egel voor. Van vleermuizen zijn voorlopig geen systematische gegevens verzameld.

Het noordelijke, deels gemaaide, deels gehooide grasland is een geprefereerd foerageergebied voor dagvlinders, waaronder bruin blauwtje, icarusblauwtje, boomblauwtje, bont zanddoogje, landkaartje, oranjetipje en klein geaderd witje.

Rond de kleine waterpartijen en langs de oeverzones van de vijvercascade worden libellen en waterjuffers waargenomen, onder meer grote keizerlibel, paardenbijter, lantaarntje, azuurwaterjuffer en vuurjuffer. Van amfibieën zijn voorlopig geen systematische waarnemingen bekend.

Het bedevaartpark bezit enkele overgangen van elzenbroekbos naar fragmentair elzenbronbos en eiken-haagbeukbos met voorjaarsaspect wat garant staat voor een gevarieerd vegetatiepatroon. Dicht bij de vijvercascade komen aspectbepalende soorten voor als gewone dotterbloem, groot hoefblad, begeleid door slanke zegge en minder opvallende beekpunge, bittere veldkers en echte koekoeksbloem. In het open water van de vijvertjes groeit gele plomp en witte waterlelie.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

In de samenstelling van de kruidlaag is een langdurig bosgebruik weerspiegeld, met soorten als bosanemoon, witte klaverzuring, gewone salomonszegel, bleeksporig bosviooltje, slanke sleutelbloem, muskuskruid, en – in het voorjaar - de aspectbepalende wilde hyacint. De boom- en struiklaag wordt ingenomen door onder meer zomereik, haagbeuk, gewone beuk, zoete kers, robinia, hazelaar, één- en tweestijlige meidoorn. Overige kruidachtige bossoorten zijn groot springzaad, bosroos, boszegge, bosklimopereprijs en, als bolgewassen, de opvallende Italiaanse aronskelk, het sneeuwkllokje en de zeldzame vingerhelmbloem. Een tweetal andere zeldzame tot zeer zeldzame bossoorten zijn het heelkruid en de zwartblauwe rapunzel die telkens slechts in kleine populaties voorkomen. Het zijn typische planten van (lichte) loofbossen en bosranden op lemige, soms zandige vochthoudende tot natte, neutrale tot kalkhoudende bodem. Voor de zwartblauwe rapunzel, een soort die vooral bekend is van hooggelegen groeiplaatsen op bosrijke getuigenheuvels, betreft het één van de slechts twee bekende standplaatsen ten westen van de Schelde. Opvallend is dat in het bedevaartpark ook een hybride met de voor Vlaanderen nog zeldzamere witte rapunzel voorkomt. Nog enkele andere zeldzame tot zeer zeldzame soorten met specifieke biotoeisen komen voor, namelijk doorwaskervel, vingerhelmbloem, glansschildvaren en zachte naaldvaren. Deze laatste soort is een varensort van vochtige, dikwijls beekbegeleidende bossen en bijgevolg typisch voor dit schaduwrijke brondal.

Ook de meer zonnige en periodiek gehooide bronweide is soortenrijk met soorten als wilde margriet, zwart knoopkruid, echte agrimonie, beemdooievaarsbek, grote ratelaar, veenwortel, scherpe boterbloem, vlasbekje, moerasrolklaver, gevlekte rupsklaver en aardbeiganzerik. In de randen van de bronweide komen resterende boomsoorten voor van de pittoreske parkaanleg met onder meer een drietal bruine beuken, een levensboom met omtrek 2m75 (2016), een levensboom met omtrek 2m64 (2016), een zwarte den en diverse soorten sparren. In de struiklaag kunnen boerenjasmijn, sneeuwbes en aucuba als kenmerkend worden beschouwd. Nabij de Sint-Arnolduskapel resteren een tweetal Amerikaanse tulpenbomen met omtrekken 2m67 en 1m69 (2016) en ter hoogte van het Calvariekruis is aan de westzijde een mogelijk symbolische aanplant bewaard van een wintereik met stamomtrek 3m04 (2016). Aan de oostzijde van het Calvariekruis groeit een opmerkelijke Amerikaanse eik met stamomtrek 3m80 (2016).

Verspreid over het bedevaartpark komen enkele recentere soorten voor, soms met een invasief karakter, waaronder Oosterse karmozijnbes, mahonia en laurierkers. In de kruidlaag duikt lokaal ook de verwilderde tuinvorm van de gele dovenetel op.

Onder de zwammen zijn in het recente verleden 81 soorten geïnventariseerd, waaronder grote loofbostrechterzwam, witschubbige gordijnzwam, eikhaas, bruine bundelridderzwam, hertezwam, geelwitte russula, kopergroenzwam en witte bultzwam.

1.4.3. Neogotische 'Sint-Arnolduskapel'

De kapel vormt het centrum van het bedevaartplein (gebedsplaats) van het bedevaartoord en is in de zomer omringd door zitbanken. Dit plein heeft een lommerrijk karakter, doordat het omringd is met opgaande bomen. Het spel van licht en schaduw versterkt en ondersteunt de architectuur van de kapel.

De neogotische bedevaartkapel betreft een roodbakstenen kapel op achthoekig, symmetrisch grondplan (diameter 12 meter). De vooruitspringende sokkel is gecementeerd, oorspronkelijk was deze mogelijk in blote baksteen. Het leien tentdak is bekroond met een sierlijk ijzeren kruis met daarop een windvaan met figuur. De dakvelden zijn aan de bovenzijde versierd met vier dakkapelletjes (onder zadeldak) met overkragende houten geveltop met drielobmotief. Oorspronkelijk was elke zijde voorzien van een dakkapelletje, dat wellicht ook dienst deed als galmgat. De acht zijden van de

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

kapel zijn opgevat als puntgevels, afgeboord door eenvoudige houten windborden (licht overkragende zadeldakjes). De hoeken worden gemarkeerd door imposante steunberen met versnijdingen (natuurstenen afzaten). De puntgevels zijn opengewerkt door spitsbogige lancetvensters in een geprofileerde omlijsting van rode baksteen (natuurstenen afzaten). De vensters zijn ingevuld met een ijzeren roedeverdeling met ruitmotief, in de bovenlichten steekt een straalsgewijze roedeverdeling. De blinde travee ter hoogte van de noordzijde markeert de plaats van het altaar. De kapel is aan de zuidzijde opengewerkt door drie tudorboogportalen in een geprofileerde omlijsting van rode baksteen. De portalen zijn bereikbaar via enkele treden, recenter aangepast ten behoeve van toegankelijkheid voor rolstoelgebruikers. Door deze drie portalen is de binnruimte betrokken op de buitenruimte, die bij gelegenheid een verlenging van de buitenruimte kan vormen. De portalen zijn ingevuld met vleugeldeuren, mogelijk nog deels teruggaand op de oorspronkelijke exemplaren. Aan de oostzijde, tussen twee steunberen, sluit de sacristie aan onder plat dak (oorspronkelijk onder schilddak). Aan de buitenzijde (zuidzijde) is de sacristie toegankelijk via een deur met gedrukte mijterboog. De zijgevel (oostzijde) is opengewerkt door twee getraliede, mijterboogvormige raampjes.

Door het achthoekige, symmetrische grondplan en de hoogte van het gewelf heeft het interieur van de kapel een sterke ruimtewerking. Het bepleisterde interieur is rijkelijk uitgewerkt. Van de oorspronkelijke polychrome, figuratieve neogotische beschildering bleef weinig bewaard. Mogelijk zijn wel sporen bewaard onder de actuele afwerkingslaag. De kapel is overwelfd door een stenen straalgewelf, waarvan de ribben aanzetten op schalken (een smalle zuil tegen de wand) met uitgewerkt kapiteel. De ribben convergeren naar een cirkelvormig mangat. Deze cirkel is ingevuld met een plaat waarop een polychrome schildering het familiale wapenschild van Sint-Arnoldus voorstelt, boven een banderol met zijn wapenspreuk "A DEO SPES NOSTRA". Het wapenschild is samengesteld uit afwisselend gele en rode balken, met in één van de bovenhoeken hermelijn. In de kapconstructie boven het mangat is de klok (vermoedelijk daterend van 1865) bewaard. Een touw op korte afstand van het mangat dient om de klok te luiden. De lancetvensters zijn gevat in een geprofileerde, bepleisterde omlijsting, die op zijn beurt opgenomen is in een spitsboogveld. De actuele vloer vervangt de oorspronkelijke vloer met centraal stermotief. Ook de beschilderde houten lambriseringen zijn niet oorspronkelijk. In één van de zuilen is een natuurstenen wijwatervat verankerd.

Het neogotische houten altaar, gewijd aan Sint-Arnoldus, vervaardigd in sierlijk houtsnijwerk, is opgebouwd in drie registers. Het eerste register is dat van de gebeeldhouwde altaartafel met zuiltjes en kapitelen. Het tweede register is dat van het tabernakel, geflankeerd door spitsboognissen met driepasmotief. Het tabernakel is opgevat als zadeldakje met spitsbogig deurtje, waarboven een kruisbekroning. Het derde en hoogste register is opgevat als drie spitsboognissen, oplopend in wimbergen met hogels en kruisbloemen, en pinakels. De gotische nissen vertonen een driepasmotief. De gevelvelden van de wimbergen zijn ingevuld met een cirkel met drielobmotief. Het hogere middendeel is opgevat als een verdiepte nis waarin een houten sokkel voor een centraal heiligenbeeld geïntegreerd is. Het betreft een polychroom Sint-Arnoldusbeeld, met als attributen bisschopsstaf en mijter. Dit beeld is reeds aanwezig op de oudst bekende foto's en prentbriefkaarten. De flankerende delen zijn uitgewerkt als een ondiepe nis waarin telkens een bas-reliëf; aan de linkerkant de roervork, waarrond een banderol, aan de rechterkant een hellebaard, waarrond eveneens een banderol.

Voor het houten altaar is de bezegelde relikwie van de bovenarm van Sint-Arnoldus opgesteld in een deels beglaasde en deels geëmailleerde metalen relikwiekast. De relikwie zelf is opgesloten in een glazen koker met zilveren dopzels. De koker draagt een zilveren ketting. De geëmailleerde bovenzijde van de kast stelt de figuur van de heilige voor met mijter en roervork.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

1.4.4. Bedevaartweg

De bedevaartweg draagt een verrassende kronkelende aanleg vanaf de toegangspoort tot aan de diepergelegen bedevaartkapel. De weg is uitgerust met een middenspoor in onregelmatige kasseitypes. De dubbele rijstroken, oorspronkelijk onverhard, zijn later aangelegd in een ruw beton. De bedevaartweg is aan beide zijden afgezet met een afsluitingshaag, hoofdzakelijk met gewone beuk en haagbeuk, waarin op onregelmatige afstand opgaande bomen staan, hoofdzakelijk zomerlinden. Bij het einde van de bedevaartweg staat één Hollandse linde.

1.4.5. Cementrustieke constructies

De meeste constructies, met uitzondering van de aquariumgrot en de toegangspoort, situeren zich bij het bedevaartplein rondom het oorspronkelijke pijlerkapelletje en de achthoekige bedevaartkapel. Soms sluiten ze er ook functioneel bij aan, zoals de preekstoel voor openluchtmissen en de wachterswoning. Door de reliëfrijke terreinomstandigheden zijn meerdere niveaus te onderscheiden: een laagste niveau rond de vijvercascade, een middenniveau rond de neogotische bedevaartkapel en een hoogste niveau rond het Calvariekruis. De ontsluiting verloopt via paden, deels overwelfde gangen en trappen.

- pijlerkapelletje toegewijd aan Sint-Arnoldus, nabij de Sint-Arnoldusbron

Het kapelletje, op prentbriefkaarten aangeduid als "*Chapelle primitive*", gaat terug tot 1817, toen een kapelletje gebouwd werd bij de oorspronkelijke natuurlijke bron. Het betreft een kleine en lage pijlerkapel, die deels verzakt is door de nabijheid van de bron. De beeldnis bevindt zich immers op een abnormale hoogte, bijna tegen de grond. De bakstenen kapel op rechthoekig grondplan is gecementeerd en witgeschilderd. Ze is gevat onder een laag zadeldak in mechanische pannen. De puntgevel is naar het zuiden gericht en versterkt met twee steunberen. De getoogde beeldnis (op niveau van de begane grond) is afgesloten door een smeedijzer traliwerk, met hengsels gevat in een dito kader. In de diepe nis is een recenter Sint-Arnoldusbeeldje geplaatst.

In de periode waarbij het bedevaartpark vanaf circa 1882 verder ontwikkeld werd, is het kapelletje overbouwd met een tentdak in cementrustiek. Deze cementrustieke overkapping was reeds aanwezig aan het begin van de 20ste eeuw: "*Het oude, oorspronkelijke kapelletjes dat ineengezakt [is] en beschermd wordt door een steenen overdeksel (...)*" (Streuvels 1907, 151). Deze toestand is fotografisch gedocumenteerd in een krantenartikel 'Vlaanderen eert zijn Heiligen' van 14 augustus 1932. De cementrustieke dakconstructie met dito kruisbekroning steunt op vier lage imitatieboomstammen met zijtakken. Het gegroefd reliëf aangebracht in het dak is bedoeld om een strooien dak te imiteren.

- 'miraculeuze' fontein

Deze imitatierots is opgebouwd uit natuursteen en cementrustieke namaakrotsen met daarin een afgeleide bron en een verwerkt sierelement in natuursteen met afbeelding van een stuikmand, een gaffel en twee roerstokken als attributen gelinkt aan de Heilige Arnoldus, patroon van de bierbrouwers, bierstekers en herbergiers (Meulemeester 1987 en Smits 1987).⁹ Tot omstreeks 1999 bevond zich voor de fontein een badhuis,

⁹ De stuikmand of stijgmand is een ketelvormige mand die met de opening naar boven in de brouwersketel werd gedrukt zodat het wort of bierbeslag (gezoet en gehopt beslag van mout) erin kon sijpelen en de draf of het moutafval eruit bleef. De gaffel is een vork met twee ijzeren tanden om de mout en de hop door omroeren zoveel mogelijk in de vloeistof op te lossen. De roerstok is een mengstaf met houten of ijzeren topstuk die werd gebruikt

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

een eenvoudig klein houten huisje ingericht als beschutte wasplaats bovenop de bronbeekloop, waar de bedevaarders zich met bronwater konden wassen.

- kaarsengrot met kluiskamer

Deze driedelige imitatiegrot met voorliggend cirkelvormig bronputje is opgetrokken uit natuursteen en cementrustieke namaakrotsen. De grot is uitgerust met in de wanden verankerde, ijzeren kaarsenhouders en kleine nissen voor het plaatsen van ex-voto's. Hoog op de kaarsengrot stond vroeger een beeld met engelenfiguur opgesteld en werd een pancarte met opschrift "STILZWIJGENDEID" opgehangen. De engel houdt verband met het levensverhaal van Sint-Arnoldus, waarin zijn geboorte wordt aangekondigd door een engel (Meulemeester 1987, 140). Aan beide zijden zijn overwelfde trapdoorgangen bewaard met wanden in imitatieboomstammen en -takken naar hoger gelegen cementrustieke constructies, waaronder de kluiskamer en het hooggeplaatste Calvariekruis. De kluiskamer was oorspronkelijk afgesloten door een hek in boomstamimitatie, waarvan enkel nog de ijzeren wapening rest. Deze ruimte verbeeldde oorspronkelijk een stille werkplek van Sint-Arnoldus. In de kamer bevond zich voorheen een beeld van de in gebed verzonken Heilige, voorgesteld als eremiet of kluisenaar. In de kamer bevindt zich nog een imitatiedeur eveneens omgeven door imitatieboomstammen en -takken. Tevens zijn op de wanden sporen van polychromie bewaard.

- openluchtpreekstoel

Deze cementrustieke openluchtpreekstoel is opgebouwd in baksteen, verstevigd met een ijzeren harnas, waarop de afwerkingslagen met cementpleister bevestigd zijn. De constructie is opgevat als een afgebroken en holle boomstam van een eeuwenoude boom met een indrukwekkende stamomtrek (circa 7m30). Het bovendeel van de boomstam is overwoekerd door klimop. Groeven imiteren de ruwe schors van de boom. De aanzet van de wortels wordt gesuggereerd, met daartussenin een naar boven toe versmallende holte. In deze binnenruimte is de gekaleide bakstenen structuur zichtbaar met middenin een ijzeren verstevigingsstang. Een wenteltrapje op de zijkant van de boom leidt naar de eigenlijke 'kuip' van de preekstoel. Het begin van de trap is geflankeerd door een knoest en via een leuning in takkenimitatie verbonden met de eigenlijke boomstam. Naast deze knoest is een klein cementrustiek paaltje geplaatst. Op oude prentbriefkaarten is te zien dat de trap was afgesloten met een sierlijk ijzeren hekje. De scharnierpunten van dit hekje zijn bewaard. De 'kuip' van waaruit gepreekt werd, is via een spitsbogige opening gericht naar de open ruimte rond de bedevaartkapel. Deze nis is gedeeltelijk omrand door een boord in afgestreeken beton. De binnenzijde van de preekstoel is afgewerkt in gladde cement, evenals de vloer van de 'kuip' en de treden van de trappen.

De openluchtpreekstoel dateert minimaal van 1900, afgeleid uit een prentbriefkaart met geschreven tekst "*souvenir de notre excursion de 9 septembre 1900*". In een krantenartikel van 1882 is reeds sprake van een sermoen in open lucht. Het valt dus niet uit te sluiten dat de preekstoel reeds uit deze periode dateert. De preekstoel wordt in 1907 ook reeds vermeld in het werk van Streuvels. "*De merkwaardige predikstoel in vorm van een reusachtigen eik [staat] niet binnen maar buiten de kapel, er recht tegenover en dat men van daarboven tot de menigte preekt in de openen lucht*" (Streuvels 1907, 151).

voor het voortdurend mengen en roeren van het wort om het aanbranden in de brouwersketel te voorkomen (naar Meulemeester 1987).

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

- rotskapel met kluzenaarsgrot

Deze gerotseerde kapel vormt de verbinding tussen de lager gelegen locatie met de vijvers en de miraculeuze fontein (westzijde) en de ruimte rondom de achthoekige bedevaartkapel (oostzijde). De kleine kapel in een sobere neogotiek dateert, gezien de toepassing van cementrustiek, vermoedelijk vanaf de jaren 1880. De kapel op rechthoekige plattegrond is tegen de helling gebouwd: de westzijde telt twee verdiepingen, de oostzijde slechts één. Een trap loopt langs de zuidzijde van de kapel. Een 'schuin afgezaagde' cementrustieke boomstam met inscriptie "*BEDEWEG TOT DE MIRACULEUSE FONTEIN*" geeft, ter hoogte van de bovenzijde, aan dat deze trap afdaalt naar de fontein. Op prentbriefkaarten komen verschillende benamingen voor deze kapel voor: "*La petite Chapelle St.-Arnould*" of (onderdeel van de) "*Kruisweg in Sint-Arnoldusbosch*". De kapel is opgebouwd in rode baksteen met sierankers, gevat onder een zadeldak (zinken platen).

De representatieve gevel aan de westzijde loopt op in een puntgevel met kraagstenen en kruisbekroning. Een spitsbogige opening, versierd met imitatierotswerk, geeft toegang tot een eenvoudige benedenruimte met gekaleide wanden (in baksteen) en een bakstenen gewelf op ijzeren I-profielen. Deze ruimte verbeeldde oorspronkelijk de kluzenaarsgrot van Sint-Arnoldus. In de grot bevond zich voorheen een beeld van de in gebed verzonken Heilige, voorgesteld als eremiet of kluzenaar. De tweede geleding is opengewerkt door een blind spitsboogvenster. Deze nis is gecementeerd en witgeschilderd. Ook de zijgevels (zuid en noord) zijn doorbroken door blinde spitsboogvensters, analoog aan dat van de westgevel. In deze gevels is het oorspronkelijke voegwerk met opgelegde voeg bewaard.

De representatieve gevel aan de oostzijde geeft toegang tot de eigenlijke betreedbare kapel. De volledige gevel is bekleed met imitatierotswerk, oplopend in een bekronend kruis. In het gevelveld is een vervaagd geschilderd opschrift bewaard, mogelijk een gelegenheidsvers van Guido Gezelle geveerd in een gotisch lettertype. Het bepleisterde en geschilderde kapelinterieur is overwelfd door een houten spitsgewelf. De oorspronkelijke cementtegelvloer met perspectieftekening is bewaard. Tegen de achterwand van de kapel is een groot Mariabeeld met kind op maansikkel (van recentere datum en zonder erfgoedwaarde) geplaatst. Voorheen was deze ruimte met traliwerk afgescheiden van de bidruimte, heden vervangen door achterin geplaatste glazen wand. Voor de kapel zijn ijzeren kettingen gespannen tussen lage imitatieknotbomen in cementrustiek.

- voormalige kapelwachterswoning met leibomenscherm

De voormalige kapelwachterswoning, thans 'Bronnenhuis' met natuureducatief lokaal 'De Boomklever' gaat in kern terug op een boswachterswoning. Deze woning onder zadeldak is zwaar verbouwd, maar de luifel in cementrustiek aan de zuidoostzijde is wel bewaard. Deze luifel is opgebouwd als een leibomenscherm. Vijf knoestige boomstammen zijn via takken met elkaar verbonden. Deze takken vormen meteen ook de balustrade voor het balkon. Er zijn ook boomstammen verwerkt in de gevel van het pand. Tegen de zuidoostelijke hoek loopt een trap de helling op. De trappen worden aan de zijkant begeleid door een schuin liggende boomstam in cementrustiek, als evocatie van een omgevallen boom. In de stam is een afvoergoot voor regenwater ingewerkt.

- geïmiteerde lemen hut

Ten noordoosten van de kapel is een geïmiteerde lemen hut in cementrustiek opgetrokken. Het lage, rechthoekige volume van de hut is als een balkvolume deels ingeschoven in de beboste helling ten oosten van de bedevaartkapel. De precieze

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

functie binnen het bedevaartpark is voorlopig onbekend. Het langgerekte betonnen volume onder overkragend zadeldak is ter hoogte van de neogotische 'Sint-Arnolduskapel' uitgewerkt met een stompe hoek. De uitwerking van de wanden met imitatieboomstammen en -takken en de uitwerking van het dak als imitatie van stro (gegroeft reliëf) roepen het beeld op van een lemen nut. De smalle gevel, ter hoogte van de kapel, is versierd met vier knoestige boomstammen met zijtakken. Deze takken vormen ook de afboording van de mijterboogvormige boog. De zijgevel is ook opgebouwd uit boomstammen en zijtakken. Deze takken vormen ook de omkadering van vrij grote dakvensters onder overkragend zadeldak (beide zijden).

- Calvariekruis

Het Calvariekruis in imitatieboomstammen is hoog ingeplant ten noorden van de bedevaartkapel. Het cementrustieke kruis is ingeplant in een imitatierots opgebouwd uit natuursteen, en voorheen begeleid door een Piëta-beeld (Streuvels 1907, 151). In de rots is een lage grot uitgewerkt. De omliggende paden zijn opgebouwd uit ruwe natuursteen, plaatselijk trapsgewijs aangelegd. Tussen het kruis op de 'Calvarieberg' en het bedevaartplein was een open zichtrelatie, thans grotendeels dichtgegroeid. Op enkele prentbriefkaarten is te zien dat in dit doorzicht met behulp van geschoren haagjes en bloemperken het wapenschild van Sint-Arnoldus was uitgebeeld.

- aquariumgrot

De aquariumgrot is afzonderlijk van de hogervermelde cementrustieke constructies ingeplant, nabij een noordelijke, oorspronkelijk tweeledige bronvijver. De grot, in een combinatie van natuursteen, baksteen en cementrustieke namaakrotsen, bezit drie grote, noordwestwaarts gerichte openingen, uitgevend op de resterende bronvijver. Rond de openingen, afgezet met sierlijk smeedijzeren hekwerk, zijn opvallende druipsteenimitaties aangebracht. Langs beide zijden zijn er toegangen, aan de noordoostelijke toegang ook een ruwe natuurstenen trap naar het dakniveau van de rots. Aan de westelijke toegang, oorspronkelijk afgesloten met een poortje in fijne imitatietakken, is in cementrustiek de inscriptie "PLANTSTOK IS BOOM GEWORDEN" aangebracht. In de grot zijn een drietal nissen uitgespaard die voorheen door een glasbezetting als aquarium waren ingericht. Via de achterzijde van de grot werd water door koperen leidingen aangevoerd. De bronvijver, met centrale fontein, was gedeeltelijk afgezet met hekwerk, aangevuld met een poort gevat tussen twee cementrustieke knotbomen.

- vijvercascade met sierbruggen

In de bronbeekloop is een kunstmatige vijvercascade met in totaal vier compartimenten aangelegd. In het bovenste compartiment is een eilandje aangelegd, oorspronkelijk afgezet met ruwe natuursteen waarlangs cementrustieke knotboompjes waren ingeplant. Centraal op het eiland bevinden zich restanten van een sierlijke vaas in kunststeen met oorspronkelijke ingebouwde spuitfontein.

In de vijvercascade liggen vier cementrustieke sierbruggen, die deels ook fungeren als stuwen. De brugleuningen zijn opgebouwd uit gebogen imitatietakken in cementrustiek. Er zijn lichte verschillen in opbouw tussen beide bruggen. Twee bruggen zijn boogvormig, twee zijn vlak.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

- toegangspoort

De cementrustieke toegangspoort biedt toegang tot het park en tot de deels gekasseide bedevaartweg en is opgebouwd als een leischerm van twee bomen. De knoestige, gegroefde stammen vertakken zich gaffelvormig op borsthoogte. Deze takken vormen de eigenlijke boog die bestaat uit twee gebogen hoofdtakken die met elkaar in verbinding staan via kleinere takken. In de vertakking is een open beeldnis uitgewerkt waarin zich oorspronkelijk een klein beeld van de Heilige Arnoldus bevond. Vroeger was tussen de vertakking ook het opschrift "*St Arnoldus Park*" gespannen. Achter de stammen, aan parkzijde, bevinden zich twee lage cementrustieke knobomen. Deze gegroefde stammetjes hebben het aspect van een afgezaagde stam. De boogvormige toegang kon oorspronkelijk afgesloten worden met twee vleugelpoortjes in fijne imitatietakken, vastgezet in beide cementrustieke boomstammen. De scharnierpunten van deze poorten zijn bewaard.

1.4.6. Pittoreske 'Villa Albert' met tuin

De 'Villa Albert' werd circa 1891 (volgens kadastergegevens) gebouwd tegen de zuidelijke flank van de Tiegemberg. Het betreft een pittoreske villa met trapgevels en rijke ornamentering, uitgevoerd in cementrustiek. Het oudste deel van de woning heeft een T-vormige plattegrond met brede hoofd vleugel aan de zuidzijde. Het betreft een roodbakstenen gebouw van twee bouwlagen (kelderverdieping en verdieping) onder zadeldaken (rode Vlaamse pannen, patroon van blauwe en rode pannen). Door de inbedding in de heuvelflank telt het exterieur van de zuidzijde twee verdiepingen, dat van de noordzijde één verdieping. De zadeldaken zijn gevat tussen trapgevels. Centraal op de nok van het hoofddak is een recent herstellende vierkante dakruiter (hout, leien) geplaatst. Deze dakruiter was bedoeld als exclusief uitkijkpunt. Verder blijkt het verzorgde materiaalgebruik uit de sierankers en het gebruik van blauwe hardsteen voor aanzetstenen, diamantkoppen, lateien en de dekstenen van de trapgevels. Eveneens opvallend zijn de smeedijzeren topstukken van de trapgevels en de dakruiter.

De representatieve zuidoostelijk georiënteerde hoofd vleugel van twee bouwlagen (kelderverdieping en verdieping) onder zadeldak is als een 'kijkwoning' of "*kijkhuizeke*" (Verriest 1903) gericht naar het bedevaartpark. Deze voorgevel is opgebouwd als een symmetrische lijstgevel met als centraal element de erker in cementrustiek. Het zadeldak met dakruiter is gevat tussen zijtrapgevels. De erker wordt geflankeerd door twee rechthoekige vensters onder latei en segmentboog. Hierboven is de verzorgde, boogvormige houten gootlijst, op uitkragende bakstenen aanzet, onderbroken door twee dakvensters met trapgeveltjes.

Gezien de kelderverdieping vervult deze gevel geen inkomfunctie. De kelderverdieping is bezet met namaakrotsen in natuursteen en cementrustiek, met grotje en onderdoorgang. Deze rotspartij wordt verdergezet in de hellende voortuin. Door deze ornamentiek rijst het gevelfront als het ware op vanuit een rots. De verdieping is uitgewerkt met een centrale, opengewerkte erker met drieledig deurvenster, onder leien schilddakje. De erker is uitgewerkt in een cementrustieke boomstamimitatie. De twee hoofdstammen vertrekken vanuit de rotspartij. Geleide zijtakken vormen de balkonleuning, zijtakken aan de bovenzijde van de stammen dragen het dakje. Aan de zijkant van de voortuin is een trap ingewerkt. Oorspronkelijk waren de treden van de trap opgebouwd in onregelmatige natuursteen en afgelijnd met een leuning in boomstamimitatie. De rots waarboven de villa oprijst en de erker in cementrustiek versterken het pittoreske karakter van de villa.

De zijgevels (verdieping) lopen op in verzorgde trapgevels. De noordoostgevel, met oorspronkelijk parement in rode baksteen, is opengewerkt door drie muuropeningen onder latei en segmentboog, de geveltop door twee kleine segmentboogvenstertjes. De

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

zuidwestgevel is gecementeerd en op gelijkaardige wijze opengewerkt. De uitbouw onder zadeldak aan de noordwestelijk georiënteerde achterzijde is eveneens gecementeerd en afgesloten met een trapgevel. De oksel of 'binnenhoek' tussen het hoofdvolume en de uitbouw aan de achterzijde is aan de noordoostzijde ingevuld door een modernistisch getinte uitbouw (interbellum) onder plat dak. De overgang tussen de trapgevel en het plat dak is op subtiele wijze opgevangen door een torenrisaliet met smal venstertje. Verder is de modernistische uitbouw opengewerkt door een breed venster.

Het houtwerk is recent vernieuwd naar oorspronkelijk model, met in lichte tinten geschilderde ramen met grote roede-verdeling. Wat betreft het interieur is enkel de oorspronkelijke basisstructuur bewaard, bestaande uit de kelder met bakstenen troggewelven (opgelegde voeg) op I-profiel en de kapconstructie. Verder zijn geen oorspronkelijke interieurelementen bewaard.

Ten westen van de 'Villa Albert' is een smal, roodbakstenen bijgebouw onder lessenaarsdak bewaard. De achtergevel van dit vrijstaande gebouwtje is gedeeltelijk ingewerkt in de heuvelflank. De uitwerking van de halve zijtrapgevels en van de gootlijst is parallel aan deze van de eigenlijke villa. De lange gevel is opengewerkt door segmentboogvormige muuropeningen. Het houtwerk is vernieuwd naar oud model.

Centraal in de tuin, ten oosten van de villa is een opmerkelijke geënte treurbeuk bewaard met een omtrek van 307 cm, gemeten onder de entplaats (2016). Verder in de tuin is een ijzeren poortje bewaard tussen imitatieknotbomen in cementrustiek.

1.4.7. Warandedreef

De Warandedreef is als oorspronkelijke toegangsweg naar de 'Villa Sancti Arnoldi' (thans verdwenen en vervangen door een recente villa, Warandedreef 1) aangelegd. De smalle, slingerende weg ontsloot ook de industriële modelmelkerij met kaasfabriek, later omgevormd tot zomercafé en nog later tot klooster en conciërgewoning. De aanleg ervan wordt gesitueerd omstreeks 1888. Van deze toegang resteren nog twee massieve, vierkante natuurstenen hekpijlers met versieringen. De Warandedreef is begrensd door de afsluitingshaag rond het Sint-Arnolduspark. Nabij de aansluiting met de Tiegemberg (weg) staan twee cementrustieke imitatieknotbomen.

1.4.8. Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met steektrap

De Kapellestraat, die het dorpscentrum van Tiegem met de Tiegemberg verbond, werd omstreeks 1908, op aandringen van Vital Moreels, heraangelegd, naar verluidt om de talrijke bedevaarders beter op te vangen. De weg werd verbreed en enkele bochten op de oostelijke rand van het bedevaartpark werden weggewerkt. Bij de aanleg werd, naast het vernieuwde wegdek in kassei, ook een aanliggend fietspad voorzien. Voortgaande op een bewaard rooilijnenplan (Archief Agentschap Wegen en Verkeer) had de kasseiweg een oorspronkelijke breedte van 5m50. Het aanliggend fietspad bestond uit cementbetontegels afgeboord met kasseien en was 1m20 breed.

Langs de weg zelf komt langs beide zijden een vrij volledige, maar weliswaar ongelijkjarige wegbepanting voor met opgaande zomerlinden, plaatselijk afgewisseld met gewone essen in een standplaats van gemaaid grasbermen. De stamomtrek van de oudste generatie linden, gemeten op 1m50, bedraagt gemiddeld 2m20 (2016). Deze bomen dateren vermoedelijk uit de periode 1945-1950 en vervangen een eerste generatie lindenbomen, aangeplant kort na de heraanleg van de Kapellestraat omstreeks 1908.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De insnijding van de Kapellestraat-Tiegemberg (weg) draagt een houtige taludbegroeiing met afwisselend hoogstammen en hakhout en een kruidlaag met overwegend klimop.

Tussen de Warandedreef en de Meuleberg (weg) bevindt zich in het westelijke talud een steektrap met natuurstenen treden en bakstenen flanken, waarschijnlijk ook uit de periode omstreeks 1908. Op de trapconstructie is een smeedijzeren armleuning gemonteerd. De eindpunten van de leuning zijn sierlijk omgebogen.

1.4.9. Cementrustieke 'Belvédère'

De uitkijktoren uit het einde 19de eeuw of het begin van de 20ste eeuw bestaat uit twee bij elkaar aansluitende cementrustieke constructies, met name het ronde, preeelvormige ticket- of wachtershuisje ten westen en de eigenlijke vierkante uitkijktoren ten oosten. Bezoekers moesten langs het tickethuisje passeren om de toren te kunnen beklimmen. De bouwdatum van de cementrustieke 'Belvédère' of van de vroegere houten constructie kan mogelijk afgeleid worden uit de cijfercombinatie 0 en 8 of drie maal 8 (onduidelijk), die met brokken van rode baksteen in de voet van het tickethuisje is ingelegd.

Vanop de toren zijn er panoramische vergezichten op de Leievallei bewaard, waarbij talrijke kerken en bosmassieven zijn te zien. De oorspronkelijke zichten op de Scheldevallei in zuidelijke richting en op de Leievallei in noordelijke richting zijn enigszins verstoord door hoge begroeiing en bebouwing. Alle oorspronkelijk zichtbare kerktorens vanaf de 'Belvédère' zijn voorgesteld op een drukwerk met windroos (uitgave omstreeks 1910).

Het organisch opgebouwde tickethuisje, op ronde plattegrond, telt twee bouwlagen en is gevat onder een rond, betonnen puntdak, doorbroken met vier kleine ronde dakkapelletjes. In deze dakkapelletjes is beglazing aangebracht. Op de spits bevindt zich vermoedelijk een restant van een windvaan. De begane grond heeft een gesloten karakter (schuil- en/of bergruimte met rechthoekige deuropening en smal venster) en fungeert als onderbouw voor een platform waarop het eigenlijke tickethuisje gebouwd is. Het betreft een gemetselde onderbouw waarop een rotspleister werd toegepast. De sokkel bestaat uit een mozaïek van ruwe stenen, wellicht verkiezelde kalkzandsteen, die wel vaker als zogenaamde 'grotstenen' werden aangewend. In deze onderbouw zijn een aantal betonnen medaillons als sierelement aangebracht, met onder meer een voorstelling van de zogenaamde 'Hoorn des Overvloeds'. De afwerking in rotspleister loopt verder langs de zijkanten van de trap, die leidt naar het uitkragende platform. Dit platform wordt ondersteund door grote betonnen consoles met gestileerde barokke vormgeving. Deze sierconsoles worden in verband gebracht met de Brusselse firma Bleton-Aubert: het model ervan komt immers terug in de catalogus van deze firma (uitgave 1888).

De trap en het platform zijn voorzien van een ijzeren leuning, respectievelijk enkel en dubbel. De omlopende leuning van het platform is gevat tussen knoestige, korte boomstammen in cementrustiek. De trap van betonnen treden en bakstenen tegentreden leidt naar de toegang tot het tickethuisje. De deur is voorzien van een betonnen afdakje onder zadeldak, rustend op boomstammen in cementrustiek. Zijdelings van de deur zijn telkens kleine mijterboogvormige loketjes bewaard. De bovenzijde van het loketje aan de rechterzijde is echter dicht gecementeerd. De betonnen wanden van het tickethuisje zijn op regelmatige afstand versierd met cementrustieke boomstammen met zwierige vertakkingen. Deze boomstammen omlijsten ook de deur en drie rechthoekige vensters. De ruimte tussen de imitatieboomstammen is voorzien van imitatievoegen. Op de constructie zijn sporen van een deels bewaarde, okerkleurige polychromie, zowel op de herstellagen van de periode 1946-1947 als daaronder.¹⁰

¹⁰ Naar verluidt bracht de familie Haedens na de Tweede Wereldoorlog beperkte wijzigingen aan het tickethuisje aan waarbij houten schrijnwerk werd vervangen of toegevoegd. In de kleine dakkapelletjes werd gekleurd glas ingezet.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De cementrustieke uitkijktoren vormt een open constructie van circa 8m hoog. Vier immense imitatieboomstammen dragen twee opeenvolgende vierkante platformen. Het bovenste platform heeft iets kleinere afmetingen. Deze platformen delen de toren op in twee ongelijke delen, daar de trap naar het eerste platform slechts vertrekt vanaf het platform rond het tickethuisje. Onder het eerste platform zijn de boomstammen kruiselings verstevigd met ijzeren stangen. 'Zijtakken' (eerste platform) en ijzeren spiraalvormige consoles met bekleding in cementrustiek (tweede platform) vertrekken vanuit de boomstammen en ondersteunen mede de platformen. De platformen zijn voorzien van cementrustieke balustrades, met deels diagonale imitatieboomtakken. Deze balustrades lopen ook rondom de trapgaten. De trappen, voorzien van ijzeren leuning, hebben een ijzeren basis, maar waren oorspronkelijk ook met cementpleister bekleed. De treden zijn in gewapend beton.

1.4.10. Voormalige herberg 'Boskant' met tuin

De laat 19de-eeuwse woning is opgebouwd als een laag, roodbakstenen volume van zes traveeën onder zadeldak belegd met rode mechanische pannen en de nok evenwijdig met de weg. De eenvoudige bakstenen lijstgevel is geritmeerd door lisenen en opengewerkt door getoogde muuropeningen. Het houten schrijnwerk met schuifvensters is bewaard.

De oorspronkelijke eenvoudige landelijke tuin is deels bewaard, maar het verste, westelijke deel is opgehoogd en ingericht als parkeerplaats. Aan de zuidzijde van het tuinperceel, bij een recentere garage, is een imitatieknotboom in cementrustiek bewaard.

1.4.11. 'Villa 't Vossenhol' met terraszone en tuin

De op de flank van de Tiegemberg gelegen villa en kunstenaarswoning is gebouwd circa 1927. Volumespel en bouwwijze knopen aan bij de cottage-architectuur. Kenmerkend hiervoor zijn de vakwerkconstructie met stijl- en regelwerk, ingevuld met witgeschilderde, gecementeerde platen, in contrast met een bakstenen basis, de over de verdiepingen doorlopende erker en het dakenspel met markerende wolfseinden.

Het oorspronkelijke, quasi L-vormige grondplan van de villa is, ondanks een aantal recente aanbouwen, nog steeds leesbaar. De lage, omringende gebouwen en veranda's onder plat dak of bitumen schilddak werden recent toegevoegd.

Twee vleugels in vakwerk (bovenverdieping) op een verhoogde roodbakstenen basis (kelderverdieping of begane grond, eerste verdieping) vormen de oorspronkelijke bouwstenen in een complex maar tegelijk speels volume- en dakenspel. De bedaking zelf, met zadeldaken in combinatie met dakschilden, wolfseinden en klimmende dakvensters, bestaat uit rode mechanische pannen. Dit volumespel wordt nog versterkt door de inbedding van de gebouwvleugels in de heuvelflank van de Tiegemberg.

De kleinere noordvleugel onder zadeldak, met ten noordoosten een wolfseind, omvatte vermoedelijk het schildersatelier van Staf Stientjes. Een groot venster (nu vernieuwd) in de langsgevel (noordzijde) kijkt uit over het landschap. De noordvleugel is ten zuidoosten gedeeltelijk ingekapseld door een ruimere, haaks ingeplante zuidvleugel. De noordvleugel heeft eerder een gesloten karakter. De lange gevel (zuidgevel) is hier enkel opengewerkt door een oculus in de bakstenen basis, en door rechthoekige venstertjes in de geveltop van de zijgevel (westgevel). De visueel dominante zuidvleugel daarentegen heeft een sterk opengewerkt karakter. Vooral de erker, oplopend in een breed dakvenster met wolfseind, trekt hier de aandacht. De bakstenen voet (begane grond of kelderverdieping) van de driezijdige erker is ingebouwd door een recente constructie onder plat dak. De erker is opengewerkt door driedelige vensters of 'bow windows' met kleine roedeverdeling, in de

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

bakstenen verdieping en ter hoogte van het dakvenster in vakwerkimitatie. Op de verdieping zijn de kloosterkozijnen geflankeerd door telkens een smal venster in het gevelvlak. De borstwering tussen het venster van de verdieping en dat van het dakvenster maakt deel uit van de vakwerkconstructie. De oorspronkelijke invulling ervan met baksteen in visgraatverband is vervangen door platen. De 'bow window' en de flankerende venstertjes (met tussenvak) zijn gevat onder de overkragende dakoverstek van het wolfseind, rustend op sierlijke korbelen. Bij het brede dakvenster sluit een eenvoudig dakvlak aan, waaronder zich twee rechthoekige venstertjes (bolkozijn) met kleine roedeverdeling bevinden. Een derde hoekvenstertje werd gesupprimeerd ten gevolge van vernieuwbouw van de zijgevel (zuidgevel).

De tweede langsgewel (oostzijde) van de zuidvleugel wordt gemarkeerd door een bakstenen onderbouw met twee houten kruisvensters met kleine roedeverdeling (ondervakken oorspronkelijk voorzien van luiken, confer bewaarde scharnieren), een kleine aanbouw onder lessenaarsdak en een smalle strook vakwerk onder de dakrand, die echter met drie bolkozijnen (kleine roedeverdeling) doorloopt in het klimmend dakvenster. De aanbouw, mogelijk oorspronkelijk bedoeld als toilet, is in vakwerk opgetrokken op een lage bakstenen onderbouw met klein vierkant venstertje in de zijgevel. De oksel tussen de twee vleugels aan de noordoostzijde wordt gekenmerkt door twee zijgevels in vakwerk, de ene met wolfseind, de andere met puntgevel. Op de begane grond bevindt zich een recente aanbouw onder plat dak.

In de heuvelflank is een toegangspad naar de villa aangelegd. De opstap naar dit pad bestaat uit een later toegevoegd trapje met vijf bakstenen treden, gevat in witgeschilderde muurtjes met boogvormige aflijning.

Bij de terraszone van de 'Villa 't Vossenhol' zijn de oorspronkelijk aangelegde compartimenten met zitgelegenheden op verschillende niveaus nog deels herkenbaar. Vroeger waren deze deels omkaderd door lage geschoren ligusterhaagjes en aangevuld met twee betonnen pergola's met klimplantenbegroeiing. Vanaf de terraszone is een gericht vergezicht op de Scheldevallei en de Vlaamse Ardennen bewaard, waarbij onder meer de Sint-Walburgakerk van Oudenaarde en de mouttoren van de Roman-brouwerij in Mater zijn te zien. Bij de noordzijde van de terraszone is een opmerkelijke geënte treurbeuk bewaard met een omtrek van 218 cm gemeten onder de entplaats (2016).

Van het omstreeks 1937 aangelegde openluchttheater aansluitend bij het brongebied van de Nederbeek (Zijptedal) zijn de contouren van een aarden trappenaanleg nog fragmentair aanwezig.

1.5. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 10 februari 2016, 9 maart 2016, 19 april 2016, 24 mei 2016 en 19 augustus 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage 3 bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

1.5.1. Bedevaartpark met 'Sint-Arnolduskapel', bedevaartweg en cementrustieke constructies

De neogotische 'Sint-Arnolduskapel' is in vrij goede toestand bewaard. De leien bedaking werd vrij recent vernieuwd. De brede en hoge sokkel is thans gecementeerd. De spitsbogige lancetvensters in een geprofileerde omlijsting zijn gaaf bewaard. De invulling

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

ervan met ijzeren roedeverdeling met ruitmotief is bij één venster gewijzigd. Het oorspronkelijke schilddak van de sacristie is vervangen door een plat dak. De oorspronkelijke polychrome en decoratieve beschildering van het interieur is verdwenen. De bevoering is vernieuwd. Het houten neogotisch altaar verkeert in goede toestand, net als het Sint-Arnoldusbeeld en het reliekschrijn.

De verharde bedevaartweg vanaf de toegangspoort tot de 'Sint-Arnolduskapel' verkeert in vrij goede staat. De kasseien uit de middenstrook zijn wel plaatselijk verzakt of gekanteld, voornamelijk ter hoogte van de toegang. Ook de beide buitenstroken in beton zijn plaatselijk beschadigd. Enkele wandelpaden, voornamelijk langsheen de vijvercascade werden vrij recent verhard met gebroken betonpuin.

De cementrustieke constructies verkeren algemeen in slechte conditie, sommige met ernstige beschadiging van onderdelen (gebarsten natuursteen, weggedrukt beton/cementmortel, verweerd baksteenmetselwerk) en met vrijkomend wapeningsijzer. Soms zijn ook onderdelen geheel of gedeeltelijk verdwenen, zoals de aquariumbeglazing en de sierafsluiting van de aquariumgrot en de hekken van de toegangspoort. Van de aquariumgrot is de bevoeiingstechniek van de waterval grotendeels ontmanteld. In de waterpartijen van de vijvercascade en ook van de aquariumgrot is de spuittechniek van de fontein defect. Toch is de stabiliteit van de meeste constructies nog vrij goed, zoals van de rotskapel met kluzenaarsgrot, de kaarsengrot, de aquariumgrot en de openluchtpreekstoel. De kluiskamer boven de kaarsengrot kent de minst goede bewaartoestand met gedeeltelijk ontbrekende tunnelwanden en overkapping en met verdwenen interieurelementen. Van de toegangspoort is ook het Sint-Arnoldusbeeldje in de open beeldnis verdwenen. Door de ouderdom van de cementrustieke constructies en de uitvoeringstechniek met vroege betonsamenstellingen en cementmortels alsook door toepassingen met roestgevoelig wapeningsijzer worden diverse beschadigingen vastgesteld (weggedrukt beton/cementmortel, corrosie van diverse wapeningen). De meeste vervolgbeschadigingen zijn het gevolg van overbetreding enerzijds en overwoekering met klimop en houtige gewassen anderzijds. Enkele oorspronkelijke inscripties of decoraties zijn niet meer leesbaar. De aquariumgrot, de kluiskamer boven de kaarsengrot en enkele toegangen tot brugjes zijn afgesloten met een houten spijlenafsluiting. De kaarsenhouders in de kaarsengrot zijn gecorrodeerd. Van het Calvariekruis, de sierbrugjes en de toegangspoort zijn verschillende onderdelen gebroken, mogelijk ook door vandalisme.

In de bosbestanden van het bedevaartpark wordt een zeker bosbeheer gevoerd, weliswaar zonder periodieke kapcyclus en met behoud van een hoog aandeel staand en liggend dood hout. Plaatselijk zijn er takkenwallen gemaakt. In één speelboszone zijn houten speelelementen geplaatst. Ter hoogte van de retraitehuizen is een zone ingericht met recente speeltuigen (zandbak, klimtoestel, wippen, glijbanen, schommels). De oorspronkelijke houten glijbanen zijn verdwenen. In de bronweide wordt een gericht hooibeheer ingesteld, waarbij maaisel consequent wordt afgevoerd. Enkele solitaire parkbomen verkeren in slechte conditie, soms zijn zware gesteltakken uitgescheurd. De bronplas, het bronputje en de vijvercascade zijn goed waterhoudend. De waterkwaliteit van het water van de miraculeuze fontein is recent onderzocht en voldoet niet meer aan de hedendaagse normen voor drinkwater. Ook vroegere analyses wezen al uit dat het bronwater niet meer voldeed.

De gemengde afsluitingshaag is grotendeels goed bewaard langsheen de Warandedreef, maar wordt niet consequent geschoren. De afsluitingshaag langsheen Kapellestraat-Tiegemberg (weg) is gedeeltelijk verdwenen. Ter hoogte van de aansluiting van de Warandedreef en Tiegemberg (weg) is de haag gedeeltelijk ingeplant met andere soorten waaronder zuurbes en mahonia.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De voormalige kapelwachterswoning en de resterende onderdelen van de voormalige melkerijgebouwen werden vrij recent gerenoveerd, respectievelijk als natuureducatief centrum en als conciërgewoning. De bouwfysische toestand is goed tot vrij goed. De twee retraitehuizen verkeren in een matige bouwfysische toestand.

Aansluitend bij de renovatiecampagne tot natuureducatief centrum is de luifel met cementrustiek leiboomscherm gerestaureerd en bijgeschilderd. Ook het Sint-Arnolduskapelletje met cementrustiek afdak werd vrij recent gerestaureerd en bijgeschilderd. Voor beide ingrepen werden evenwel geen verantwoorde restauratietechnieken angewend.

1.5.2. Pittoreske 'Villa Albert' met tuinperceel

De 'Villa Albert' is in goede toestand bewaard. Door de huidige eigenaars werden grondige restauratiewerken uitgevoerd, met behoud van originele uiterlijke kenmerken uit de twee bouwfases, waaronder de afwerking van de trapgevels en siersmeedwerk. De ingestorte centrale dakruiter werd recent gereconstrueerd. De gerenoveerde woning is voorzien van hedendaags comfort. Het oorspronkelijke houtwerk werd vervangen naar historisch model. Ook het vrijstaand bijgebouw werd gerenoveerd met behoud van het oorspronkelijk uitzicht. Voor de erker in cementrustiek zijn restauratiewerken gepland.

De tuin van de 'Villa Albert' is in vrij goede toestand bewaard. Bepaalde parkbomen waaronder een Amerikaanse eik, verkeren in mindere conditie. Enkele parkbomen zijn preventief beveiligd tegen stormschade. Recent is een zware gewone es omgewaaid. Plaatselijk is er verruiging in de kruid- en struiklaag met sterke opslag van gewone esdoorn, vlier en laurierkers. De gerotseerde zuidgerichte voortuinzone is in vrij goede toestand bewaard. De westelijke trappartij werd vervangen door een nieuwe hardstenen trap met een ijzeren armleuning. Het hekwerk langs de Warandedreef werd vervangen door een spijlenwerk naar vroeger model. Centraal in de tuin is een gecorrodeerd smeedijzeren hekwerk bewaard gevat tussen twee cementrustieke imitatieknotbomen.

Zeer recent werd tussen de Tiegemberg (weg) en de Meuleberg een voetwegverbinding ingericht, afgezet met een draadafsluiting. Gelijktijdig werd in de tuin een zeer recent cementrustiek pijlerkapelletje met Sint-Jozefbeeld geplaatst.

1.5.3. Warandedreef

De Warandedreef is uitgerust met een asfaltverharding en is bewaard in vrij goede toestand. Het gedeelte tussen de Kapelledreef en de Kapellestraat verkeert evenwel in slechte toestand. De twee natuurstenen hekpijlers in de Warandedreef, nabij de 'Villa Albert', zijn in goede toestand bewaard maar vertonen wel kleine beschadigingen. Beide hekpijlers hellen over. De twee cementrustieke imitatieknotbomen nabij de aansluiting met de Tiegemberg (weg) zijn bewaard in vrij slechte toestand.

1.5.4. Kapellestraat-Tiegemberg (weg) met steektrap

De Kapellestraat-Tiegemberg (weg) is uitgerust met een asfaltverharding en is bewaard in goede toestand, plaatselijk met betonnen weggoten. Het wegprofiel is verbreed ten opzichte van de oorspronkelijke aanleg. Onder de huidige wegverharding bevindt zich vermoedelijk nog een deel van de oorspronkelijke kasseiverharding.¹¹ Aan de westzijde is een vrijliggend voetpad aangelegd in gestabiliseerd dolomiet.

¹¹ Naar verluidt is een deel van de opgebroken kasseien gestort in het tuinperceel van de voormalige herberg 'Boskant'.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De opgaande bomenrijen langsheen de Kapellestraat-Tiegemberg (weg), overwegend grootbladige linden, verkeren in vrij goede gezondheid. De gemiddelde plantafstand bedraagt 5m. De oorspronkelijke opgaande bomenrijen zijn nog vrij volledig, weliswaar met een variabele leeftijdsopbouw. Aan de westzijde van de weg bestaat de helft van de bewaarde bomen nog uit exemplaren van de eerste generatie, aan de oostzijde van de weg is dit zelfs nog 84% van het resterende bestand. Op 211 getelde plantposities binnen de beschermingsperimeter (131 posities aan de westzijde en 86 posities aan de oostzijde) is er nog maar een gering uitvalspercentage van circa 20% aan de westzijde en circa 25% aan de oostzijde. De plaatselijk ingeboete exemplaren zijn weinig levenskrachtig.

De gewone essen (4 exemplaren) en enkele linden (4 exemplaren) verkeren in slechte gezondheid en bepaalde vellingen omwille van reëel gevaar op zware takbreuk en/of windworp zijn gepland. Enkele bomen aangeplant op het steile oostelijke talud van de Kapellestraat hellen over. Plaatselijk wordt ook dood hout vastgesteld in de kronen. De groeicondities zijn ingeperkt ten gevolge van de wegverbreding en de plaatselijke ruiming van baangrachten. De taludbegroeiing met onder meer gewone esdoorn en robinia is vitaal maar wordt niet consequent beheerd.

De steektrap tussen de Tiegemberg (weg) en de Meuleberg is bewaard in zeer slechte toestand. De natuurstenen treden zijn sterk verschoven en de bakstenen flanken zijn verweerd. De smeedijzeren armleuning is gecorrodeerd en plaatselijk afgebroken.

1.5.5. Meuleberg (weg)

De Meuleberg (weg) is uitgerust met een asfaltverharding en is verkeert in goede toestand. Ter hoogte van het steile talud met de Tiegemberg (weg) is een vangrail geplaatst. Recent werd tussen beide wegen een onverharde voetwegverbinding gerealiseerd.

1.5.6. Cementrustieke 'Belvédère'

De 'Belvédère' is sinds geruime tijd niet meer uitgebaat en is dus niet meer publiek toegankelijk. Eind 2015 werd een sloopaanvraag ingediend en geweigerd. In mei 2016 werd voor deze constructie een uitgebreid betononderzoek uitgevoerd (ABG Betonsconsultants, 2016) waaruit zowel voor de uitkijktoren als voor het tickethuisje een actueel slechte bouwfysische toestand blijkt. Het schadebeeld van zowel de gecementeerde bakstenen kolommen, als de twee platformen en de trappen van de toren is algemeen. Door vocht- en vorstschade treden ernstige corrosie en verbrokkeling op waarbij beton/cementmortel wordt weggedrukt. Op meerdere plaatsen is de wapening blootliggend. Van het tickethuisje verkeert zowel de onderbouw als de bovenbouw in slechte staat. Het talud waarop het huisje is gebouwd, is plaatselijk verzakt. Consoles onder uitkragende platformen vertonen onder meer scheurvorming, plaatselijk ook met kalkuitloging. De plafondbekleding is niet draagkrachtig meer. Bij de bedaking van het hoofdvolume en van het inkomportaal is er afbrokkelend beton en blootliggende wapening met vochtschade en mosvorming. Meerdere balusters vertonen weggedrukt beton/cementmortel en de horizontale spijlen zijn gecorrodeerd.

1.5.7. Voormalige herberg 'Boskant' met tuin

De voormalige herberg 'Boskant' is in goede toestand bewaard. Het pand is leegstaand, wat op termijn problematisch kan zijn. Het tuinperceel van de voormalige herberg 'Boskant' is sinds geruime tijd opgehoogd als parkeerplaats. Het tuinperceel met een beperkte terraszone en bijgebouwen, waaronder een recentere garage, is verwaarloosd. De cementrustieke imitatieknotboom is bewaard en in vrij goede toestand.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

1.5.8. 'Villa 't Vossenhol' met terras- en tuinzone

De 'Villa 't Vossenhol' is in vrij goede toestand bewaard. De opbouw van muren en daken bij de oorspronkelijke vleugels verkeert in goede staat. Ook het vakwerk met houten stijl- en regelwerk bevindt zich in goede staat. De invulling van één vak ter hoogte van de erker zit echter los. Hier bestond de oorspronkelijke invulling uit bakstenen in visgraatverband. Het oorspronkelijke houtwerk is deels bewaard en bevindt zich meestal in vrij goede staat. De luiken van de benedenvakken zijn niet bewaard.

Rond de terraszone zijn de niveaus van de gecompartmenteerde zitruimtes nog enigszins herkenbaar. De betonnen pergola's zijn verdwenen. In het lage deel van de tuin is een parkeerplaats aangelegd. Het vrije uitzicht op de Scheldevallei is bewaard, maar verengd door ontwikkeling van opgaand groen in de randen van het tuinperceel en in de belendende tuin- en graslandpercelen. In het bosperceel langs de Nederbeek (Zijptedal), aansluitend bij de bungalow, zijn nog enkele sporen van het openluchttheater bewaard. Het betreft het microreliëf van een min of meer amfitheatervormige uitgraving, bestaande uit aarden trappenaanleg.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. thematisch-typologische situering

2.1.1. Bedevaartparken

Het Sint-Arnolduspark werd uitgebouwd tussen 1865 en 1890, een scharnierperiode gekenmerkt door een heropleving van het katholicisme. Dit is voornamelijk te wijten aan het in 1854 goedgekeurde dogma van de onbevleete ontvangenis (De Gunsch 2008). Volgens de christelijke geloofstraditie is de maagd Maria van 11 februari tot 16 juli 1858 achttien keren verschenen aan de jonge Bernadette Soubirous in de grot Massabielle aan de Gave in het Franse Lourdes. Dit katholiek reveil leidt tot de bloei van tal van processies en bedevaarten. Naar aanleiding van de vele verschijningen en wonderen ontstaan daarnaast ook tal van nieuwe bedevaartplaatsen, zoals ook Lourdes. Heel wat van die nieuwe bedevaartplaatsen zijn gewijd aan Maria. Op regionaal niveau mag ook de Mariale cultus in Dadizele niet worden vergeten (Meulemeester 1987).

De term bedevaartpark is in oktober 2016 nog niet toegekend als thesaurusterm in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed (<https://erfgoedobjecten/zoeken>) en kan bijgevolg niet als zoekterm binnen de erfgoedinventarissen worden gebruikt. Op basis van de criterianota Mariagrotten (Berghmans 2014) en op basis van parate terreinkennis kunnen wel minimaal een zestiental relictten worden opgelijst. Enkele daarvan zijn wel als relict of als geheel opgenomen, ofwel in de inventaris van het bouwkundig erfgoed ofwel in de inventaris historische tuinen en parken ofwel binnen de inventaris landschappelijk erfgoed. Geregistreerde voorbeelden waarin een nadrukkelijke parkaanleg met publieke ontsluiting aanwezig is, zijn deze van het park rond de Basiliek van Oostakker (ID: 301349), het parkplantsoen rond de Basiliek van Scherpenheuvel (ID: 134523), het Mariapark bij de Abdij van Averbode (ID: 134519), het park bij de Mariagrot van Maldegem-Kleit (ID: 50571), het bedevaartoord Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën in Berlare (ID: 84710), het bedevaartoord Klein Scherpenheuvel in Wiekevorst (ID: 3286), het Mariapark bij Lommel-werkplaatsen (ID: 85715), het Mariapark en kruisweg in Brasschaat (ID: 215620) en het Mariapark Genadedal bij Hoogstraten (ID: 46667). Een zestal voorbeelden hiervan genieten een beschermd statuut. Het Mariapark en kruisweg in Brasschaat (ID: 215620) is eveneens ingeschreven op de beschermingskalender voor 2016. Enkele kleinere bedevaartparken zijn nog niet of niet expliciet geregistreerd, waaronder dat bij de

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Mariagrot op de Rodeberg in Westouter, dat bij de Mariagrot van Rotse in Olsene en dat bij de Kapel Sint-Antonius-van-Padua in Strijpen (ID: 9821).

De devotie gelinkt aan brongebieden was tamelijk wijd verspreid in Vlaanderen (Viaene 1959). Voor West-Vlaanderen kunnen naast het Sint-Arnolduspark en het verdwenen Sint-Omaarsputje in Alveringem en het verdwenen Sint-Laurentiusputje in Kemmel, ook het beschermde Sint-Godelieveputje in Gistel (ID: 52002) en het Onze-Lieve-Vrouwfonteinje in Westrozebeke (ID: 51146) worden opgelijst.

2.1.2. Parken met cementrustiek

Bij een bredere beschouwing over het imiteren van rotspartijen zou men kunnen stellen dat deze techniek als een soort van 'trompe l'oeil'-kunst aanwezig is vanaf de antieke tuinkunststijlen en zich doorzet tot in de laatromantische periode, waartoe ook de pittoreske stijl wordt gerekend (zie Meulekamp 2006 en Masse 2015). Toch is de combinatie van de bouwtechniek waarbij cementmortel, versterkt door een netwerk van ijzer (draden, netten, staven enzovoort), als een stijl wordt toegepast om rustieke bouwwerken te maken, te beschouwen als een nieuw startpunt. Van belang hierbij was de uitvinding in Groot-Brittannië van het zogenaamde Portlandcement aan het begin van de 19de eeuw, waarvoor aan de Brit Joseph Aspdin (1788-1855) in 1824 een patent werd verleend. De Franse uitvinder Josef Monier (1823-1906) is vervolgens vanaf 1867 patenthouder van het zogenaamde Systeem Monier, waarbij dunne lagen cementmortel op een kunstig gemodelleerde wapening worden aangebracht. Hij wordt dan ook beschouwd als de grondlegger van de cementrustiek. In de Franstalige literatuur is de gebruikelijke term voor cementrustieke uitvoeringen 'rocaille'¹². De techniek wordt tegelijk beschouwd als de voorloper van het huidige gewapende beton. Nochtans, strikt genomen bestaat cementrustiek meestal niet uit beton, het toeslagmateriaal is immers vaak fijner dan vier millimeter (Hermans, Van Hunen en Van de Ven 2006). Het systeem Monier werd in 1892 verfijnd door aannemer François Hennebique (1842-1921) die in staat was kolommen, balken en vloerplaten in gewapend beton als één monolithisch geheel uit te voeren.

De toepassingen van cementrustiek binnen parken in landschappelijke stijl maken dus vooral opgang in de tweede helft van de 19de eeuw (Lombaers en Pirlet 2004). Dit nieuwe materiaal diende uitstekend voor het vervaardigen van allerhande 'follies' die eerder al, als decoratief modeverschijnsel, in talloze vormen in historische tuinen en parken werden opgericht. De late 19de eeuw had speciale waardering voor substituumaterialen, deze werden zeker niet als minderwaardig beschouwd, maar juist als erg modern. Tot diep in de 20ste eeuw werd de techniek gepropageerd in private tuinen, publieke parken en squares.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn er opvallend veel publieke parken waarin cementrustiek voorkomt. Bekende voorbeelden zijn het Ter Kamerenbos in Brussel, het Woluwepark en het Parmentierpark in Sint-Pieters-Woluwe, het Park ten Reuken in Oudergem, het Bronnenpark in Sint-Lambrechts-Woluwe en het Tournay-Solvay park in Watermaal-Bosvoorde.

In Vlaanderen zijn publieke parken met cementrustiek eerder zeldzaam en de toepassingen met gewapend beton komen er bovendien vaak niet als prominent thema voor. Een bekend voorbeeld is het beschermde Citadelpark in Gent (ID: 103225). Bovendien is dit park een

¹² Een rocaille, afgeleid van het Franse 'roc' of 'roche' is een siermotief ontleend aan rotsvormen, een kunstmatig of kunstzinnig grotwerk, vooral om door het ruwe, ongekleurd ogende karakter een vorm van landelijkheid op te wekken. Oorspronkelijk waren kunstmatige grotten gemaakt van steentjes en schelpen (18de eeuw). De kunstenaar die cementrustieke objecten maakt, heet een rocailleur of rustiekwerker.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

ontwerp van de Gentse landschapsarchitect Hubert Van Hulle, die ook als ontwerper ingeschakeld werd bij de uitbouw van het Sint-Arnolduspark.

In private parken komen cementrustieke uitvoeringen vaker voor, maar ook hier zelden prominent. Een fraai voorbeeld is wel het beschermd ensemble van het kasteeldomein Allart in Aalbeke (ID: 60493). Een uitzonderlijk voorbeeld van parkaanleg met cementrustiek, tevens met religieuze inslag, is het goed bewaarde en eveneens beschermde klooster- en scholencomplex van de Zusters Ursulinen in Onze-Lieve-Vrouw-Waver (ID: 86231), met onder meer een picknickhal, een Lourdesgrot, een tuinprieel, een tuinbergplaats en divers parkmeubilair waaronder zitbanken, bloembakken en imitaties van boomstronken. Bij deze voorbeelden zijn er vooral vormgelijkenissen wat betreft de afsluitingen in imitatie van boomstammen en -takken.¹³

Het Sint-Arnolduspark in Tiegem kan omwille van de combinatie van wereldlijke en religieus geïnspireerde cementrustieke uitwerkingen als een zeldzaam voorbeeld van een dergelijke parkaanleg worden beschouwd. Bepaalde constructies zoals de openluchtpreekstoel kunnen als uniek beschouwd worden. Ook de 'Belvédère' is uniek, toch zeker naar aantal bewaarde exemplaren toe.

Wat betreft de voor het Sint-Arnolduspark aangetoonde uitvoerders van cementrustieke constructies zijn geen systematische inventarisgegevens voorhanden. De Brusselse firma Blaton-Aubert (vestiging Schaarbeek) is, naast het Sint-Arnolduspark in Tiegem, onder meer bekend van realisaties bij het klooster- en scholencomplex van de Zusters Ursulinen in Onze-Lieve-Vrouw-Waver (ID: 86231) en bij de Lourdesgrot in het begijnhof van Turnhout (ID: 11871). De Gentse firma Picha-Frères (vestiging Melle) is, naast het Sint-Arnolduspark in Tiegem, onder meer bekend van realisaties bij de Villa Drijgoten in Hamme (ID: 85311).¹⁴

2.1.3. Neogotische bedevaartkapel met Sint-Arnoldusaltaar, architecten Croquison en Verbeke

De combinatie van de typologie bedevaartkapel met neogotiek leverde in de inventaris bouwkundig erfgoed 21 relictten op, waarvan een zestal op vandaag beschermd zijn, waaronder de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskapel in Sint-Maria-Lierde (ID: 74264), de Sint-Lievenskapel met Sint-Lievensbron in Sint-Lievens-Houtem (ID: 9536) en de Onze-Lieve-Vrouw-van-Bijstand-kapel in Meulebeke (ID: 90059). De neogotische bedevaartkapel Milanenkapel in Zwevegem, naar ontwerp van architect Jean-Baptiste Bethune (ID: 80859), is sinds 30 september 2016 voorlopig beschermd.

Het grondplan van deze kapellen is meestal vrij klassiek samengesteld uit een rechthoekig schip en een driezijdige koorsluiting. De Sint-Arnolduskapel met achthoekig grondplan is dan ook uitzonderlijk. Stilistisch gezien verwijzen de lancetvensters zonder bakstenen traceringen naar de vroege neogotiek. De bouwperiode 1864-1866 (ontwerp omstreeks 1863, inwijding in 1866) kan echter niet meer tot de vroege neogotiek gerekend worden. Het houten Sint-Arnoldusaltaar (realisatie in 1874) met spitsboognissen, oplopend in wimbergen met hogels en kruisbloemen en pinakels verwijst reeds sterk naar de hooggotiek.

Het ontwerp voor de 'Sint-Arnolduskapel' werd omstreeks 1863 toevertrouwd aan architect Pierre Nicolas Croquison. In de jaren 1850-1860 was Croquison één van de belangrijke architecten binnen katholieke milieus.

Na een opleiding in het atelier van L. Roelandt in Gent werd Croquison in 1842 stadsarchitect van Kortrijk. In 1858 werd hij provinciaal bouwmeester voor de provincie

¹³ In Franstalige literatuur is deze specifieke toepassing vaak aangeduid met de term '*faux-bois*'.

¹⁴ Andere bekende firma's zijn deze van de Familie Tondeleir uit Oude God (Mortsel) en de Familie Janssens uit Westmeerbeek (Hulshout).

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

West-Vlaanderen voor de arrondissementen Kortrijk en Ieper. Rond het midden van de 19de eeuw reisde Croquison naar Engeland en kwam hij in contact met Augustus Welby Pugin en Thomas Harper King. Daarna bouwde hij zijn eerste neogotische kerken, onder meer in Luigne (1848-1850), Izegem (1852-1855), Kruishoutem (1853-1855, beschermd monument), Dentergem (1854-1856, beschermd monument) en de Brugse deelgemeente Sint-Kruis (1851-1857). Hij was vanaf 1861 lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten van West-Vlaanderen. Aanvankelijk leunde Croquison nauw aan bij de ideeën over neogotiek van Jean-Baptiste Bethune. Er kwam echter steeds meer kritiek op zijn onzorgvuldige restauraties van het stadhuis (1858) en het koor van de Sint-Maartenskerk (na 1862) in Kortrijk, die spottend 'croquisonneries' werden genoemd. Ook zijn deelname, met Bethune en Pugin, aan de bouw van de basiliek van Dadizele (beschermd monument) was van korte duur. Als provinciearchitect bouwde hij een twintigtal kerken, twintig pastorieën, tachtig scholen, zestien gemeentehuizen, onder andere het uiterst academische stadhuis van Tielt (1873-1874), het gerechtsgebouw van Kortrijk (1865-75), naast talrijke huizen, enkele kastelen en villa's (Coomans 2003a). Wat betreft religieuze bouwwerken (kerken, werfopvolging voor de basiliek van Dadizele, bisschoppelijke colleges) is het belangrijk te vermelden dat Croquison een beschermeling van de Brugse bisschop Malou was (info Jeroen Cornilly). Het is vrij evident dat zijn oeuvre zich hoofdzakelijk in de provincie West-Vlaanderen situeert. In de inventaris bouwkundig erfgoed wordt bij 59 bouwkundige relictten gerefereerd aan architect Croquison, waaronder vooral kerken, gemeentehuizen en -scholen. Hij ontwierp niet alleen tal van neogotische kerken, maar leidde ook veel herstellings- en verbouwwerken van kerken. (Bedevaart)kapellen vormen een erg uitzonderlijk gegeven binnen zijn oeuvre. Kapellen zijn echter erg uitzonderlijk binnen het oeuvre van Croquison: naast de Sint-Arnolduskapel, kan enkel de 'nieuwe Sint-Annakapel' (ruïneuze toestand in 2007, ID: 84388) in Dentergem vermeld worden, waarbij de toewijzing aan Croquison onzeker is.

De Brugse tekenaar, beeldhouwer en later architect Antonius Verbeke (1828-1907) werkte, na zijn opleiding aan de Brugse Academie circa 1842-1847, als tekenaar voor Thomas Harper Kings boek "*Les vraies principes de l'Architecture ogivale ou chrétienne*" (1850, gebaseerd op Pugins "*The true principles of pointed or christian architecture*" van 1841). Wanneer King in 1859 Brugge verliet, legde Verbeke zich toe op het ontwerpen van neogotisch kerkmeubilair. In 1866 stond hij bekend als "*dessinateur et sculpteur*", maar later ontpopte hij zich ook als architect (Van Cleven 1983, 648-650). In de inventaris bouwkundig erfgoed wordt bij 13 bouwkundige relictten gerefereerd aan Verbeke. Dat het hierbij voornamelijk kerken en twee pastorieën betreft, illustreert dat Verbeke bijzonder actief was als beeldhouwer en later als architect van de katholieke kerk in West-Vlaanderen.

2.1.4. Pittoreske 'Villa Albert'

De pittoreske stijl is, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de cottigestijl, als dusdanig niet te onderscheiden binnen de thesaurus van de inventarissen onroerend erfgoed. De letterlijk schilderachtige bouwstijl situeert zich algemeen binnen de periode van het eclecticisme maar vindt vooral aansluiting bij de laatromantiek.

De combinatie van de typologie villa uit de 20ste eeuw, gebouwd in de periode tussen 1900 en voor de Eerste Wereldoorlog, in eclectische (pittoreske) stijl leverde in de inventaris bouwkundig erfgoed 127 relictten op, waarvan er meerdere beschermd zijn. Binnen deze selectie werden evenwel geen relictten vastgesteld met nadrukkelijke aanwezigheid van cementrustiek. In een andere bouwtypologie is er wel verwantschap met het grotere landhuis Echelkuil, Schuurhovenberg 21 in Oud-Turnhout (ID: 200545) en met de Cottagegetinte, vrijstaande villa in de Stationsstraat 24 in Westmeerbeek (ID: 41103) waar een gerotseerde imitatiegrot aan de zijgevel is aangebouwd. Het landhuis Echelkuil wordt in 2016 ook voorgedragen voor bescherming als monument.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De niet-geïnterpreteerde en niet-beschermde Villa Martha aan de Eversamstraat in Stavele, gebouwd in 1902 als jachthuis, is typologisch sterk verwant met de 'Villa Albert', maar gebouwd voor een andere functie.

2.1.5. Cementrustieke 'Belvédère'

De combinatie van de typologie 'Belvédère' leverde in de inventaris bouwkundig erfgoed 34 relictten op. Daaruit werden 17 relictten gedistilleerd met bewaarde vrijstaande uitkijktorens. Het gaat hierbij om zeer diverse, soms exclusieve types waaronder de Minervatempel in de tuinen van de landcommanderij van Alden Biesen (ID: 745), het paviljoen 'De Notelaer' horend bij het kasteel van Hingene (ID: 1996), de mirador in de landschappelijke tuin, Doorniksewijk 148 in Kortrijk (ID: 59505), de bakstenen belvédère in Kemmel (ID: 32615), het torenpaviljoen bij de motte 'Den Dulft' in Bornem (ID: 1908), waarvan meerdere voorbeelden beschermd zijn.

Een viertal onderling verwante paviljoenen gebouwd op hoge duintoppen in Middelkerke, Bredene, Klemskerke en Wenduine dragen totaal andere bouwkenmerken. Enkele van deze duinpaviljoenen zijn beschermd, waaronder de zogenaamde 'Spioenkop' in Wenduine (ID: 205979). Enkel de particuliere belvédère bij het Kasteel ten Poele in Brugge (ID: 57889) is opgebouwd in cementrustiek en daarmee naar materiaalgebruik verwant met de uitkijktoren op de Tiegemberg. Stilistisch zijn beide constructies evenwel totaal anders. De toren bij Kasteel ten Poele heeft bovendien een onbeduidende panoramafunctie.

Als bewaard voorbeeld van een uitkijktoren, oorspronkelijk bedoeld voor publieke ontsluiting, is de 'Belvédère' van de Tiegemberg voor zover bekend uniek voor Vlaanderen. Een inmiddels verdwenen constructie, mogelijk ook met cementrustieke onderdelen, betreft de belvédère oorspronkelijk ingebouwd in de Villa Louise op de Edelareberg bij Oudenaarde (ID: 27427). Uit literatuur zijn Franse voorbeelden bekend van cementrustieke uitkijktorens, onder meer uitgetekend door het constructiebedrijf Couchoud uit Lyon. Ook in de omgeving van Parijs, in Limeil-Brévannes bij Le Plessis-Robinson, zijn de zogenaamde 'Guinguettes de Robinson' bekend, een ensemble van cementrustieke boomhutten gebouwd omstreeks 1850.

In het Nederlandse Oranjewoud, op de 'Berg en Brongerga' is eveneens een betonnen uitkijktoren van 1924 bewaard, evenwel met een minder rustieke uitstraling dan de 'Belvédère' op Tiegemberg. Deze uitkijktoren vervangt een voorgaand houten exemplaar uit 1907.

2.2. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Het ensemble van het Sint-Arnolduspark en de Tiegemberg wordt voorgesteld als cultuurhistorisch landschap. De neogotische 'Sint-Arnolduskapel', de pittoreske 'Villa Albert' en de cementrustieke uitkijktorens of 'Belvédère' worden voorgesteld als monument.

2.2.1. Erfgoedwaarden voor het Sint-Arnolduspark en de Tiegemberg als cultuurhistorisch landschap

Wetenschappelijke waarde

De Tiegemberg vormt één van de hoogstgelegen heuveltoppen op het Schelde-Leie-interfluvium, ontstaan vanuit een karakteristieke geologische opbouw, waarbij een zandhoudende, kleiige ondergrond weerstand bood aan langdurige erosie. Op de zuidflank bezit de Tiegemberg een spleetvormig ingesneden dal met een bovenliggend bronamfitheater, waarin het Sint-Arnolduspark gelegen is.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Het Sint-Arnolduspark is een restant van het historische Holdenbroekbos en bezit voor Vlaanderen zeldzame bosvegetaties die verwijzen naar de langdurige bebossing van het brondal. Dit zorgt voor een uitgesproken voorjaarsaspect. De pittoreske park- en tuinaanleg van het bedevaartoord en van de 'Villa Albert' wordt gekenmerkt door bijzondere parkbomen, waaronder enkele Amerikaanse tulpenbomen, enkele bruine beuken, een geënte bruine treurbeuk en een treurolm. Bij het Calvariekruis staan enkele, mogelijk symbolisch aangeplante eiken. Aan het rijk geschakeerde landschap rond het bedevaartpark is ook gevarieerde dierenpopulatie gebonden, waaronder enkele zeldzame vogelsoorten, kenmerkend voor oudere bostypes.

Historische waarde

Het Sint-Arnolduspark met onder meer de neogotische bedevaartkapel, de 'Villa Albert' en de uitkijktoren of 'Belvédère' zijn ontstaan op initiatief van Vital Moreels, die zich hiervoor als welvarend ondernemer, mecenas en lokaal politicus inzette. Voor de uitbouw van het bedevaartoord vanaf de tweede helft van de 19de eeuw liet hij zich omringen en soms ook financieel ondersteunen door priesters, bisschoppen, edellieden, geschiedschrijvers, dichters, schrijvers, ontwerpers, schilders en musici.

De neogotische bedevaartkapel, gewijd aan Sint-Arnoldus, vormt de oudste getuige van de ontwikkeling van het bedevaartpark door Vital Moreels en werd ingewijd in 1866. Het bisdom Brugge steunde, als grote voorstander van de volksdevotie, de bouw van de kapel en de religieuze en toeristische ontwikkeling van het bedevaartoord. Een kapelletje, omstreeks 1817 opgericht bij de bron van de Sint-Arnoldusbeek, dat verwees naar een miraculeuze genezing, werd aangegrepen om de eeuwenoude Sint-Arnolduscultus in de dorpskerk van Tiegem ook buiten het dorp uit te bouwen.

Onder impuls van Vital Moreels werd in het laatste kwart van de 19de eeuw in het spleetvormige brondal, rond de nieuwe 'Sint-Arnolduskapel', een bedevaartpark en ontspanningsoord in pittoreske stijl ontwikkeld. De toonaangevende Gentse landschapsarchitect Hubert Van Hulle werd hierbij als ontwerper betrokken. Talrijke cementrustieke constructies, waaronder kunstmatige grotten, bruggetjes en een vijvercascade, alsook een houten uitkijktoren werden opgetrokken. Eind 19de eeuw of begin 20ste eeuw werd de houten uitkijktoren vervangen door een 'Belvédère' in cementrustieke uitvoering. De Meuleberg, en dus ook de uitkijktoren, waren via een natuur- en bakstenen steektrap vanaf de Tiegemberg (weg) te bereiken.

Het bedevaartpark, gewijd aan Sint-Arnoldus, vormt een uniek voorbeeld van een tijdens het katholiek reveil van de tweede helft van de 19de eeuw uitgebouwd bedevaartoord, dat aangelegd werd in een pittoresk landschapspark. De in Tiegem geboren heilige Sint-Arnoldus, kluizenaar, later abt en bisschop van Soissons en vredesgezant in grafelijk Vlaanderen, was een belangrijke figuur voor de vernieuwing van het kloosterleven in de 12de eeuw. Het kunstmatig aangelegd grottenlandschap middenin het lommerrijke brondal verwijst naar het kluizenaarschap van Sint-Arnoldus. De deels bewaarde kluizenaarsgrot onder de rotskapel vormt hier het meeste expliciete voorbeeld van. Arnoldus van Soissons trok zich in zijn leven meermaals terug in stilte en eenzaamheid, één met de natuur. Het Sint-Arnolduspark vormt tevens een goed voorbeeld van een bedevaart- en ontspanningsoord waarin een geestelijk (devotioneel) en een recreatief programma in elkaar overvloeien. Religieuze elementen (kapellen, openluchtpreekstoel,

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

kluizenaarsgrot, Calvariekruis,...) en recreatieve attracties (aquariumgrot, vijvercascade, uitkijktoren,...) worden hierbij gecombineerd.

Het bloeiende religieus toerisme in Tiegem vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zorgde voor het ontstaan van landelijke herbergen, zomercafés, spijshuizen en hotels op de Tiegemberg en in het dorp, waarvan de voormalige herberg 'Boskant' en de voormalige melkerijgebouwen in het bedevaartpark een voorbeeld vormen. Vital Moreels bouwde zelfs enkele villa's met het oog op verhuring aan kunstenaars, zoals de bewaarde 'Villa Albert'. Hierdoor entte zich op het religieus toerisme ook een kunstenaarskolonie. Staf Stientjes (pseudoniem voor Gustaaf D'Haluin), een late exponent van deze kolonie, bouwde omstreeks 1926 de 'Villa 't Vossenhol' met schildersatelier op de oostflank van de Tiegemberg. Vanaf 1931 maakte hij deze woning ook als zomercafé bekend en bouwde deze uit tot een toeristische trekpleister van Tiegem en omgeving. Omstreeks 1937 werd aansluitend bij de villa, nabij het brongebied van de Nederbeek (Zijptedal) nog een openluchttheater als bijkomende aantrekkingspool toegevoegd. Vooral tijdens het interbellum ontwikkelde de omgeving van het Sint-Arnolduspark zich tot een uitzonderlijke toeristische site.

Culturele waarde

Het Sint-Arnolduspark bezit een uitzonderlijke culturele waarde omwille van de toewijding aan Sint-Arnoldus, één van de weinige Vlaamse heiligen, waarbij zijn Tiegemse woonplaats wordt gelinkt aan de Sint-Arnoldusbeek die ontspringt binnen het bedevaartpark. De via het katholiek reveil aangewakkerde belangstelling voor de middeleeuwse figuur van Sint-Arnoldus vertaalt zich in diverse vormen van religieuze woord- en muziekkunst waarin onder meer de priester-dichter Guido Gezelle, de schrijver Stijn Streuvels en de toondichter Alfons Moortgat hun bijdrage leverden, respectievelijk met gelegenheidsverzen, toeristisch-religieuze monografieën en geschiedkundige openluchtspelen. Twee massa-evenementen die door Alfons Moortgat specifiek voor het Sint-Arnolduspark als levend decor zijn uitgewerkt, zijn 'De Passie van ons Heer' uit 1933 en 'Arnoldusspel' uit 1935. Samen met de keuze voor de neogotiek voor de bedevaartkapel blijkt hieruit een verering van middeleeuwse figuren en van de bouwkunst uit dit tijdvak.

Tegelijk vormde de uitbouw van het bedevaartpark ook een aanleiding om een meer wereldlijk programma te ontwikkelen, met het oog op het residentiële verblijf of een amusementsgericht bezoek. Zo vormde de pittoreske huurvilla 'Villa Albert' een kunstenaarsresidentie 'avant la lettre'. De 'Belvédère' kon beklommen worden voor het, al dan niet met behulp van een telescoop, aanschouwen van een uitzonderlijk panorama over West- en Oost-Vlaanderen en Henegouwen. Bij de 'Villa 't Vossenhol' van schilder Staf Stientjes kon men vanop het terras genieten van een uitgelezen vergezicht op de Scheldevallei, dat in zijn oeuvre van geschilderde landschappen vaak aan bod komt. Op geregelde tijdstippen kon men daar tevens, aansluitend bij het brongebied van de Nederbeek (Zijptedal), theatervoorstellingen in openlucht bijwonen.

Het Sint-Arnolduspark en de omgeving van de Tiegemberg werden nadrukkelijk als een toeristisch-religieuze bestemming gepromoot. Talrijke gedenkfeesten, processies, opvoeringen en tentoonstellingen rond deze plek werden neergeschreven en gepubliceerd of fotografisch gedocumenteerd.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Architecturale waarde

Het ensemble van het Sint-Arnolduspark en de Tiegemberg met de specifieke inplanting van gebouwen en constructies en de pittoreske parkaanleg heeft een sterke architecturale uitstraling. Het reliëfrijke landschap van het brondal en de ligging van de heuveltop waren bepalend voor de inplanting van onder meer de neogotische bedevaartkapel, de aquariumgrot en de vijvercascade, de uitkijktoren of 'Belvédère', de 'Villa Albert' en de 'Villa 't Vossenhol'. De cementrustieke elementen spelen door hun gelijkaardig materiaalgebruik en hun repetitief voorkomen op elkaar in. Bovendien zijn er specifieke functionele en/of visuele relaties herkenbaar tussen elementen onderling, zoals tussen de bedevaartkapel en de openluchtpreekstoel, tussen het bedevaartplein rond de kapel en het Calvariekrus, en tussen de 'Villa Albert' en de bronweide van het bedevaartpark.

De fantasierijke cementrustieke constructies zoals de toegangspoort, de diverse grotimitaties, de openluchtpreekstoel, de luifel met leibomenscherm en de 'Belvédère' vormen voorbeelden van organische architectuur die de natuur expliciet imiteert. Pittoreske elementen uit de natuur, zoals boomstammen in diverse formaten en posities, vormden hiervoor de inspiratiebron. Deze imitatie wordt ten top gedreven bij de cementrustieke luifel met leibomenscherm, die afgesloten wordt door een 'omgevallen' boom. Ook op diverse andere plaatsen verspreid over het Sint-Arnolduspark, in de tuin van de Villa Albert en nabij de voormalige herberg 'Boskant' komen cementrustieke boomstammen voor.

De inplanting van het bedevaartplein met 'Sint-Arnolduskapel', openluchtpreekstoel en omringende devotieele constructies, centraal in het Sint-Arnolduspark en omringd door opgaande bomen, is het resultaat van een beredeneerd architecturaal concept, dat bedevaarders rust, stilte, bezinning en ontmoeting moe(s)t laten ervaren. De achthoekige, neogotische 'Sint-Arnolduskapel' met drie portalen en de openluchtpreekstoel zijn geconcipieerd voor vieringen in openlucht. Het spel van licht en schaduw op het lommerrijke bedevaartplein versterkt en ondersteunt de architectuur van de roodbakstenen achthoekige kapel. Ook de kleinere roodbakstenen rotskapel is opgetrokken in een sobere neogotische stijl, maar is verrijkt met de voor het park kenmerkende cementrustiek.

Ook de kunstenaarswoningen 'Villa Albert' en 'Villa 't Vossenhol', beide met een beeldbepalende, respectievelijk pittoreske stijl met cementrustiek en cottagestijl met vakwerk en schilddaken met wolfseinden, en een specifieke inplanting, getuigen van een architecturale benadering in relatie tot het omringende landschap. Samen met de voormalige herberg 'Boskant', een laag bouwvolume onder zadeldak en met eenvoudige lijstgevel, bieden deze panden een staalkaart aan landelijke architectuur uit het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw in Tiegem.

Artistieke waarde

De cementrustieke constructies in het Sint-Arnolduspark en op de Tiegemberg behoren tot het hoogtepunt van deze vroege betontechniek in Vlaanderen, zeker ook vanwege de ensemblewaarde, de diversiteit en de technisch-artistieke detaillering die een bijzonder vakmanschap vereisen. Bijzonder zijn de religieus-devotieele constructies met de openluchtpreekstoel in de vorm van een oude, holle boomstam, de kaarsengrot met kluiskamer, de rotskapel met kluisenaarsgrot, de toegangspoort en de niet-religieus getinte aquariumgrot, de luifel met leibomenscherm, het grotwerk en de erker bij de 'Villa Albert' en de 'Belvédère' met tickethuisje op Tiegemberg.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Het bedevaartpark vormt een staalkaart van creaties en technieken in cementrustiek. Uit eigentijdse beschrijvingen van het park, catalogi en reclamecampagnes blijkt dat de belangrijke Brusselse firma Blaton-Aubert sterk heeft bijgedragen tot de uitbouw van het park met cementrustieke constructies. Ook de gespecialiseerde Gentse firma van de gebroeders Picha heeft aan de uitwerking bijgedragen. Het recreatiedomein vormt dan ook een 'Gesamtkunstwerk', uitgedacht en gepromoot door Vital Moreels, vormgegeven door de Gentse landschapsarchitect Hubert Van Hulle en gerealiseerd door gepatenteerde bedrijven, gespecialiseerd in siertoepassingen met vroege betontechniek.

Het pittoreske bedevaartpark getuigt van een 'trompe l'oeil'-kunst die zich vanaf de antieke tuinkunststijlen doorzet tot in de laatromantische periode. De aanlegperiode op het einde van de 19de eeuw toont aan dat ook hier een speciale waardering bestond voor substituumaterialen. Deze materialen werden als modern omschreven en bleven tot diep in de 20ste eeuw als techniek gepropageerd voor private tuinen, publieke parken en squares.

Technische waarde

In het Sint-Arnolduspark is een uitgebreid ensemble van cementrustieke constructies en gebouwen bewaard, die uitzonderlijke voorbeelden vormen van vroege betontechniek. Onder meer de kaarsengrot, de aquariumgrot, de openluchtpreekstoel en de 'Belvédère' vormen uitzonderlijk bewaarde constructies die geheel of gedeeltelijk teruggevoerd kunnen worden tot modellen in de catalogi en reclamecampagnes van de toonaangevende Brusselse firma Blaton-Aubert, gespecialiseerd in dergelijke siertoepassingen. De aan elkaar gerelateerde constructies kennen toch telkens een verschillende materiaalopbouw: rotspleister, druipsteenimitaties, natuur- en kunststeenrotsen, imitatieboomstammen enzovoort.

Esthetische waarde

Omwille van de ligging van het bedevaartoord in een spleetvormig brondal en de bewuste parkaanleg met onder meer een kronkelende bedevaartweg, een amfiteatervormige bronweide als open panoramaperk, een meerledige vijvercascade met bruggetjes en de precieze inplanting van fantasierijke elementen waaronder een aquariumgrot en een pittoreske villa, bezit het Sint-Arnolduspark een uitzonderlijke esthetische waarde.

De omsluiting van het bedevaartpark met een afsluitingshaag langs de Warandedreef en de afzoming van zowel de interne bedevaartweg in het Sint-Arnolduspark als van de Tiegemberg (weg) met sierlijke opgaande bomen, verhogen de landschappelijke beeldwaarde. Langs deze wegen met opgaande bomen zijn boeiende doorkijken op de heuvelende landschappen van het Schelde-Leie-interfluvium en van de Vlaamse Ardennen.

Ook de panoramische vergezichten bovenop de Tiegemberg, in het bijzonder vanaf de uitkijktoren en vanaf de terraszone van 'Villa 't Vossenhol', respectievelijk op de valleien van Leie en Schelde, dragen bij aan de esthetische waarde van het geheel.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Volkskundige waarde

Het bedevaartpark, gelegen in het brongebied van de Sint-Arnoldusbeek, getuigt van een bijzondere bron- en watercultus. Deze cultus is verbonden aan de omstreeks 1040 in Tiegem geboren heilige Arnoldus. De legende waarbij besmet water tot bier werd gezuiverd, duidt Sint-Arnoldus als een waterheilige. De devotie tot Sint-Arnoldus ontstond in de dorpskerk van Tiegem reeds in 1457, wanneer een relikwie van zijn gebeente naar de kerk werd overgebracht.

De heilige Arnoldus wordt in het Tiegemse Sint-Arnolduspark onder meer aanroepen bij oogkwalen, keelziekten, breuken en kreupelheid. De overlevering kent aan het water uit de Sint-Arnoldusbron genezende kracht toe. Een courant gebruik was dat pelgrims, na het wassen van hun ogen aan de bron, de gebruikte zakdoeken en lapjes aan de muur van het pijlerkapelletje nabij de Sint-Arnoldusbron hingen. Rondom het kapelletje en het Sint-Arnoldusputje werden ook krukken en breukbanden opgehangen door de pelgrims. De opgetekende genezingen in de vroege en late 19de eeuw van personen die zich met water uit de Sint-Arnoldusbron wasten, droegen bij tot de succesvolle ontwikkeling van het bedevaartpark. Het Sint-Arnolduspark vormt dan ook één van de meest vermaarde Vlaamse bedevaartoornden waar genezing van oogkwalen werd en wordt afgesmeekt.

Heel wat constructies in het Sint-Arnolduspark verwijzen naar Sint-Arnoldus en geven daarmee gestalte aan de volkskundige waarde van het bedevaartpark. Het scheefgezakte pijlerkapelletje nabij de Sint-Arnoldusbron, opgericht omstreeks 1817, vormt de oudste bouwkundige verwijzing naar een bedevaartcultus op deze plaats. Later werd de bron omgeleid naar de 'miraculeuze fontein'. Ook de rotskapel met kluizenaarsgrot en de neogotische bedevaartkapel van 1864-1866 met Sint-Arnoldusaltaar verwijzen naar de heilige. Een sierelement in de 'miraculeuze fontein' met afbeelding van de brouwersattributen stuikmand, gaffel en roerstokken verwijst naar Sint-Arnoldus als patroonheilige van brouwers en herbergiers. Tot op vandaag wordt Sint-Arnoldus nog steeds vereerd in het Sint-Arnolduspark. De actieve bedevaart situeert zich vooral in de periode van de jaarlijkse Sint-Arnoldusnoven van 15 tot 23 augustus.

Ruimtelijk-structurende waarde

De ruimtelijk-structurende waarde van het cultuurhistorisch landschap wordt bepaald door een opmerkelijke afwisseling van panoramische uitzichtpunten, gerichte vergezichten en opgaande bomenrijen met doorkijken. De Tiegemberg is als hooggelegen heuveltop op het Schelde-Leie-interfluvium een plaats van waarop een uitzonderlijk oriënterend uitzicht over de wijde omgeving maar vooral op de Leievallei mogelijk is, onder meer aan de hand van markante bosmassieven en herkenbare kerktorens. De terraszone van de 'Villa 't Vossenhol' biedt dan weer een gericht vergezicht op de Scheldevallei en de Vlaamse Ardennen. De opgaande bomen langs de Tiegemberg (weg) zorgen voor een duidelijke geleiding van de hellende weg met bochten. Onder de boomkruinen door zijn er enkele boeiende doorkijken op de onmiddellijke omgeving.

Beeldbepalende bouwkundige elementen vormen oriëntatiepunten binnen het bedevaartpark. Een voorbeeld hiervan vormt de grote achthoekige bedevaartkapel, die samen met het omliggende bedevaartplein het geografische en devotionele middelpunt van het Sint-Arnolduspark vormt. Het spitse tentdak van deze kapel steekt boven de bomen uit en vormt een oriëntatiepunt, zowel vanaf de lager gelegen vijvercascade, als vanaf het hoger gelegen Calvariekruis. Op het bedevaartplein werken de inplantingsposities van het pijlerkapelletje bij de Sint-

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Arnoldusbron, de neogotische bedevaartkapel, de kleinere rotskapel en de openluchtplekstoel op elkaar in. Bovendien bakent de rotskapel het bedevaartplein af: tegen de heuvelflank aangebouwd, rijst ze vanaf de lager gelegen vijvercascade als het ware op uit een rots in cementrustiek.

Er bestaan ook uitgekende zichtrelaties tussen de 'Villa Albert' en de lager gelegen bronweide van het bedevaartpark. Door de ligging aan de rand van het park en tegen een heuvelflank van de Tiegemberg aan, vormt deze villa een aanvullend pittoresk beeldelement vanuit de bronweide.

Door de prominente ligging van de uitkijktoren of 'Belvédère' op de heuveltop, torent de pittoreske constructie boven de omgeving uit en trekt daarmee de aandacht van de bezoeker. De uitkijktoren markeert de heuveltop van de Tiegemberg.

2.2.2. Erfgoedwaarden voor de neogotische 'Sint-Arnolduskapel' als monument

Historische waarde

De neogotische 'Sint-Arnolduskapel' vormt de oudste getuige van de door Vital Moreels gestuurde ontwikkeling van het bedevaartpark, gewijd aan Sint-Arnoldus. Samen met de dorpspastoor ijverde deze kerkbaljuw, mecenas en lokaal politicus in de jaren 1860 voor de oprichting van de kapel. Door bedevaarders naar het brongebied van de Sint-Arnoldusbeek te trekken, wilden ze de eeuwenoude Sint-Arnoldusverering in de dorpskerk ook buiten het dorp uitbouwen. Zij bouwden daarbij verder op een bestaande verering in het brongebied, waar reeds rond 1817 een pijlerkapelletje werd opgetrokken nabij de Sint-Arnoldusbron. Het bisdom Brugge steunde, als grote voorstander van de volksdevotie, de bouw van de kapel en de religieuze en toeristische ontwikkeling van het bedevaartoord. De kapel werd in 1864-1866 gebouwd door de Kortrijkse architect Pierre Croquison, en pas in de volgende decennia verder afgewerkt. De iconografie van het altaar van 1874 verwijst zowel naar Sint-Arnoldus als naar kerkbaljuw en mecenas Moreels: de roervork verwijst naar Sint-Arnoldus als patroon van de brouwers, de hellebaard naar Moreels in zijn functie van kerkbaljuw.

Architecturale waarde

De 'Sint-Arnolduskapel' is circa 1863 ontworpen in neogotische stijl door architect Pierre Croquison, provinciaal bouwmeester voor onder meer het arrondissement Kortrijk en een belangrijke figuur voor de neogotische kerkenbouw. Gezien de kapel en het bedevaartpark in het teken stonden van de verering van een 11de-eeuwse heiligenfiguur, was de keuze voor een neomiddeleeuwse bouwstijl evident. Kapellen zijn echter erg uitzonderlijk binnen het oeuvre van Croquison. Ook kapellen met een achthoekige plattegrond vormen een uitzonderlijk gegeven.

De architectuur van de Sint-Arnolduskapel is gericht op de centrale ligging binnen het bedevaartpark. Door het achthoekige grondplan is de kapel perfect symmetrisch opgebouwd met acht puntgevels, die telkens ingevuld zijn door eenvoudige lancetvensters. Ondanks of dankzij het sobere materiaalgebruik van rode baksteen creëren de geprofileerde omljstingen van de drie tudorboogportalen met vleugeldeuren en de lancetvensters een erg expressieve architectuur. De zich herhalende, verticaliserende puntgevels, ingevuld met smalle en hoge vensters en van elkaar gescheiden door naar boven toe versmallende steunberen, vormen als het ware een elegante kroon, waarboven het spitse leien tentdak, met sierlijk

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

ijzeren kruis en windvaan, oprijst. In het interieur wordt de ruimtewerking bepaald door de lancetvensters waarlangs een overvloedig licht binnenvalt, het houten altaar en het hoge straalgewelf met centraal mangat. Het achthoekige grondplan verdeelt de wanden van de kapel in acht gelijke spitsboogvelden, ingevuld met vensters. De smalle zuiltjes, op de overgang van de spitsboogvelden, vloeien over in de ribben van het straalgewelf en convergeren naar het cirkelvormige mangat van het gewelf. Naast de lancetvensters, de zuiltjes en de ribben vormt ook de kleinarchitectuur van het neogotische Sint-Arnoldusaltaar, naar ontwerp van de Brugse architect en beeldhouwer Antonius Verbeke, een sterk verticaliserend element met sierlijke spitsboognissen.

Artistieke waarde

Het interieur van de bedevaartkapel is verrijkt met een neogotisch Sint-Arnoldusaltaar, naar ontwerp van Antonius Verbeke, met sierlijk houtsnijwerk van spitsboognissen, hogels, kruisbloemen en pinakels. De polychrome beschildering van het mangat in het gewelf met wapenschild en -spreuk van Sint-Arnoldus getuigt nog van de overvloedige polychromie waardoor de neogotische kapel gekenmerkt werd.

Volksculturele waarde

De devotie tot Sint-Arnoldus, patroonheilige van de bierbrouwers, bierstekers en herbergiers, is gelinkt aan de legende waarbij de heilige besmet water tot gezond bier zuivert. Het bedevaartoord en de Sint-Arnolduskapel werden dan ook bewust ingericht in een brondal. In het interieur van de kapel verwijzen het Sint-Arnoldusaltaar met beeld, het reliekschrijn en het wapenschild en -spreuk waarmee het mangat in het gewelf ingevuld is, naar Sint-Arnoldus. Er bestaat nog steeds een Sint-Arnoldusverering in de kapel: van 15 tot 23 augustus wordt hier een jaarlijkse Sint-Arnoldusnoveen gehouden.

Ruimtelijk-structurerende waarde

Rondom de centraal in het bosrijke brongebied ingeplante Sint-Arnolduskapel werd het bedevaartpark vanaf de jaren 1882 verder ontwikkeld. De promotie-affiches die vanaf het einde van de 19de eeuw werden uitgegeven, beelden de kapel met de markerende portalen en het spitse tentdak steeds af als het centrale gebouw van de bedevaartoord. Door zijn achthoekige grondplan is de kapel perfect symmetrisch opgebouwd. De drie tudorboogportalen in de zuidgevels versterken deze symmetrie nog en betrekken de kapel en het omringde bedevaartplein, met banken en openluchtpreekstoel, op elkaar. Deze structurering wordt nog versterkt wanneer de vleugeldeuren opengezet worden. Op deze wijze is de kapel ook geschikt voor vieringen in openlucht.

2.2.3. Erfgoedwaarden voor de pittoreske 'Villa Albert' als monument

Historische waarde

De 'Villa Albert' met afzonderlijk bijgebouw is circa 1891 door Vital Moreels, grondlegger en mecenas van het bedevaartpark, geconcipeerd als een huurvilla voor kunstenaars. De villa stond tijdens het interbellum ook bekend als 'Villa Moortgat', genoemd naar toondichter en componist Alfons Moortgat die er vanaf

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

1919 zijn intrek nam. De 'Villa Albert' sluit sterk bij aan het Sint-Arnolduspark dat vanaf 1882 in pittoreske stijl werd uitgebouwd. Enerzijds bestaat er een uitgekende visuele relatie tussen de 'Villa Albert' en het bedevaartpark, anderzijds zijn er duidelijke stilistische gelijkenissen tussen de fantasierijke, pittoreske villa en de cementrustieke constructies in het park.

Toondichter en componist Alfons Moortgat was van groot belang voor de artistieke uitstraling van het Sint-Arnolduspark tijdens het interbellum. Vanuit de 'Villa Albert' componeerde hij onder meer de openluchtspelen 'De Passie van Ons Heer' en 'Arnoldusspel', die respectievelijk in 1933 en 1935 opgevoerd werden in het park. Voor de opvoering van het passiespel in 1933 werd de 'Villa Albert', met zijn beeldbepalende ligging vanuit de bronweide in het bedevaartpark, tijdelijk omgebouwd tot het Paleis van Pilatus. De kunstenaarswoning vormde ook een literaire ontmoetingsplaats waar Alfons Moortgat vooraanstaande schrijvers zoals Stijn Streuvels, Hugo Verriest en Ernest Claes uitnodigde. Ook schilders zoals Valerius De Saedeleer, Modest Huys en Gustave Van de Woestyne bezochten de 'Villa Moortgat'.

Architecturale waarde

De 'Villa Albert' vertoont een fascinerende wisselwerking tussen een traditionele baksteenbouw met trapgevels en de pittoreske toepassing van cementrustieke elementen. Het vormelijk eenvoudige breedhuis onder zadeldak ontleent een grote elegantie aan de symmetrische opbouw en aan de gedetailleerde en rijke vormtaal: de rots waaruit de naar het bedevaartpark gerichte lijstgevel met cementrustieke erker oprijst, het zadeldak met de centrale dakruiter, de getrapte dakvensters, de zijgevels enzovoort. Het afzonderlijk bijgebouw onder lessenaarsdak, eveneens met trapgevels, is architecturaal ondersteunend. De uitbreiding van de 'Villa Albert' tijdens het interbellum, met een modernistisch getinte vleugel onder plat dak, werd op subtiele wijze geïntegreerd door een torenrisaliet. De erker en de dakruiter vormen belangrijke elementen binnen de uitgekende visuele relatie tussen de 'Villa Albert' en het bedevaartpark.

Artistieke waarde

De pittoreske 'Villa Albert' met een erker in cementrustiek rijst als het ware op vanuit een kunstmatige rotspartij. Door deze toepassing van 'trompe l'oeil'-kunst sluit de villa sterk aan bij de cementrustieke constructies van het Sint-Arnolduspark. De uitvoering van de erker in cementrustieke materialen, waarbij boomstammen en -takken worden geïmiteerd, vormt een uitzonderlijk voorbeeld van vroege betontechniek. Boomstammen in diverse formaten en posities vormden hiervoor de inspiratiebron, waarbij de architectuur expliciet de natuur imiteerde.

Ruimtelijk-structurerende waarde

Door de ligging aan de rand van het park, tegen een heuvelflank van de Tiegemberg aan, ontstaat er een uitgekende visuele relatie tussen de 'Villa Albert' en de lager gelegen bronweide in het bedevaartpark. De beeldbepalende erker en de dakruiter van de woning, die door de Vlaamse auteur Hugo Verriest in 1903 omschreven werd als een "kijkhuizeke", vormen exclusieve uitkijkpunten op het bedevaartpark. Omgekeerd vormt de villa, bekeken vanuit de bronweide, een aanvullend pittoresk beeldelement op de zuidelijke flank van de Tiegemberg.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

2.2.4. Erfgoedwaarden voor de cementrustieke 'Belvédère' als monument

Historische waarde

De cementrustieke uitkijktoren of 'Belvédère' werd op het einde van de 19de eeuw of het begin van de 20ste eeuw op de Tiegemberg gebouwd om bedevaarders en toeristen te laten genieten van een voor Vlaanderen uitzonderlijk gaaf en open panorama. De uitkijktoren vormt het sluitstuk van het door handelaar, mecenas en lokaal politicus Vital Moreels uitgebouwde bedevaartpark.

Omwille van de hoge ligging en het gunstige uitzicht over een groot deel van de Leievallei fungeerde de 'Belvédère' tijdens de Eerste Wereldoorlog als observatiepost voor de Duitse troepen.

Architecturale waarde

De cementrustieke 'Belvédère' vormt een unieke getuige en tevens het sluitstuk van de uitbouw van het Sint-Arnolduspark in een fantasierijke, pittoreske bouwstijl. De toren kent een complexe tweeledige opbouw bestaande uit het ronde, vrij gesloten ticket- en wachtershuisje, en de hogere open uitkijktoren met twee uitkijkplatformen. Bij het tickethuisje wordt de bewuste nabootsing van de natuur, met 'grotstenen' en beraping in rotspleister, imitatieboomstammen en -takken gecombineerd met de meer klassieke vormtaal van de sierconsole, die het platform van het tickethuisje dragen. Bij de eigenlijke uitkijktoren wordt de imitatie van boomstammen ten top gedreven: vier immense boomstammen dragen immers de platformen van de uitkijktoren.

Het organisch opgebouwde tickethuisje, gevat onder een overkragend betonnen puntdak en de aansluitende, acht meter hoge uitkijktoren vormen een goed voorbeeld van een folly. Vooral vanaf het einde van de 18de eeuw vormden follies een decoratief modeverschijnsel, dat in talloze vormen in historische tuinen en parken en ook op bijzondere plekken, zoals de Tiegemberg, opdook. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd cementrustiek als nieuwe materiaalsoort aangewend voor de vervaardiging van follies.

Artistieke waarde

De pittoreske, fantasierijke cementrustiek van de uitkijktoren of 'Belvédère' prikkelt de nieuwsgierigheid bij het beklimmen van de Tiegemberg. Door de imitatie van organische vormen en van boomstammen en -takken vormt de toren een vreemdsoortig en intrigerend bouwwerk. De 'Belvédère' vormt dan ook een erg goed voorbeeld van 'trompe l'oeil'-kunst, die reeds aanwezig was vanaf de antieke tuinkunststijlen en zich doorzette tot in de laatromantische periode.

Door de imitatie van organische vormen en van boomstammen en -takken vormt de toren een vreemdsoortig en intrigerend element in het landschap. De architectuur van de toren imiteert expliciet de natuur. De imitatie van boomstammen in diverse formaten, posities en vertakkingen wordt bij de toren ten top gedreven. Deze imitatie varieert van louter fantasie en suggestie bij het tickethuisje en de leuning, tot de vier immense boomstammen die de dragende elementen van de uitkijktoren vormen.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Technische waarde

De uitvoering van de uitkijktoren in cementrustieke materialen vormt een uitzonderlijk voorbeeld van vroege betontechniek. Het model van de betonnen consoles van het tickethuisje, met gestileerde barokke vormgeving, is afgebeeld in de catalogus van de Brusselse firma Blaton-Aubert. Dit laat vermoeden dat de cementrustieke 'Belvédère' geheel of gedeeltelijk door deze gespecialiseerde firma is gerealiseerd.

Ruimtelijk-structurende waarde

Door de prominente ligging van de uitkijktoren of 'Belvédère' op een heuveltop van het Schelde-Leie-interfluvium, torent de pittoreske constructie boven de omgeving uit. De constructie trekt daarmee de aandacht van de bezoeker. De uitkijktoren markeert de heuveltop van de Tiegemberg. Vanop de uitkijktoren is een uitzonderlijk oriënterend uitzicht over de wijde omgeving mogelijk, onder meer aan de hand van markante bosmassieven en herkenbare kerktorens.

2.3. Motivering van het type bescherming

Het Sint-Arnolduspark en Tiegemberg worden beschermd als cultuurhistorisch landschap. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een cultuurhistorisch landschap als volgt: "een begrensde grondoppervlakte met een geringe dichtheid aan bebouwing en een onderlinge samenhang waarvan de verschijningsvorm en de samenhang het resultaat zijn van natuurlijke processen en van maatschappelijke ontwikkelingen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De neogotische 'Sint-Arnolduskapel', de pittoreske 'Villa Albert' en de cementrustieke 'Belvédère' worden beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3.1. Motivering bescherming als cultuurhistorisch landschap

Om de samenhang tussen de onderlinge erfgoedelementen (bedevaartpark met onder meer kapellen, cementrustieke constructies en vijvercascade, toegangsweg met specifiek ingeplante villa, beplante verbindingsweg met verspreid ingeplante landelijke herberg en villa met zomercafé en heuveltop met uitkijktoren) te omvatten is een breed beschermingsinstrument als cultuurhistorisch landschap aangewezen. Bovendien strekken de waarden zich zowel over privaat als over openbaar domein uit, en zijn er ook visuele relaties in een nog bredere context, meer bepaald de Leie- en Scheldevallei. Aan de heuveltop en aan het brondal zijn tenslotte specifieke natuurlijke processen verbonden die bepalend zijn voor de erfgoedwaarden van het bedevaartpark. Concreet gaat het hierbij om de geologisch bepaalde resistentie tegen erosie, de continue bronactiviteit en de langdurige aanwezigheid van bos op deze locatie.

Ook enkele overige bouwkundige erfgoedwaarden binnen deze perimeter (voormalige kapelwachterswoning, voormalige melkerijgebouwen, voormalige herberg 'Boskant', 'Villa 't Vossenhol') blijven een betekenisvolle rol spelen, ondanks enkele, soms ingrijpende verbouwingsfasen. Hun relatieve representativiteit kan in de landschappelijke waardenstelling wel onderschreven worden. Voor de instandhouding van al deze erfgoedkwaliteiten is een overstijgende beheersvisie aangewezen.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

2.3.2. Motivering beschermingen als monument

De individuele en op zich staande beeldwaarde van enkele expressieve bouwkundige elementen binnen het voorgestelde cultuurhistorisch landschap verantwoorden een aanvullend beschermingsinstrument als monument. Dit is het geval voor de grote neogotische 'Sint-Arnolduskapel', de pittoreske 'Villa Albert' en de cementrustieke uitkijktoren of 'Belvédère'. Voor de bedevaartkapel zijn daaraan ook bijzondere roerende cultuurgoederen en interieurkenmerken verbonden, die een meerwaarde vormen voor een bescherming als monument.

De neogotische 'Sint-Arnolduskapel' werd eerder geselecteerd als beschermingswaardig in de studie *Kerken in neostijlen in Vlaanderen, ontwikkeling en implementatie van een methodologie voor de bescherming en de monumentenzorg van het negentiende-eeuwse kerkelijk architecturaal patrimonium in Vlaanderen* door Dr. Thomas Coomans (Coomans 2003b).

Ondanks de slechte bouwfysische toestand en de noodzaak tot gehele of grotendeelse reconstructie wordt de bescherming van de uitkijktoren als monument bijkomend gemotiveerd vanuit de zeldzame, unieke en exemplarische waarde van het object. Via model-reconstructie kunnen bovendien cementrustieke restauratietechnieken in praktijk worden gebracht, wat belangrijk is voor het blijven beheersen van deze uitzonderlijke bouwtechniek. Deze motivaties vertrekken tevens vanuit de kennis dat de huidige materiaalsoorten en de bouwtechniek geen uitvoeringswijze toelaten die veel langer dan 100 jaar standhoudt. In dit verband wordt een vergelijking gemaakt worden met andere bouwtechnieken waaronder vakwerkbouw met leeminvulling en strooien bedaking.

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

2.4.1. Afbakening beschermd cultuurhistorisch landschap

De afbakening als cultuurhistorisch landschap omvat de consequente aflijning van het volledige, door een afsluitingshaag afgezoomde bedevaartpark, inclusief de rondgaande Warandedreef. Deze weg is deels een vroegere toegangsweg tot een verdwenen kasteelsite (buiten de afbakening) maar tegelijk de toegangsweg tot de bewust ingeplante 'Villa Albert' (binnen de afbakening). Van deze pittoreske villa wordt tegelijk het volledige tuinperceel in de afbakening betrokken. Wat betreft de Tiegemberg wordt enkel de heuveltop rond de specifiek ingeplante 'Belvédère', thans gelegen in een recentere tuinaanleg, in de afbakening meegenomen. Bij gebrek aan duidelijke fysieke begrenzingen wordt een zone afgebakend rond de uitkijktoren en de voormalige toegang vanaf de Meuleberg (weg) die rechtlijnig aansluit op bestaande kadastrale perceelsconfiguraties. Deze laatste openbare weg wordt daarmee ook gedeeltelijk betrokken in de afbakening. Ook een uitgestrekt deel van het openbaar domein van de Kapellestraat-Tiegemberg (weg), inclusief de standplaats van de opgaande bomen en de met hakhout begroeide steile taluds, wordt meegenomen in de afbakening. Deze afbakening is begrensd vanaf de voormalige herberg 'Boskant' tot aan het kruispunt met de Meuleberg (weg). Van zowel de voormalige herberg 'Boskant' als van de 'Villa 't Vossenhol', gelegen langs de Kapelleweg-Tiegemberg (weg) worden consequent ook de volledige tuinpercelen in de afbakening betrokken. Voor het oorspronkelijke tuinperceel van de 'Villa 't Vossenhol' wordt daarbij ook de recentere en dieper ingeplante bungalow opgenomen, alsook het bosperceel langs de Nederbeek (Zijptedal) waarin de restanten van het openluchttheater zijn gelegen. Bij gebrek aan

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

duidelijke fysieke begrenzingen wordt daar ook een deel van een grasland opgenomen dat zich situeert in het gericht vergezicht vanaf de Villa 't Vossenhol.

2.4.2. Afbakening beschermde monumenten

Voor de neogotische 'Sint-Arnolduskapel' wordt een consequente afbakening voorgesteld van de kadastraal gekende octogonale plattegrond, inclusief een uitbreiding met het niet-geregistreerde grondvlak van de sacristie aan de oostzijde. Dit grondvlak werd topografisch ingemeten.

Voor de 'Villa Albert' wordt een consequente afbakening voorgesteld van de kadastraal gekende plattegrond van de woning, inclusief een uitbreiding met de niet-geregistreerde uitbouw van de cementrustieke erker. Ook de kadastraal gekende plattegrond van het vrijstaand bijgebouw ten westen wordt consequent in de afbakening betrokken.

Voor de 'Belvédère' wordt een consequente afbakening voorgesteld van het niet-geregistreerde grondvlak van het tickethuisje en de aansluitende, op pijlers gebouwde uitkijktoren, inclusief een aanzet van 2m op maaiveldniveau waarmee de ondergrondse funderingen van de constructie worden gevat. Dit grondvlak werd topografisch ingemeten.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Binnen de voorgestelde afbakening zijn volgende erfgoedlocaties opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed en vastgesteld als bouwkundig erfgoed op 5 oktober 2009:

- Sint-Arnolduspark (ID: [81694](#))
- 'Villa Moortgat' of 'Villa Albert' (ID: [81702](#))
- Uitkijktoren of 'Belvédère' (ID: [81669](#))
- Laat 19de-eeuwse woning (ID: [81665](#))
- 'Villa 't Vossenhol' (ID: [81795](#))

Nabij de hier voorgestelde afbakening is in het tuinperceel van de woning Meuleberg 2 de als monument beschermde Bergmolen of Stampersmolen gelegen (KB 23 juni 1960), in 1880 gebouwd in opdracht van Petrus Verriest, ter vervanging van een houten standaardmolen van 1735. De Stampersmolen dankt zijn naam aan de stampers van de olieslagerij in de standaardmolen; zij werden in 1865 vervangen door pletstenen. De molen werd omstreeks 1986 door de huidige eigenaar integraal heropgericht. Enkel de molen is beschermd en niet de omgevende molenbiotoop. De windmolen is ook opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID: [81670](#)).

Nog in de Meuleberg is de als monument beschermde hoogstamboomgaard met kunstenaarswoning (MB 14 juli 2010) gelegen. Deze woning, met adres Meuleberg 3, is ook gekend als Huis ten Berghe en is in 1908 eveneens gebouwd in opdracht van Vital Moreels voor kunstschilder Valerius de Saedeleer, die in de villa verbleef van 1908 tot 1914. Tijdens zijn verblijf kreeg hij onder meer bezoek van Stijn Streuvels en kunstschilder Gustave Van de Woestyne. De kunstenaarswoning is ook opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID: [81672](#)).

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

2.5.2. Ruimtelijke Ordening:

Volgens het Gewestplan Kortrijk (KB 04/11/1977) is het bedevaartpark Warandedreef 2, 4 en 6, met de voormalige melkerijgebouwen Warandedreef 10, de woning Warandedreef 12, een deel van de Tiegemberg (weg) en de 'Villa Albert', Warandedreef 3 met een deel van de aansluitende tuin gelegen in parkgebied. Een resterend deel van de Tiegemberg (weg) is gelegen in agrarisch gebied met landschappelijke waarde. De tuin bij de 'Villa 't Vossenhol' is samen met de woning Tiegemberg 24 en het bosperceel met het vroegere openluchttheater gelegen in natuurgebied. De 'Villa 't Vossenhol' zelf, Tiegemberg 22, is gelegen in woongebied met landelijk karakter. De voormalige herberg 'Boskant', Kapellestraat 87, met aansluitend tuinperceel is gelegen in woongebied.

De uitkijktoren met aansluitende tuinzones van de woning Meuleberg 2 en deels ook van de 'Villa Albert' langsheen de Meuleberg zijn gesitueerd in agrarisch gebied met bijzondere uitbreidingsvoorschriften voor bos (niet-gerealiseerde verbindingsmogelijkheden tussen het Sint-Arnolduspark en het Hellebos).

Er zijn verder geen plannen van aanleg of gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen van kracht.

2.5.3. Natuur en Bos:

Het bedevaartpark ligt niet in VEN of IVON, of vogelrichtlijngebied. De percelen behoren niet tot een Vlaams natuurreservaat of een erkend natuurreservaat.

De percelen behoren niet tot een Habitatrichtlijngebied.

Voor het Sint-Arnolduspark is omstreeks 2000 in opdracht van de gemeente Anzegem een beperkt (bos)beheersplan opgesteld en goedgekeurd. Een nieuw uitgebreid bosbeheersplan door de Bosgroep IJzer en Leie is vooropgesteld

Van de Tiegemberg ligt enkel een klein gedeelte van het tuinperceel van de 'Villa 't Vossenhol' in het VEN of IVON-gebied 132 (ID: 31) maar niet in vogelrichtlijngebied. Het bosperceel met het vroegere openluchttheater ligt integraal in het VEN-gebied. Dit gebied strekt zich verder oostwaarts uit als vallei van de Nederbeek (Zijptedal). Dit perceel behoort niet tot een Vlaams natuurreservaat of een erkend natuurreservaat. Het perceel behoort ook niet tot een Habitatrichtlijngebied. Overige VEN- of IVON-gebieden op de Tiegemberg zijn het Hellebos ten westen en het Bassegebos ten oosten van het Sint-Arnolduspark.

2.5.4. Landbouw en Visserij:

Het betrokken agrarisch gebied ter hoogte van de Tiegemberg is niet herbevestigd als agrarisch gebied.

2.5.5. Landinrichting / andere projecten:

Het bedevaartpark en de omgeving van de Tiegemberg liggen voor een beperkt gedeelte binnen het ruilverkavelingsgebied Tiegem, uitgevoerd omstreeks 1981. De meeste percelen liggen evenwel buiten de blokgrans.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Deze zijn terug te vinden onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Omdat sommige handelingen schadelijk zijn voor de erfgoedwaarden en aanleiding kunnen geven tot het verloren gaan van erfgoedelementen of erfgoedkenmerken zijn een aantal handelingen binnen het Bedevaartpark absoluut verboden. Ook deze zijn opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit. Voor deze handelingen kan geen vergunning of toelating worden gegeven. Ze zijn bedoeld om het domein als rust- en stiltegebied te bewaren en om de algemene milieukwaliteiten veilig te stellen.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze beheersdoelstellingen toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld.

3.1.1. Beheersdoelstellingen beschermd cultuurhistorisch landschap

- Algemeen

De bescherming heeft tot doel de aanwezige erfgoedwaarden, -kenmerken, en -elementen te vrijwaren en te versterken. Behoud, goed beheer en herstel indien nodig van de opgesomde erfgoedkenmerken en -elementen staat daarbij centraal.

Voor het Sint-Arnolduspark wordt best een afzonderlijk beheersplan opgesteld. Dit is bij voorkeur een geïntegreerd beheersplan waarin visies rond erfgoed, natuur en bos en recreatie met elkaar samenspannen. Een beheersplan zorgt er voor dat de langetermijnvisie geconcretiseerd wordt door te verduidelijken en te detailleren waar en wanneer tijdens een periode van twintig jaar werkzaamheden nodig zijn.

Voor de tuinpercelen van de 'Villa Albert', de 'Villa 't Vossenhol' en de voormalige herberg 'Boskant' en voor de onmiddellijke omgeving van de 'Belvédère' op Tiegemberg is een afzonderlijk beheersplan nuttig maar niet strikt noodzakelijk. Voor de Tiegemberg (weg) kan de beheersvisie ingebed worden in de lopende investeringsplannen en het vigerende bomenbeheerplan van het Agentschap Wegen en Verkeer.

- Bedevaartpark met bedevaartweg en cementrustieke constructies

De bestaande parkeerplaatsen nabij de voormalige melkerijgebouwen kunnen, rekening houdend met geplande nieuwe parkeervoorzieningen buiten de beschermingsperimeter, op een verantwoorde manier heraangelegd worden. Hierbij wordt eerder afstemming gezocht op de bediening van de te behouden nutsgebouwen.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Van de verharde bedevaartweg moet de middenstrook in kasseien behouden blijven. Deze strook kan met de gerecupereerde materialen wel heraangelegd worden. Ten behoeve van een verbeterde toegankelijkheid, onder meer voor rolstoelgebruikers, kunnen de beide buitenstroken in dezelfde dimensies heraangelegd worden in een grindrijk beton. In de omgeving van de bedevaartkapel, de voormalige kapelwachterswoning, de voormalige melkerijgebouwen en de retraitehuizen kunnen berijdbare wegen in een halfverharding worden aangelegd. De overige paden blijven maximaal behouden in onverharde toestand. Ter hoogte van de speelzone wordt de bestaande betonverharding best vervangen. Een eventuele wijziging van de speelzone moet deel uitmaken van een herstel van de bronbeekloop en de voormalige bronplas tussen de aquariumgrot en de vijvercascade. Ten behoeve van een integrale toegankelijkheid kan ook hier gewerkt worden met halfverhardingen, waar nodig aangevuld met beperkte massieve verhardingen in grindrijk beton.

Het hydrografisch netwerk van bronnen, kwelplekken, bronbeeklopen en kunstmatige vijvers dient omzichtig behouden te worden, waarbij specifieke aandacht wordt besteed aan het handhaven van het grondwaterpeil en aan de bronwerking.

Voor de cementrustieke constructies en hun bijzondere kenmerken (opschriften, druipstenen, natuur- en kunststeenrotsen, afsluitingen, bevoeiings-, stuw- of spuittechnieken, kaarsenhouders, ex-voto- en beeldnissen,...) wordt een maximaal behoud en consolidatie vooropgesteld. Vakkundig herstel en restauratie met behulp van traditioneel-ambachtelijke roccailleurstechieken worden voorgestaan. Bij eventueel noodzakelijke reconstructie wordt geopteerd voor aanpassing van ongunstige materiaaleigenschappen, essentieel door vervanging met roestvrij wapeningsijzer.

Opslag van bomen en struiken op de constructies en volledige overwoekering door klimplanten, in het bijzonder ter hoogte van inscripties en decoraties, moet actief worden tegengegaan. Verdwenen of beschadigde constructieonderdelen kunnen bij herwaardering of restauratie worden aangevuld of gereconstrueerd. Bij toegankelijke constructies die omwille van veiligheidsredenen blijvend met een balustrade moeten worden uitgerust, wordt geopteerd voor een sobere en uniforme materiaalkeuze in zwart- of antracietkleurig geschilderd metaal.

Bij de oorspronkelijk ondergrondse constructies waarvan de bovenliggende afdeklaag geërodeerd is, wordt desgevallend een nieuwe substraatlaag aangebracht. Herstelde zones kunnen met tijdelijke afsluitingen in houten spijlenwerk worden afgezet. Begeleidende beplanting van de kruid- en struiklaag met aangepaste soorten kan versnelde erosie vermijden.

Voor het pijlerkapelletje, de miraculeuze fontein en de luifel met het leibomenscherm van de voormalige kapelwachterswoning zijn geen dringende ingrepen vereist. Hun recentere restauratiebeurt werd evenwel niet volgens de regels van de kunst uitgevoerd en kan bijgevolg bij een later initiatief verbeterd worden.

Voor de kaarsengrot met voorliggend bronvijvertje worden de natuur- en kunststeenrotsen geconsolideerd en deels hersteld. De overwelfde trapdoorgangen kunnen deels gereconstrueerd worden, waarna een nieuwe substraatlaag wordt aangebracht. De ingewerkte kaarsenhouders moeten behandeld worden tegen roest. Voor de bovenliggende kluiskamer worden de natuur- en kunststeenrotsen geconsolideerd en deels hersteld. Ook de overwelfing wordt deels gereconstrueerd, waarna een nieuwe substraatlaag wordt aangebracht. Het traliewerk van de kluiskamer moet naar origineel model vervangen worden. Bewaarde interieurkenmerken met onder meer een imitatiedeur worden maximaal behouden. In de kluiskamer kan een eventuele evocatie van een beeld van de Heilige Arnoldus, voorgesteld als eremiet of kluisenaar, overwogen worden.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Voor de openluchtpreekstoel worden de cementrustieke onderdelen geconsolideerd en deels hersteld. De kunstmatige holte onderaan moet op een passende wijze worden afgesloten om vandalisme tegen te gaan. De preekstoel kan via het trapje vrij toegankelijk gehouden worden of de trap kan via een hekje naar historisch model afgesloten worden.

Voor de rotskapel met kluizenaarsgrot worden de natuur- en kunststeenrotsen en de cementrustieke onderdelen geconsolideerd en deels hersteld. Het originele opschrift in de frontgevel, mogelijk een gelegenheidsvers van Guido Gezelle, wordt nader onderzocht en achterhaald, om vervolgens in het identieke lettertype en in een aangepaste kleurstelling terug aangebracht. Op termijn kan de glazen wand vervangen of naar voor verplaatst worden in samenhang tot het terugbrengen van een traliwerk naar origineel model, op de oorspronkelijke positie. De grotruimte onderaan wordt op een passende wijze afgesloten om vandalisme tegen te gaan. In de onderliggende kluizenaarsgrot kan een eventuele evocatie van een beeld van de Heilige Arnoldus, voorgesteld als eremiet of kluizenaar, overwogen worden.

Voor de lemen hut worden de cementrustieke onderdelen geconsolideerd. De poortopening en de dakopening worden op een passende wijze afgesloten om vandalisme tegen te gaan. Voor de hut wordt een passende bestemming gezocht, bijvoorbeeld een opslagruimte voor de bedevaartbankjes.

Voor het Calvariekruis worden de natuur- en kunststeenrotsen en cementrustieke onderdelen geconsolideerd en deels hersteld. Het kruis moet in de sokkel extra gestabiliseerd worden.

Voor de aquariumgrot worden de natuur- en kunststeenrotsen en cementrustieke onderdelen geconsolideerd en deels hersteld. Het originele opschrift aan de toegang van de grot moet vrijgelegd worden. Bij onvoldoende leesbaarheid van het opschrift wordt het citaat in hetzelfde lettertype terug aangebracht. De aquariumnissen moeten behouden blijven maar een nader herstel van de aquaria is niet vereist. Ook voor de originele afsluitingen van de grot, deels in cementrustieke en deels in smeedijzeren uitvoering, is geen nader herstel vereist. Nieuwe afsluitingen in een sobere en uniforme materiaalkeuze in zwart- of antracietkleurig geschilderd metaal volstaan. De aquariumgrot wordt bij voorkeur vrij toegankelijk gehouden.

De kluiskamer bij de kaarsengrot en de kluizenaarsgrot onder de rotskapel zijn, samen met de lemen hut, de enige ruimten die ook vanuit conserveringsstandpunt best ontoegankelijk kunnen gehouden worden. Een eventuele inrichting van geschikte winterverblijfplaatsen voor bedreigde vleermuizen kan hier best overwogen worden.

Voor de vier sierbruggen en de bijhorende stuwen op de vijvercascade worden de natuur- en kunststeenrotsen en cementrustieke onderdelen geconsolideerd en deels hersteld.

Voor de toegangspoort wordt bij voorkeur voorzien in het terugplaatsen van een replica van het heiligenbeeldje, eventueel aangevuld met een teruggeplaatst opschrift naar oorspronkelijk model. Voor de verdwenen poortconstructies kunnen eveneens vervangingen naar oorspronkelijk model worden voorgesteld. De dichtbij opgestelde informatieborden en fietssluis worden verplaatst of verwijderd.

In de bosbestanden wordt gestreefd naar een cyclisch bosbeheer met behoud van een beperkt aandeel staand en liggend dood hout. Plaatselijk kunnen takkenwallen worden gemaakt ter hoogte van zones met minder kwetsbare vegetaties. Overmatig grote opslag van struiken zoals laurierkers wordt bestreden.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Speelelementen worden zoveel als mogelijk geconcentreerd rond één speelzone ter hoogte van de retraitehuizen.

In de bronweide wordt een gericht hooibeheer gehandhaafd, waarbij maaisel consequent wordt afgevoerd. In de randen van de bronweide worden solitaire bomen typisch voor een pittoreske parkaanleg maximaal behouden en vervangen.

De oorspronkelijke open zichtrelatie vanuit de bronweide op de 'Villa Albert' en vanaf de bedevaartkapel en het pijlerkapelletje naar het Calvariekruis wordt geherwaardeerd door het verwijderen van houtige opslag.

De waterkwaliteit van het bronputje, de bronvijver en de vijvercascade wordt regelmatig opgevolgd.

De gemengde afsluitingshaag langsheen de Warandedreef wordt regelmatig geschoren. Ontbrekende delen, onder meer langsheen de Kapellestraat-Tiegemberg (weg) worden aangevuld met oorspronkelijke soorten, waaronder haagbeuk, meidoorn en scherpe hulst. Niet-oorspronkelijke soorten zoals zuurbes en mahonia worden vervangen.

De voormalige kapelwachterswoning en de voormalige melkerijgebouwen blijven als betekenisvolle bouwkundige elementen behouden. Ook de twee retraitehuizen kunnen behouden blijven, terwijl hier ook voor sloop en/of vervanging kan geopteerd worden. Constructies zonder erfgoedwaarde zoals de garageberging ten zuiden van de 'Sint-Arnolduskapel', de overdekte picknickruimte met toilet ten zuiden van de voormalige melkerijgebouwen en ten zuiden van de retraitehuizen worden wenselijk afgebroken. Een op het beheer van het domein afgestemd dienstgebouw in een hedendaagse kwaliteitsvolle architectuur kan opgetrokken worden ter hoogte van de verdwenen gebouwvolumes van de voormalige melkerij en kaasfabriek, rechtstreeks bereikbaar vanuit de Warandedreef. Hier kan bij voorkeur een nieuwe sanitaire uitrusting worden ingepast.

- Tuin 'Villa Albert'

Voor de tuin van de 'Villa Albert' wordt behoud en aangepast beheer van de pittoreske aanleg vooropgesteld. Voor de gerotseerde toegangspartij met cementrustieke decoraties en hun bijzondere kenmerken (natuur- en kunststeenrotsen, afsluitingen, beeldnissen,...) wordt een minimaal behoud en consolidatie vooropgesteld. Vakkundig herstel en restauratie met behulp van traditionele roccailleurstechnieken wordt voorgestaan. Opslag van bomen en struiken op de constructies en overgroeiing door klimplanten wordt actief tegengegaan.

Solitaire bomen typisch voor een pittoreske parkaanleg worden maximaal behouden en vervangen. In geval van conditie- of vitaliteitsverlies van de aanwezige bijzondere parkbomen, waaronder de geënte bruine treurbeuk, moet er een expertiseverslag worden opgesteld door een deskundige boomverzorger.

In het niet-gerotseerde gedeelte kunnen lage tot middelhoge bladverliezende en bladhoudende heesters worden aangevuld zoals sneeuwbes (oorspronkelijke variëteit), Alpenbes, wegedoorn, hazelaar, scherpe hulst, schijnhulst, aucuba en venijnboom. Opslag van zaailingen van gewone esdoorn en gewone vlier en massieven van laurierkers dienen teruggedrongen te worden of kunnen beter verwijderd worden. In het gerotseerde gedeelte kan de beplantingskeuze verfijnd worden met opvallende bloeiende sierheesters zoals hortensia, boerenjasmijn, sering, schijnels en muizedoorn en met rozensoorten. Tuinafsluitingen met maasdraad worden wenselijk ingegroend

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

met heesters of met haagplantsoen. De afsluitingshaag langs de Warandedreef wordt regelmatig geschoren. Ontbrekende delen kunnen aangevuld worden met oorspronkelijke soorten, waaronder gewone of bruine beuk.

Gezien op het perceel geen garage of andere autoberging aanwezig is, kan een eventueel noodzakelijke nieuwe constructie voor deze functie best ingepast worden nabij de Meuleberg (weg). Een inpassing aan de zijde van de Warandedreef is niet aangewezen. Verdere aanleg of aanpassing van terraszones wordt zoveel als mogelijk geconcentreerd bij de noordoostelijke uitbouw van de villa.

- Warandedreef

De Warandedreef wordt als weg voor traag verkeer ingericht. Er wordt, inspelend op de intentie van het gemeentebestuur om ter hoogte van Tiegemberg (weg) en de Doornstraat nieuwe parkeerfaciliteiten aan te leggen, voorgesteld om gemotoriseerd verkeer enkel toe te laten voor aangelanden en plaatselijk dienstverkeer. Tegelijk kan in de Warandedreef éénrichtingsverkeer worden ingesteld.

De beide natuurstenen hekpijlers van de voormalige kasteeltoegang worden behouden en geconsolideerd. De pijlers moeten opnieuw recht gezet worden en beschadigingen kunnen gerepareerd worden. De klimplantenbegroeiing op de pijlers moet worden verwijderd.

- Kapellestraat-Tiegemberg (weg) en Meuleberg (weg)

De Kapellestraat-Tiegemberg (weg) wordt als hoofdverbindingsweg behouden. De aanwezige wegbeplanting met opgaande bomen moet maximaal behouden worden. In geval van conditie- of vitaliteitsverlies van de opgaande linden moet er een expertiseverslag worden opgesteld door een deskundige boomverzorger. Kwijnende exemplaren van gewone es kunnen preventief worden weggenomen. Bij het bereiken van een uitvalspercentage van 45 tot 65%, kan overgegaan worden tot een integrale vervanging van het bomenbestand. In voorkomend geval wordt geopteerd voor een vervanging met zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), volgens een vergelijkbare plantpositie. In de eerste jaren na heraanplant wordt voorzien in het inboeten van eventueel voortijdig afgestorven exemplaren. Er wordt nadien ook ingezet op begeleidings- en onderhoudssnoei. Op gepaste tijdstippen worden steunstukken en boombindsels verwijderd.

Voor de hakhoutbegroeiing op de taluds van de ingesneden weg wordt een periodieke kapcyclus ingesteld. Op plaatsen zonder houtige begroeiing worden geschikte soorten zoals haagbeuk, hazelaar en winterlinde ingevuld.

In overleg met het Agentschap Wegen en Verkeer kan onderzocht worden of het wegprofiel vernauwd kan worden zodat aan beide zijden van de weg voldoende planruimte voor opgaande bomen gegarandeerd blijft. De aanwezige bermgrachten en taluds worden gerespecteerd en waar nodig hersteld.

Bij eventuele heraanleg van de weg kan geopteerd worden om de oorspronkelijke verharding in kassei terug te brengen. In voorkomend geval worden de aanwezige kasseien maximaal gerecupereerd en in het oorspronkelijke legverband teruggeplaatst. Bij een eventuele heraanleg van de weg worden de nutsleidingen ondergronds gebracht en wordt geopteerd voor een sobere en omgevingsvriendelijke lichtarmatuur. Het aanpassen van de weg en het eventueel (her)aanleggen van nutsleidingen wordt maximaal afgestemd op het vervangtijdstip van de wegbeplanting.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

De steektrap in natuur- en baksteenwerk wordt, met maximale recuperatie van de oorspronkelijk bouwmaterialen, hersteld. Ook de smeedijzeren armleuning wordt naar oorspronkelijk model terug hersteld.

De smalle Meuleberg (weg) wordt als lokale weg bestendigd. Eventueel kan een éénrichtingsverkeer worden ingesteld. De aanwezige en deels beschadigde metalen vangrails worden vervangen door een meer omgevingsvriendelijker, houten vangrailtype. Bij deze aanpassing wordt afstemming gezocht met de voetgangersontsluiting via de te herstellen steektrap.

- Voormalige herberg 'Boskant' met tuinzone

Voor de voormalige herberg 'Boskant' wordt behoud van de uiterlijke verschijningsvorm voorgestaan, met maximaal behoud van volume, schaal, korrel, materialen en architectuur in landelijke stijl. Bijgebouwen zonder erfgoedwaarde (onder meer garage) kunnen steeds verwijderd of, voor zover vergund, vervangen worden. Vergunbare uitbreidingen moeten zich architecturaal onderscheiden van de oorspronkelijke volumes. Het materiaalgebruik hiervoor is sober en de volumewerking ondergeschikt aan het hoofdvolume

Voor de vroegere tuinzone, thans gedeeltelijk opgehoogd en ingericht als parkeerplaats, wordt een herwaardering als tuinzone vooropgesteld, indien vereist na bodemsanering. Ook mogelijkheden voor eventuele waterberging of -retentie komen in aanmerking. De herinrichting wordt afgestemd op de inrichting van de Warandedreef als weg voor traag verkeer.

De bewaarde cementrustieke knotboom wordt geconsolideerd en waar nodig hersteld.

- 'Villa 't Vossenhol' met terras- en tuinzone en voormalig openluchttheater

Voor de 'Villa 't Vossenhol' en de bungalow wordt behoud van de uiterlijke verschijningsvorm voorgestaan, met maximaal behoud van volume, schaal, korrel, materialen en architectuur in cottagestijl. Bijgebouwen zonder erfgoedwaarde kunnen steeds verwijderd of, voor zover vergund, vervangen worden. Vergunbare uitbreidingen moeten zich architecturaal onderscheiden van de oorspronkelijke volumes. Het materiaalgebruik hiervoor is sober en de volumewerking ondergeschikt aan het hoofdvolume.

Voor de terraszone blijft een verdeling in (half)verharde en onverharde zitgelegenheden bewaard. Het compartimenteren van deze zitgelegenheden wordt aangemoedigd, bij voorkeur door middel van lage geschoren hagen, zoals wilde liguster. Een verdere compartimentering met pergolaconstructies is niet vereist. Het gericht vergezicht op de Scheldevallei en de Vlaamse Ardennen moet behouden blijven door het terugdringen van opgaande begroeiing in de aansluitende tuinen en graslanden. Buiten dit vrije uitzicht worden opgaande parkbomen maximaal behouden en waar nodig vervangen. In geval van conditie- of vitaliteitsverlies van de geënte bruine treurbeuk moet er een expertiseverslag worden opgesteld door een deskundige boomverzorger.

Gezien de ligging van het vroegere openluchttheater in VEN-gebied worden geen verdere beheersdoelstellingen voor dit erfgoedrelict vooropgesteld. Passief behoud van het aanwezige microreliëf van deze amfitheatervormige aanleg in het bos is voldoende. Natuurgerichte ontwikkeling van bronbosvegetaties worden aangemoedigd.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

3.1.2. Beheersdoelstellingen beschermde monumenten

- neogotische 'Sint-Arnolduskapel'

Voor de 'Sint-Arnolduskapel' zijn geen directe structurele ingrepen vereist. De algemene stabiliteit van het gebouw is vrij goed. Bij onderhoud en restauratie van de bedaking wordt gewerkt met een historisch correct vervangmateriaal. Het oorspronkelijke schilddak van de sacristie wordt bij voorkeur in een leien bedaking teruggebracht. Een algemene restauratie van het exterieur kan best voorafgegaan worden door bouwhistorisch onderzoek en documentatie van de historische afwerkingen.

Ook voor het interieur van de 'Sint-Arnolduskapel' worden de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen, met inbegrip van de cultuurgoederen, integraal behouden. Dit veronderstelt het behoud van de oorspronkelijke, nagelvaste aankleding en elementen zoals onder meer het altaar.

Bij interieurwerken die impact hebben op de polychromie van wanden en kapconstructie, wordt de niet meer zichtbare, oorspronkelijke polychromie zoveel mogelijk gedocumenteerd. Een reconstructie en/of blootlegging van de oorspronkelijke polychromie behoort tot de mogelijkheden, maar wordt verantwoord door een studie die ook de conservatieproblematiek onderzoekt. De vervanging van de recente vloer door een vloer gebaseerd op de oorspronkelijke vloer met stermotief behoort tot de mogelijkheden.

De goederen opgenomen in de lijst van cultuurgoederen worden, tenzij gedurende een eventuele restauratiefase, in situ behouden. Een algemene restauratie van het interieur kan best voorafgegaan worden door bouwhistorisch onderzoek en documentatie van de historische afwerkingen.

In een bedevaartkapel is een devotieel aspect met kaarsen onvermijdelijk. Uiteraard dienen hier de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden. Indien vereist kunnen technieken voor het weren van roetneerslag worden ingepast, zoals het aanbieden van roetarme kaarsen en rookafzuigsystemen.

De Sint-Arnolduskapel bewaart tot op vandaag zijn oorspronkelijke functie in verband met bedevaarten. Deze functie kan ongewijzigd verder gezet worden en biedt de meeste kansen voor behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen. Wijzigingen en nieuwe toevoegingen aan de kapel zijn enkel mogelijk indien deze het karakter en de waarde van het gebouw niet schaden.

- pittoreske 'Villa Albert'

De 'Villa Albert' bewaart tot op vandaag de oorspronkelijke woonfunctie en deze kan ongewijzigd verder gezet worden. Een herbestemming die de draagkracht van het gebouw en het bijgebouw niet overschrijdt, afgetoetst met de stedenbouwkundige randvoorwaarden, behoort eventueel tot de mogelijkheden. Een herbestemming mag echter geen negatieve impact hebben op de omschreven erfgoedwaarden van de woning. Vergunbare uitbreidingen moeten zich architecturaal onderscheiden van de oorspronkelijke volumes. Het materiaalgebruik hiervoor is sober en de volumewerking ondergeschikt aan het hoofdvolume.

De rijke ornamentering met onder meer trapgevels, cementrustieke erker, dakruiter, torenrisaliet, smeedijzeren topstukken blijft behouden.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Betreffende de interieurelementen worden de bakstenen troggewelven met opgelegde voeg in de kelderverdieping bewaard.

- cementrustieke 'Belvédère'

Uit de resultaten van het betononderzoek uitgevoerd op 24 mei 2016 blijkt een zeer slechte bouwfysische toestand van de uitkijktoren, in die mate dat restauratie van de constructie moeilijk realiseerbaar is. De destijds gebruikte materiaalsoorten en de uitvoeringstechniek laten ook niet toe dat de huidige cementrustieke uitvoering, ondanks tussentijdse reparaties, veel langer dan 100 jaar standhoudt. In dit verband kan een vergelijking worden gemaakt met (beschermde) constructies in leembouw of met strooien bedaking. Hierdoor wordt gepleit voor een getrouwe gehele of grotendeelse reconstructie van de uitkijktoren met een duurzame wapening van het bouwskelet. Een gedetailleerde opmeting van de bestaande constructie, aanvullend op de reeds uitgevoerde rudimentaire opmeting, is daarom noodzakelijk.

Vakkundige reconstructie met behulp van traditioneel-ambachtelijke roccailleurstechnieken wordt voorgestaan. Hierbij worden bestaande sierelementen (bijvoorbeeld de betonnen consoles en medaillons en de grotstenen op de basis van het tickethuisje) maximaal hergebruikt. Bij de getrouwe reconstructie moeten de bestaande maatvoeringen behouden blijven. Voorafgaandelijk wordt ook een kleuronderzoek uitgevoerd naar de aanwezigheid van oorspronkelijke geschilderde afwerkingslagen op de constructie.

Bij de reconstructie kan geopteerd worden voor een aanpassing van ongunstige materiaaleigenschappen om zo een grotere duurzaamheid van de constructie na te streven. Dit principe geldt ook voor een facultatieve aanpassing van de draagstructuur en de fundering van de uitkijktoren. Essentieel hierbij is de vervanging (of aanvulling) van de versterkingen door roestvrij wapeningsijzer of door kunststofwapeningsstaven en extra funderingstechnieken. Indien bepaalde versterkingen toch hergebruikt kunnen worden, wordt voorzien in het ontroesten en behandelen van deze onderdelen. In aansluiting op de bevindingen van de betonstudie wordt ook onderzocht of het bijkomend behandelen van de constructie tegen vocht (door het aanbrengen van een hydrofuge) kan bijdragen aan een meer duurzame uitvoering. De horizontale delen kunnen bijvoorbeeld voorzien worden van een waterdichtingslaag. Ook het herstellen van de oorspronkelijke verflagen, gebaseerd op het kleuronderzoek, kan bijdragen aan een structuur die minder gevoelig is voor degradatie.

In functie van de beleving van het panorama op de Leievallei wordt een tijdelijke publieke openstelling van de uitkijktoren voorgestaan, maar deze kan uiteraard niet verplicht worden. De privacy in de aanpalende tuinruimte moet steeds gerespecteerd kunnen worden. Bij het uitbouwen van een eventuele occasionele toegankelijkheid is het aangewezen om het toegangspad met poortje vanaf de Meuleberg (weg) te herstellen.

Er moet rekening gehouden worden met het feit dat een publieke openstelling ook een aanpassing van de borstwering met zich meebrengt volgens de geldende veiligheidsvoorschriften. Bij een aanpassing naar de huidige normering kan het uitzicht van de balustrades (en de toren) ingrijpend veranderen. Wijzigingen in dit verband, uitgaande van een verwijderbare en dus reversibele oplossing, zijn mogelijk. In voorkomend geval wordt geopteerd voor een sobere en uniforme materiaalkeuze in zwart- of antracietkleurig geschilderd metaal.

Rekening houdend met de niet-herbestembare en niet-commerciële functie en met een hoogoplopende reconstructiekost is voorzien in een statuut van de uitkijktoren als

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

monument zonder economisch nut (ZEN). Bij eventuele occasionele publieke ontsluiting wordt een co-financieringsplan vanuit de lokale overheid voorgestaan.

Gezien de specifieke inplanting op de heuveltop van de Tiegemberg en de resterende ruimtelijk-functionele relatie en de historische band met het nabijgelegen Sint-Arnolduspark (steektrap en herstelde voetwegverbinding) wordt de reconstructie op de identieke inplantingslocatie vooropgesteld. Een nieuwe inplantingslocatie kan slechts worden overwogen op een andere nabijgelegen locatie die voldoende tegemoetkomt aan het herstellen van zichtrelaties op de Leie- en Scheldevallei.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechtouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

Omdat het onroerend goed dat is beschermd een klok bevat die deel uitmaakt van de bescherming zijn de zakelijkrechthouders en gebruikers verplicht om ook volgend voorschrift op te volgen:

- De gerestaureerde klok regelmatig in werking te stellen volgens de regels van de kunst;

Om de erfgoedwaarden van het onroerend goed dat met dit besluit wordt beschermd in stand te houden legt het besluit een aantal bijkomende bijzondere voorschriften op. Deze zijn opgenomen in artikel 4 van het besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we voor wat de cementrustieke constructies betreft een aantal van deze bijzondere voorschriften toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld of waarom deze worden opgelegd.

Het is aangewezen om regelmatig boom- en struikopslag en klimplanten die spontaan op de cementrustieke constructies groeien te verwijderen. Het wortelen of hechten van deze vegetatie in voegen of spleten leidt immers tot beschadiging van deze constructies.

Ook de verlanding en/of verbossing van de kunstmatige waterplassen van de vijvercascade moet tegengegaan worden door boomopslag op de oevers terug te dringen. Te sterke

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

beschaduwning en overmatige bladval leidt immers tot een slechte waterkwaliteit en een verlies aan wateroppervlak.

Bij eventuele bosexploitatie dienen aangepaste machines of technieken met een beperkte tonnenmaat gebruikt te worden om schade aan het reliëf en de bronzones te voorkomen.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn voor een aantal specifieke beschermde types toelatingsplichten ingeschreven. Voor het onroerend goed dat in dit beschermingsdossier wordt vermeld zijn toelichtingsplichten van toepassing die opgenomen zijn in het Onroerenderfgoedbesluit. De toelatingsplichten zijn op maat van de bescherming.

4. BRONNEN

BLATON-AUBERT S.A. 1888: Ciments & Bétons, prijscatalogus firma Blaton-Aubert, Dufrane-Friart Brussel-Mons-Frameries, 108

DEMEULEMEESTER K. (red.) 1998: Het Sint-Arnolduspark, in programmabrochure open monumentendag, Culturele Raad en Culturele Dienst met medewerking van Gemeentebestuur Anzegem

BERGHMANS A. 2014: *Criterianota Mariagrotten*, interne nota Agentschap Onroerend Erfgoed, 11

BOSMANS V. zonder datum: Biografie en Bibliografie Alfons Moortgat, Studiecentrum voor Vlaamse Muziek vzw

BOSMANS V. 2006: *Liedkunst op teksten van Gezelle: Alfons Moortgat [1881 - 1962]*, in Nieuwsbrief SVM, 50

COOMAN E., DEWAELE K., NACHTERGAELE M. en HANSSENS C. 1999: soortenlijst flora en fauna Sint-Arnolduspark, natuurvereniging Wielewaal-Krekel Anzegem

COOMANS T., 2003a: *Croquison, Pierre Nicolas*, in Van Loo, A. (red.): Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden, Antwerpen, 232

COOMANS T., 2003b: *Kerken in neostijlen in Vlaanderen, ontwikkeling en implementatie van een methodologie voor de bescherming en de monumentenzorg van het negentiende-eeuwse kerkelijk architecturaal patrimonium*, Eindverslag, Leuven

COPPENS J., THOMAS P. en VAN DEUREN K. 1994: *Stijn Streuvels fotograaf*, Gemeentekrediet, 183

DE CLERCQ S. 2016: *Betononderzoek Belvédère Meuleberg 2 Tiegem*, ABG Betonconsultants, Moorslede, rapport 16.0974 in opdracht van Agentschap Onroerend Erfgoed, 21

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

DE COCK G. 1970: *Tiegem, parel der Vlaamse Ardennen*, Antwerpen, Vlaamse Toeristische Bibliotheek, 126

DESPRIET P. 1980: *De Sint-Arnolduskerk en -devotie in Tiegem*, in *De Gaverstreke* 8, 405-458

DEWICKE L. 1987: *Arnoldus' tijd: een ommekeer op economisch, sociaal en religieus vlak en een schets van het eremitisme*, in (tijdschrift) *Vlaanderen* 36, 130-134

HERMANS T., VAN HUNEN M. en VAN DE VEN H. 2006: *Monumenten in beton, ontwikkeling en herstel van historisch beton*, artikelen voor het betonsymposium, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

LOMBAERS F. en PIRLET G. 2004: *Rocailles*, Onderhoudsboekje, collectie kunst in de straat, Brussel, Directie Monumenten en Landschappen, 24

MAES A. 1977: *Het biermirakel van Sint-Arnout*, in *Biekorf* 77 1-2, 51

MASSE O. 2015: *Les rocailles en ciment du 19e siècle*, in *Atrium Construction*, 69, 12-16

MEULEMEESTER J.-L. 1984: *Een inleiding tot de Sint-Arnoldus-ikonografie en -devotie*, in catalogus tentoonstelling Sint-Arnoldus en de Sint_Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984, 108-171

MEULEMEESTER J.-L. 1987: *Iconografische mijmeringen rond de H. Arnoldus*, in (tijdschrift) *Vlaanderen* 36-3, 151-155

MEULEMEESTER J.-L. 1988: *De St.-Arnolduskapel en het park in Tiegem*, in *De Leiegouw* 30-4, 333-346

MEULENKAMP W. en DE NIJS P. 1998: *Buiten de kerk. Processieparken, Lourdesgrotten en Calvariebergen in Nederland en België*, *Cultuurcuriosa* 3

MEULENKAMP W. 1995: *Follies, bizarre bouwwerken in Nederland en België*, *De Arbeiderspers*, Amsterdam-Antwerpen, 311

MEULENKAMP W. 2006: *Kunst noch kitsch: cementrustiek, een verloren stijl en ambacht, in Monumenten in beton. Ontwikkeling en herstel van historisch beton*, 39

MOORTGAT G. 1966: *Het nabije verleden, over Alfons Moortgat*, in (tijdschrift) *Vlaanderen* 15-85, 400-402

MUYLAERT W. 1987: *Gezelle en de H. Arnoldus*, in (tijdschrift) *Vlaanderen* 36, 148-149

SPELEERS F. 1991: *Staf Stientjes en het Vossenhol te Tiegem*, in *De Gaverstreke* 19, 285-304

SLOSSE L. 1914-1916: *Rond Kortrijk, Tiegem*, *Roeselare*, 4, 1873-1895

SMITS A. 1987: *Arnoldus en de brouwers, de H. Arnoldus of Sint Aernout, de Aernoutsbroeders en de brouwers*, in (tijdschrift) *Vlaanderen*, 36, 140-159

STREUVELS S. 1908, tweede uitgave 1931: *Tieghem, het Vlaamsche Lustoord*, Lannoo, Tielt, 175

VAN BIERVLIET L. 1984: *Ciska van Rollegem en de Sint-Arnoldusverering te Tiegem*, in *Biekorf* 84-4, 412

VAN CLEVEN J. 1983: *Verbeke, Antonius Henricus Vincentius, tekenaar, graveur, beeldhouwer architect*, Nationaal Biografisch Woordenboek, 648-650

VAN DEN BERGHE C. 2001: *Beheersplan Domein St-Arnoldus Tiegem*, dossier 99.68.05 ontwerpburo voor tuin en landschap Vichte, in opdracht van Gemeente Anzegem, 84, bijlagen

VANDEMEULEBROEKE G. 1992: *Terugblik op Tiegem*, Tiegem

VIAENE A. (C.B.) 1959: *Sint-Arnoldusputje in Tiegem*, in *Biekorf* 60-1, 177

<http://blog.seniorennet.be/rollegem/archief.php?ID=134> getuigenis Ciska D'Hulst (1816)
www.volksverhalenbank.be verhaalfiche ID: 18346 Van Houdenhove F. (1967)

KADASTERARCHIEF WEST-VLAANDEREN TE BRUGGE, 201: *primitief perceelplan*, Tiegem.
KADASTERARCHIEF WEST-VLAANDEREN TE BRUGGE, 207: *mutatieschetsen*, Tiegem, 872/nummer 10, 1879/nummer 6, 1891/nummer 7, 1892/nummer 3/2, 1893/nummer 5/2, 1906/nummer 3, 1939/nummer 6, 1941/nummer 11, 1957/nummer 32, 1965/nummer 16, 1973/nummer 17)

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

Carte topographique de la partie de la Belgique comprise entre Gand et Tournay, Maestricht et Liège, levée par Villaret, Ingénieur du Roi, 1748, Institut National de l'Information Géographique et Forestière-Saint-Mandé (France), schaal 1:14400.

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

Gereduceerde Kadasterkaart van België, Dépôt de la Guerre, uitgegeven in 1845-1855, schaal 1:20.000.

Atlas Cadastral parcellaire de la Belgique, Philippe-Christian Popp, uitgegeven in 1842-1879, schaal 1:5000.

Topografische kaart van België, Philippe Vandermaelen, uitgegeven in 1846-1854, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Eerste editie, Krijgsdepot, uitgegeven in 1865-1880, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Tweede editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1880-1884, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Derde editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1889-1900, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Herziening derde editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1900-1930, schaal 1:20.000.

Kaart van België, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1928-1950, schaal 1:20.000.

Kaart van België, Militair Geografisch Instituut, uitgegeven in 1949-1970, schaal 1:25.000.

Topografische basiskaart numerieke reeks, Nationaal Geografisch Instituut, uitgegeven in 2009, schaal 1:10.000.

Luchtfoto Vlaanderen, zomer 1979-1990 – kleur (Agiv)

Luchtfoto Vlaanderen, zomer 2012 - kleur (Agiv)

Luchtfoto Vlaanderen, winter 2014 - kleur (Agiv)

Mondelinge informatie:

Jericho vzw – Familie Lazou

Familie Declercq

Familie Koch

Familie D'Haluin

Familie Haedens

Familie Vandesteene

Gemeente Anzegem

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier.

Beschermingsdossier: 'Sint-Arnolduspark en Tiegemberg', cultuurhistorisch landschap en neogotische 'Sint-Arnolduskapel', pittoreske 'Villa Albert' en cementrustieke 'Belvédère', monumenten

5.3. Situering bouwkundige erfgoedelementen

Zie afzonderlijk document

5.4. Documentatie

Zie afzonderlijk document